

ISSN 1215-7333

Város történeti szemle

SZEGEDI MŰHELY

2006/1

Szegedi Műhely
2006. 45. évf. 1. szám

Szerkeszti
PÉTER LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság
BLAZOVICH LÁSZLÓ, GYURIS GYÖRGY, JUHÁSZ ANTAL, MARJANUCZ
LÁSZLÓ, RUSZOLY JÓZSEF, SZÓKEFALVI-NAGY ERZSÉBET

A szerkesztő munkatársa
JUHÁSZ ZSUZSA

- 1 ANTAL TAMÁS: Egy szegedi verdikt – az Eremits-gyilkosság 1904
12 BÁLINT LÁSZLÓ: Illegális röpcédulázás Szegeden 1962–1966
29 BEKE JÓZSEF: „Kortárs útlevelére”
34 PINTÉR LÁSZLÓ: Molnár István
38 FARKAS MÁRTON: A MEFESZ alapítói
41 POLNER ZOLTÁN: Kiss Dezső 1898–1963
50 RAKONCZAI JÁNOS: Boharcsik Pál 1899–1969
57 ROMÁN KÁROLY: Önéletrajz
59 ALAKSZA HELMUT: Visszapillantás
60 TAMASI MIHÁLY: Az életmód változása (Szeged története)

DOKUMENTUM

- 75 Jegyzőkönyv Királyhegyes község Nemzeti Tanácsának megalakulásáról
76 APRÓ FERENC: Ábrányi Emil két dedikációja

SZEMLE

- 79 LENGYEL ESZTER: Két könyv Tápai Antalról
90 E számunk munkatársai

Kiadja a Somogyi-könyvtár
Szeged, Dóm tér 1–4. 6720. 441. pf. 6701
Felelős kiadó Szőkefalvi-Nagy Erzsébet
Sokszorosította a Goldprint Kft.
Felelős vezető Gabnai János
Megjelent 300 példányban

Egy szegedi verdikt – az Eremita-gyilkosság
1904

„Nem ismerek bírót magam felett
Mást mint a nép, s a nép, tudom, barátom.”

Madách Imre: Az ember tragédiája

1

A 19. század végére az esküdszék intézményének Magyarországon is volt már hagyománya. Az 1843. évi büntetőeljárásai javaslat tárgyalásakor ugyan a karok és rendek tábláján a vármegyék 28:22 arányban megszavazták a részben Deák Ferenc kezdeményezésére megtervezett esküdszéki rendszert, a konzervatív főrendek azonban nem mondtak a javaslatra.¹ Néhány év múltán, az 1848. évi alkotmányozás folyamatában a sajtótörvény, az 1848. évi XVIII. tc. mégis életre hívta az esküdszéket – még ha csupán a sajtóvétségekről való ítélkezés végett is. Deák Ferenc 1848. április 29-i rendelete volt az első esküdszéki eljárást részletező jogszabályunk. Ezt azonban a forradalom után – két pozsonyi eset kivételével – nem alkalmazhatták. A sajtóesküdszék reneszánsza azután a kiegyezéssel nyomban eljött: 1867. május 17-én az igazságügyi reformernek számító Horvát Boldizsár miniszter ismét életre hívta, és az általa megalkotott, majd számos alkalommal kiegészített rendelet 1900-ig – pontosabban a *Bűnvádi perrendtartás* (1896. évi XXXIII. tc.) életbe lépéséig – hatályban állt.² Érdekes és érdemes megemlíteni, hogy a Buda és Pest területén való kisajátításokról szóló 1868. évi LVI. tc. a vitás kártalanítási esetek rendezésére francia mintára szintén esküdszéket alkalmazott, így ezek rövid időre a magánjogban is megjelentek.³ Az 1881. évi kisajátítási törvény azonban már nem vette át ezt az intézményi megoldást.

Mégis: a bűnvádi eljárás teljes kodifikációjának történetében az esküdszék csak igen későn, Szilágyi Dezső minisztersége alatt (1889–1895) szerzett legitimációt, míg a korábbi tervezetek – az utolsó 1888-ban – elvetették. A mérsékelt vélemények szerint is lángelméjű Szilágyi⁴ új alapokra fektette a kodifikációt, helyet teremtve benne az esküdtbíráskodásnak is.⁵

¹ Both Ödön: Küzdelem az esküdtbíráskodás bevezetéséért Magyarországon a reformkorban és az 1848. április 29-i esküdszéki rendelet. = *Acta Juridica et Politica*. Tomus VII. Fasciculus 1. Szeged, 1960. 5–7. p., Sipta István: A magyar bírósági rendszer története. Debrecen, 1998². 133–134.

² A m. k. igazságügyminiszteriumnak 1867. május 17-én 307/eln. sz. a. kelt rendelete a sajtóvétségek felett ítélendő esküdszékek felállítására. Magyarországi rendeletek tára. 1867. Pest, 1871². 89–115., Antal Tamás: A sajtóesküdszékek és működésük szabályozása Magyarországon (1867–1896). = *Publicationes Doctorandorum Juridicorum*. 2. k. Szeged, 2003. 4–38.

³ Ruszoly József: A kisajátítás törvényi szabályozásának története Magyarországon (1836–1881). = *Uő: Tíz tanulmány a jog- és alkotmánytörténet köréből*. Szeged, 1995. 81–82.

⁴ Sipta István: Szilágyi Dezső és a magyar igazságszolgáltatás reformja. = *Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio Juridica et Politica*. 11. k. Miskolc, 1995. 111–115., Sipta István: Szilágyi Dezső és az igazságügyi modernizáció. = Deák és utódai. Magyar igazságügyi mi-

A tudomány magas színvonalon álló képviselői egyetértettek abban, hogy esküdszéki eljárásunk a század végére elavult, s így az új büntetőeljárás tisztult elvéire fektetése nem odázható el. Ügyszintén fölmerült az igény a *jury* hatáskörének radikális kiterjesztésére. Ettől az új intézménytől a megkövesedettnek mondott hivatalos bírói törvénykezés megújhodását remélték, s egyben a nyilvánosság, a szóbeliség és közvetlenség s a bizonyítékok szabad mérlegelésének, valamint az eljárás individualizálásának meghonosítását várták.

„A jogtörténet nem ismer olyan intézményt – lelkendezett a *Bűnvádi perrendtartás* általános indokolása –, mely oly kevés idő alatt annyi országot hódított volna meg, mint az esküdszék, mely Kelet-Indiában éppúgy, mint Amerikában s immár majdnem egész Európában működik, s ezzel életrevalóságának tagadhatatlan bizonyosságát adta.”⁶ És valóban: Európa „művelt” államainak többségében a 19. század utolsó évtizedeiben az esküdszék egyet jelentett a jogbiztonsággal és a jogállamisággal.

Magyarországon az esküdtbíráskodás kiterjesztését 1896 előtt legfőképpen azért elleneztek, mert az ország etnikai szerkezetét nem tartották alkalmasnak a feladatra: „az 1880. évi népszámlálás részben hiányos adataira támaszkodva, a valószínűség látszata nélkül volt állítható, hogy hazánknak, ennek a sok nyelvű országnak, nincs megyéje, melyben az állam nyelvén való esküdszéki bíráskodás tolmács nélkül keresztülvihető volna.”⁷ Féltették a magyar igazságszolgáltatást a poliglott jelleg és a nemzetiségekben látott veszély miatt. Ez utóbbi ugyan nem változott – sőt erősödött – a millennium idején, mégis örömmel üdvözölték, hogy „a nemzetiségek egymáshoz való aránya ma a magyar nyelv szempontjából jelentékenyen kedvezőbb, mint a minő 1880. évben volt.” 1880-ban 14 megyében a magyar ajkúak a népesség tíz százalékát sem érték el. Ezekben (Árvában, Trencsénben, Zólyomban, Krassó-Szörényben, Szebenben, Beszterce-Naszódban, Szepesben, Hunyadban, Sárosban és Fiumében) a magyar anyanyelvű lakosság állítólag átlagosan 38%-kal szaporodott, a nem magyar anyanyelvűek száma pedig csupán 4,4%-kal. A statisztika szerint a magyar anyanyelvűek számát 1890-ben a három legnagyobb nemzetiség, a német, a tót (szlovák) és az oláh (román) együttesen sem érték el. A magyarság 33 vármegyében volt többségben. Ekkor Magyarország lakosságának

niszterek 1848/49-ben és a dualizmus korában. Szerk. Csibi Norbert, Domaniczky Endre. Pécs, 2004. 137–152.

⁵ Antal Tamás: Egy szírom a közsabadság virágából. Az esküdszék újjászervezése Szegeden (1899–1900). = Szeged. (folyóirat), 2004. november. 6–9., Vö. Antal Tamás: Az esküdszékek reorganizációja (1896–1900), különös tekintettel Debrecenre. = A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve 30. k. 2004–2005. Szerk. Radics Kálmán. Debrecen, 2005. 195–215.; Finkey Ferenc: A magyar büntető perjog tankönyve. Bp., 1916. 58–59., Jellinek Arthur: A büntető bíróságok szervezete és hatósági köre tekintettel a magyar bűnvádi eljárás tervezetere. Magyar Jogászegyleti Értekezések 11. k. Bp., 1883. 26–37., Szokolay István: Az esküdszék körüli téveszmék. A Jog, 1891. jan. 11. 9–10.

⁶ Országgyűlési képviselőházi irományok 1892–1896 (a továbbiakban KHI92–96). 27. k. (1895) 870. sz.

⁷ Uo. 62.

több mint fele, de csak 55,71%-a beszélt a magyar nyelvet. (Ausztriában 1873-ban, az esküdszék behozatalakor csupán 36% beszélt németül.).⁸

1896-ban a kimutatások szerint a főnálló 65 büntető törvényszéknél jóval több, 109 olyan város volt, amelyben az esküdszék bízvást megszervezhető lett volna. A városok népességének általában véve 68%-a vallotta magát magyar anyanyelvűnek, a magyar nyelvet pedig 79% beszélt. „A város és vidéke megértik egymást” – nyugtatott az indoklás, tehát a bírák és az esküdtek mindenütt meg fogják érteni a vallomásokat.⁹ Ráadásul a magyar anyanyelvű férfiak 59%-a tudott írni és olvasni, s e tekintetben a haladás rohamosnak mutatkozott.¹⁰

A társadalomban a divergáló elemek egyesítésére és a magyar nemzetnek egységes egészé tételére a közös nyelvet és a kultúrát látták hivatottnak: „a nemzeti-ségi izgatásokkal szemben tehát éppen az esküdtbíróság intézményét kell állítanunk, hogy ösztönözze a nemzetiségeket a magyar nyelvnek, írásnak és olvasásnak még fokozottabb elsajátítására. S valószínű, hogy a magyar nyelv, melynek össze-olvasztó hatását figyelmen kívül hagyni nem lehet, amaz izgatásoknak is véget fog vetni.”¹¹ Hosszú évekkel később, a Monarchia kivégző osztaga előtt azonban bebizonyosodott, ebben sajnos nagyjaink tévedtek...

A népi bíráskodás alternatíváját, a *Schöffen*-rendszert a javaslat egyértelműen elvetette,¹² s a már hangoztatott eredményeket és a népszámlálási adatokat figyelembe véve optimistán fordult a magyar kormány és az országgyűlés az esküdszéki hatáskör kiterjesztése és az esküdtbíráskodás általánossá tétele felé.

A szakma azonban végletesen fogadta az esküdszékeket: a jogászok egy része – főként az elméleti jogászság – isteníttette őket, és a modern, európai szellemnek megfelelő, vitathatatlanul semleges igazságszolgáltatást látták bennük formát ölteni. Minden büntetőeljárások leges-legjobbikának tartották, és folyamatosan érveltek vívmányai mellett.¹³ Mások viszont éppen ellenkezőleg: szinte diabolikus intézményt láttak benne, amely megrontja a judikaturát, és lábbal tapodja a bűnvádi eljárás komolyságát. Számos gyakorló jogász – még koronaügyész-helyettes is! –

⁸ Uo. 63–67., Finkey Ferenc: Az esküdszék a magyar büntetőeljárásban. Jogtudományi Közlöny (JK). 1898. nov. 4. 310. Az 1890. évi népszámlálás részletes adatainak táblázata: MOL K2 1896–1901 A XIV 1 17/b. A 7 b. táblázat eredeti kézírata című irat. A lapok utólag vannak számozva. 616–641.

⁹ KHI92–96. XXVII. (1895) 870. sz. 67–72.

¹⁰ Uo. 73.

¹¹ Uo. 86.

¹² Uo. 87–88.

¹³ Finkey Ferenc: Az esküdszék a magyar büntető eljárásban. JK 1898. nov. 4. 311., Az esküdszék fejlődése és jövője. JK 1898. dec. 23. 365–366., Az esküdszék döntése a büntetés kiszabásáról. Magyar Jogász Újság (MJÚ). 1904. szept. 1. 332., Az esküdszéki intézmény ellen. JK 1900. júl. 6. 209., Finkey Ferenc: Tanulmányok esküdtbíróságaink hároméves működéséből. JK 1903. márc. 13. 94., márc. 20. 101–102., Finkey Ferenc: Esküdtbíróság és hivatalnokbíráink. JK 1903. szept. 18. 313–315., L. még: Báttaszéki Lajos: Esküdszék és szakkbíró-ság. A Jog, 1897. júl. 11. 213., Moscovicz Iván: A szakkbíróságaink szigorú praxisa. A Jog, 1900. nov. 11. 322–323., Fayer László: Az esküdszék védelme. JK 1905. ápr. 28. 141–146. p., X: Esküdszék. JK 1904. aug. 19. 273.; Vélemények az esküdszék iránt. JK 1905. szept. 15. 301.

alkalmatlannak találta a laikus bírákat, s meghozott, dogmatikai értelemben képtelennek vehető ítéletek ismertetésével, az esküdszék pszichológiájának nyugati eredményeivel próbálták bizonygatni az esküdszék atavizmusát.¹⁴

Jelen tanulmányunkban az esküdszéki határozatok kritikáját kívánjuk megvilágítani egy jellemző, nem egyedi szegedi példán, amely az országos közvélemény figyelmét is fölkellette.

2

1904. január 6-án és 7-én megrázó eseményről számoltak be a lapok: Eremita Pál országgyűlési képviselőt Nagykikindán (Torontál vm.) meggyilkolták.¹⁵ A napi sajtó részletesen ismertette a tényállást, amely néhány ellentmondó elem tisztázása után világosan állott fél évvel később az esküdtbíróság előtt is.¹⁶

Mivel a meggyilkolt Eremitának – az ismertetendő körülményekből kitetszően – Nagykikindán igen sok haragosa volt, özvegye kérte a Kúriát, hogy elfogultság miatt ne az egyébként illetékes helybeli esküdszék ítélkezze a tettesek fölött, hanem az eljárás lefolytatására semleges bíróságot jelöljenek ki. A Kúria e feladatra a szegedi törvényszéket mint esküdtbíróságot delegálta.¹⁷ A törvényszék elnöke a tárgyalás kezdőnapját június 21-re tűzte ki. A megelőző napokban az újságírók és a tanulni vágyó jogászok az ország minden tájáról szép számban sereglettek ide.

Az esküdszéki „öslajstromból” a „szolgálati lajstromot” az 1897. évi XXXIII. tc. rendelkezései szerint megszerkesztő „szolgálati bizottság” a következőket osztotta be erre a napra. Rendes esküdtjelölt lett Kitka Gyula, Winternitz Márton, Madár Imre, Csuri István, Csonka Ferenc, Brecher Albert, Magyar Miksa, Békefi Antal, Mellisz Lajos, dr. Solti Jenő (Hódmezővásárhely), Egresi Péter, Gróf Sándor, Taussig Dávid,

¹⁴ Az esküdszéki intézmény ellen. JK 1900. júl. 6. 209., Kármán Elemér: Tanulságok az esküdtbíróságaink hároméves működéséből. JK 1903. aug. 21. 283–286., Bárány Gerő: Meglehető verdictek. A Jog, 1900. szept. 30. 273–274., Bálint Lajos: Az esküdszék hatásköre. Ügyvédek Lapja (ÜL). 1899. nov. 18. 2–4., nov. 25. 1–3., dec. 2. 4–5., dec. 9. 2–3., dec. 16. 2–4., dec. 30. 3–4. p. Pazár Zoltán: Esküdtbíróságaink működése. JK 1903. okt. 30. 365–366., Az esküdtbírósági rendszer hiányairól. Jogászegyleti vita. JK 1904. márc. 4. 80–82., Bleuer Samu: Az esküdtbírósági rendszer hiányai. Magyar Jogászegyleti Értekezések 235. Bp., 1904. 4–10. Hozzászólók: Edvi Illés Károly (13–15.), Zsitvay Leo (16–20.), Bródy Ernő (21–24.); I. még: Doleschall Alfréd: A bűnvádi perrendtartás életbeléptetése előtt. ÜL 1899. júl. 1. 5–7., júl. 8. 3–4., júl. 15. 2–3., júl. 22. 3–4., júl. 29. 3–4., Santa Elemér: Felsőbírói döntések esküdtbírósági bűnperekben. ÜL 1900. nov. 10. 5–6., 1901. jan. 19. 4–6., Vargha Ferenc: Az esküdszék. JK 1905. márc. 31. 105–106., ápr. 7. 114–117., ápr. 14. 124–126., ápr. 21. 134–137., Kny. Uő: Az esküdszék. Bp., 1905. Lásd még: G-n: Az esküdték igazmondása. MJÚ 1903. dec. 15. 478., Révay Bódog: A népakarat az esküdtbíróságnál és rendes bíróságoknál. A Jog, 1900. jún. 3. 174–175., jún. 17. 188–189., jún. 24. 198–199., Baumgarten Izidor: A törvényhozás művészetéről. Jogállam, 1905. 14–18.

¹⁵ Pesti Napló. Pesti Hírlap. Szegedi Napló (SZN). Szegedi Híradó (SZH)

¹⁶ A Bűnvádi perrendtartás esküdszéki főtárgyalásra vonatkozó rendelkezéseit elemzi: Csizmadia Andor: Az esküdtbíróság Magyarországon a dualizmus korában. = Jogtörténeti tanulmányok I. k. Bp., 1966. 131–148., Lányi Tamás: Az esküdtbíróság intézményének megvalósulása Magyarországon. = Eckhart Ferenc emlékkönyv. Szerk. Mezey Barna. Bp., 2004. 242–263.

¹⁷ SZN 1904. jún. 21.

Beregi Lajos, Daral Pál, Wlasits Károly, Patzauer Sándor, Wagner Gusztáv, Winkler Bernát, Ábrahám János, Kollmann János, dr. Kószó István, Gera József, Bauer Dezső, Delavilla Lajos, Demeter Benedek, Fried Károly, Ottovay Károly, Hambel Lajos és Kiss Károly (kereskedő). Pótesküdtnek jelölték Mikó Henrik, Varga Sándor, Szántó József, Ördögh Ferenc, Szemző Lipót, Rubin József, Szávits Emil, Peternelly Lajos, Stump István és Farkas Antal szegedi polgárokat.¹⁸ Az esküdtbíróság hivatásos bíró tagjaivá Pókay Elek mint elnök, Rigó Endre és Márton József mint ítélelbírák lettek. A jegyzői teendőket Fajka Kálmán látta el. A vádlói teendőket Winkler István királyi ügyész vitte.¹⁹ A terhelteket Zsíros Lajos fiatal nagyikindai ügyvéd védte, Eremitis özvegyét Jánosi Béla budapesti ügyvéd képviselte, az elhunyt kizárólagos örököse, Prekajszy Péter szintén nagyikindai „milliomos” érdekeit pedig Grüner Fülöp szegedi ügyvéd képviselte a perben a Mars téri törvényház épületében.²⁰

Eremitis Pál 1846-ban Moholon (Bács-Bodrog vm.) született. Jogi tanulmányai után ügyvédi gyakorlatot kezdett, majd Nagyikindán a takarékpénztár mindenható igazgatója lett. E mellett világi tagja volt a bácsi görögkeleti püspökség közigazgatási bizottságának. Az 1901. évi országgyűlési képviselő-választáson szabadelvű programjával – bizonyos híresztelések szerint nagy anyagi áldozatot hozva – képviselővé választották. Nagyon gazdag ember hírében állott; számos háza, szőleje, legelője és termőföldje volt városában és Budapesten is. Vagyonát két millió koronára becsülte a sajtó, amelyet végrendeletében harmadolt: első részét az özvegyére, második részét a családjára, harmadik részét pedig a szerb Matica egyesületre hagyta. Martonoson helyezték végső nyugalomra.²¹

A valósághoz azonban hozzá kell tenni: a nagyikindai közvélemény egyetértett abban, hogy Eremitis gátlástalan uzsorás és haszonleső volt, és ezzel sok ellenséget szerzett, s végül ez vált a végzetévé.

Június 21-én a tárgyalás megnyitása és a két tettes, az addig büntetlen Sibul Mladen (48 éves) és György (28 éves) személyazonosságának megállapítása után az esküdtszék megalakítása következett. A rekuzációs jog, a kölcsönös visszautasítás gyakorlása után rendes esküdtnek Taussig Dávid nagyvállalkozót, Winternitz Márton kereskedőt, Madár Imre főkönyvelőt, Magyar Miksa ügyvédet, Békefi Antal lapszerkesztőt, Paral Pál henteset, Kószó István ügyvédet, Ottovay Károly kereskedőt, Kiss Károly kereskedőt, Arany Károly ékszerészt, Patzauer Sándor kereskedőt és Ábrahám János péket tettek meg. Pótesküdtnek Kittka Gyula és Varga Sándor iparosokat választották ki.²² A foglalkozások alapján az esküdtszék szokványosnak volt mondható, sőt az átlagosnál több értelmiségi foglalt benne helyet.

¹⁸ Uo. 7. A névjegyzék pontatlan, mivel a megalakult esküdtszék tagjai között olyanok is szerepeltek, akiket a jelen hírlapi felsorolás nem említ.

¹⁹ A szegedi főügyészség 1904. évi iratai csak töredékesen találhatók a Csongrád Megyei Levéltárban. Az ide vonatkozó dokumentumok sajnos már nem lelhetők föl, az 1904. évi mutatókönyvben és iktatókönyvben azonban a 65., 96., 151., 2305., 2319., 4087., 4143. szám alatti bejegyzésekben mutatkozik nyoma az egykori jogeset iratainak. CSML VII. 3. 157., 205. k.

²⁰ SZH 1904. jún. 21., SZN 1904. jún. 22.

²¹ SZN, SZH 1904. jan. 8.

²² SZN 1904. jún. 22.

A királyi ügyészség képviselője ismertette a vádat, amely előre megfontolt szándékkal elkövetett emberölés, azaz gyilkosság büntette volt, s a *Büntető törvénykönyv* (1878. évi V. tc.) 278. §-a szerint halállal volt büntetendő. Ehhez járult jelen esetben súlyosító körülményként a társiettség mint a többes elkövetés ténye.

A tényállás viszonylag egyszerű volt: a terheltek beismerték, hogy ők ölték meg lesből támadva – a mai fogalmaink szerint ráadásul különös kegyetlenséggel – Eremits Pált ama végzetes január 5-i napon délelőtt tíz óra után néhány perccel a járásbíróság épülete előtt – tehát fényes nappal, tanúk (járókelők és Nothum Henrik kereskedő) jelenlétében. Az elkövetéshez vasbotot és az előző év őszén kifejezetten e célra beszerzett revolvért használtak, amelyekkel szabályosan agyonverték, majd lötték a képviselőt. Az okot sem tagadták: apjuk, Sibul Próka vagyonából való kiforgatása, az éveken át tartó pereskedés kálváriája s végül elvesztése miatt követték el a gyilkosságot.²³

A tettesek ugyan – nyilván védőjük tanácsára – azt vallották, hogy nem megölni, csupán megijeszteni akarták családjuk tönkretövét. Az áldozat – egyébként az akkori hitelezők kijátszása végett kötött, színlelt – szerződést fölhasználva megszerezte birtokaikat, s onnan őket erőnek erejével kiűzette. Az állítólagos ijesztgetéssel azt akarták elérni, hogy a sikertelen büntető, majd polgári perek után Eremits mégis visszaadjon valamit egykori földjeikből. Miután szép szóval ez nem ment, hatékonyabban kívántak föllépni.

Az előadottak és az eset összes körülményei nyomán azonban világos lett – és később ezt az esküdszék is megállapította –, hogy a szándék nem megrémítésre, hanem határozottan és korábban eltökélten ölésre irányult. Az is nyilvánvaló volt a jogban jártas hallgatóság számára, hogy a megelőző italozás ellenére teljes belátási képességgel, tervszerűen cselekedtek. Az orvosszakértők, Spitzer Mór, Róth Ignác és Venovich Gyula, vallomásaikban ezt meg is erősítették. Bűnösséget kizáró elmezavart nem tapasztaltak egyik vádlott esetében sem, legföljebb utóbb az alkoholtól való elvonás miatti tüneteket. A megidézett fegyverszakértők, Faragó Jenő és Matuszkovich Imre pedig azt állapították meg, hogy a revolver kifogástalanul működő, alkalmas eszköz volt az ölésre.²⁴

A gyilkosság tanúinak kihallgatása sem hozott új fejleményt. A bíróság idézte és meghallgatta Nothum Henrik 25 éves kereskedőt, aki segíteni próbált az üzlete lépcsőjén haláltusát vívó áldozatnak, de sikertelenül, mivel megfélemlítés hatására elmenekült; valamint Jurász Bogdán (18 éves) kereskedőinast, Milonkovics István (54) nyomdász, Spiegel János (28) hentest, Walter József (17) fűszerkereskedő-segédet, Dakokta Elexa (53) magyarul nem tudó (!) nagyikindai tanítót, Risztics Sándor (43) pincért, Alt [Alb?] József (51) vendéglőst, Subily [Csobity?] Száva (33) pászort, Eijer József (24) napszámost, Klaity Elekné (56) napszámost, Molity László (35) kocsmárost és Kragity György (58) gazdálkodót. Szabó Etel (28) pincérlány, Darvacski Pál (életkora ismeretlen) kocsmáros és Szendeff Tamás (25)

²³ SZN 1904. jan. 6., 8., jún. 22., SZH 1904. jan. 6.

²⁴ SZN 1904. jún. 22.

mészáros nyomozati vallomását pedig – ők jelen nem lévén – fölolvasták.²⁵ A terheltek 73 éves édesapja nem kívánt vallomást tenni.

Másnap a bíróság az eljárást a védelemnek kedvező okiratok ismertetésével folytatta. Ezek bírósági ítéletek voltak, amelyek 1886-ban és 1897-ben folyamatban volt perekben születtek. Ezekben az öreg Sibul megpróbálta visszaszerezni vagyonát: először büntető eljárással, csalás és okirat-hamisítás vádjával próbálkozott uzsorása ellen, majd az 1886. január 25-én létrejött, színlelt adásvételi szerződés megsemmisítéséért indított keresetet – de mindhiába. Mindkét perben az első fokon eljáró törvényszék Eremitsnek kedvezett. Majd a szegedi ítélőtábla megváltoztatta az ítéleteket, és Eremits bűnösségét, valamint a szerződés semmisségét állapította meg. Harmadfokon azonban a Kúria mind a büntető, mind a polgári pert Eremits javára döntötte el. Ekkor telt be a pohár...²⁶ Eremits egyéb uzsorapereinek se szeri, se száma nem volt: a védő indítványozta, hogy a beszerzett iratokból csak legalább minden tizediket olvassák föl, de ezt a bírói tanács elutasította. Szintén nem adtak helyt az özvegy jogi képviselője indítványának sem, aki Eremits „jószívúsege” és „nagylelkűsege” bizonyítására akart volna meghallgatásokat kezdeményezni.

A bizonyítás befejezése után a bíróság megszővegezte és fölolvastatta az esküdteknek fölteendő kérdéseket. E kérdéseket sajnálatosan nem örökítették meg a források, de azt tudni lehet, hogy 21 kérdést intéztek a *jury*hez. Egy részük a cselekmény minősítésére (gyilkosság, szándékos emberölés, erős fölindulásban elkövetett emberölés, halált okozó súlyos testi sértés), más részük a bűnösségre vonatkozott.²⁷

A perbeszédeket a törvénynek megfelelően a vádló, Winkler István ügyész kezdte. Számítván az esküdtek Eremitscel szembeni ellenszenvére, fölhívta figyelmüket, hogy nem állnak a törvény fölött, így nem csupán saját lelkiismeretüknek vannak alávetve, hanem a jogrendnek is. Ez az üzenet nem volt véletlen: hivatkozott a szintén országos hírnevet szerzett Nyúly Mihály ügyére, akit a budapesti esküdtszék mentett föl korábban igen különös verdiktet hozva.²⁸ A vádbeszédben kifejtette álláspontját az előre megfontolt szándékból elkövetett emberölés mellett. Részletezte, hogy a bizonyítékok alapján nem igazolható az ijesztgetés szándéka, hanem kifejezetten megtervezett emberölésről volt szó. A terheltek esetleges fölindultságát nem látta reálisnak, hiszen mindenben tudták, mit cselekszenek, képesek voltak mérlegelni cselekményeik következményeit. Az indító okot sem látta kétségesnek: elhatározásuk a családon esett sérelem megtorlását célozta. Ezt az 1901. évi választások után kialakult közhangulat is fokozta.²⁹

Zsíros Lajos védő éppen ellenkező okfejtéssel kezdte meg beszédét: ő az esküdteket óva intette a jogászkodástól, és kizárólag az igazság szem előtt tartását kérte tőlük. Perbeszédének lényegét a beszámíthatóság kizárásának bizonygatása jelentette: a terheltek akaratát az elkeseredés és a pálinkázás befolyásolta. Kétségbe vonta a *praemeditációt* is, mondván, hogy az elkeseredés ezt eleve kizárja. Oda

²⁵ SZN, SZH, Pesti Hírlap 1904. jún. 22.

²⁶ SZN 1904. jún. 23.

²⁷ SZN, SZH uo.

²⁸ Nyúly Mihály felmentése. Ügyvédek Lapja, 1900. jún. 30. 6–7.

²⁹ SZN i.h.

konkludált, hogy a vádlottak nem voltak képesek az adott helyzetben fölmérni cselekedetük életre veszélyes voltát – nem voltak beszámíthatók. Végezetül Eremitás uzsorapereire és 120 %-os kamataira hivatkozott. Ezekből 271-et tartott számon és bizonygatott iratokkal. Ezzel zárta szónoklatát a terheltek védelmében: „mennyi elkeseredés támadhatott föl szívükben akkor, midőn látták, hogy a földi igazságszolgáltatás nem tudja számukra megkeresni az igazságot. Íme ők maguk szolgáltattak maguknak igazságot, és vettek elégtételt a maguk módja szerint.” Nem Eremitset, hanem a két testvért állította be áldozatként, s kérte fölmentésüket.³⁰

A harmadnap folytatódó perben a vádló és a védő nem kívánt válaszolni egymás perbeszédeire, így az esküdtek az elnöki jogi kitanítás után visszavonultak tanácskozni. Két órán át tanácskoztak Magyar Miksának mint az esküdtek főnökének vezetésével, majd a tárgyalóteremben ismét megjelenvén meglepő verdiktet tártak a bírák és a hallgatóság elé: arra a kérdésre, hogy elkövették-e a vádlottak a terhükre rótt cselekményt, *igennel* feleltek. A bűnösség kérdésében azonban, az erős fölindulásra hivatkozva, *nemet* mondtak, s ezzel a védelem álláspontját fogadták el, vagyis az elkövetők nem voltak beszámítható állapotban az ölési cselekmény kifejtésekor. A bírák ezután – nem tehetvén mást –, *fölmementették* Sibulékát a vád alól. A vizsgálati fogságból szabadon elbocsátották őket.

Az ügyész természetesen anyagi semmisségi panaszt jelentett be a *Bűnvádi perrendtartás* 385. §-a alapján, mivel szerinte a beszámíthatóság kérdésében tévesen alkalmazta a bíróság a büntető törvény rendelkezéseit [385. § (1) bek. c) pont]. Az özvegy jogi képviselője szintén semmisségi panaszt nyújtott be ugyanezen okból. (Arra az esetre szolt, ha a koronaügyész nem tartaná fönn a vádat a Kúria előtt.)³¹ A vádlott testvérpár fél év után nagy ováció közepett hazatérhetett.³²

3

Az esküdtbíróság ítélete is vegyes fogadtatásban részesült. Kihirdetése után a hallgatóság lelkesen éljengett, az esküdtek pedig maguk is gratuláltak a terhelteknek! Az elkövetkező napokban a sajtótermékek rendre foglalkoztak az ügygel – némelyik elismerően, más sztoikus csalódottsággal.

A Szegedi Híradó például mérsékelten fogalmazott. Azzal próbálta megokolni az esküdtek döntését, hogy súlyos társadalmi igazságtalanságot kellett orvosolniuk: amikor a Kúria jogerősen Eremitának adott igazat mind az ellene indított büntető, mind a polgári perben, téves, mi több: igazságtalan ítéletet hozott. Ha a kúriai ítélet nem lett volna bírói tévedés, mindez nem történik meg; *ergo* a társadalmi rendet éppen ezek a szerencsétlen bírósági határozatok bontották meg, s az igazságot az esküdtszéknek kellett „helyretenni”. Ugyanakkor kételyét hangoztatta, hogy a bosszú, a harag és a gyűlölet gerjesztette erős fölindulásban elkövetett emberölések ezentúl

³⁰ SZN-1904. jún. 23.

³¹ SZN, SZH, Pesti Hírlap 1904. jún. 24.

³² SZN, SZH 1904. jún. 26. Az ügy folytatásáról nincs adatunk; a Magyar Országos Levéltárban remélhetők további okiratok.

miként lesznek megítélendők: vajon rendre föl kell menteni a gyilkosokat? Mert végtére is a szegedi verdiktből ez következik...³³

A Budapesti Hírlap teljes fegyverzetével kiállt a határozat mellett, s forrón méltatta az esküdszéki intézményét: „képtelen dolog az esküdszékek ítéleteit a büntetőjogi elméletek szempontjaiból boncolni. A földi igazságszolgáltatás cselekvényei nemigen bírnak az isteni igazság fényes magaslatára emelkedni. De hogy a szegedi ítéletben a nép ítélete hatalmasan rádörgött az emberek lelkiismeretére, s gazdagította a tisztességes munkával élő polgárok erkölcsi öntudatát, az kétségtelen.”³⁴

A Pesti Napló szintén elismerően szólott a történekről, s a társadalmi igazságszóságot látta bennük megtestesülni a törvény hézagait kihasználó „raffinált, lelketlen, számító pénzüzérrel” szemben. Örömmel konstataálta, hogy „a polgári lelkiismeret a két Sibilu fiú rettentő helyzetét, a tömegember küzdelmének végtelen aránytalanságát megértette”.³⁵

A jogi és kifejezetten értelmiségi folyóiratok azonban már másként értékelték. A Hét című irodalmi és politikai hetilap cikkírója hamis verdiktnak nevezte az esküdszéki határozatot, amely a törvény hézagai és szigora miatt keletkezett. „Szomorú fény esik az egész középosztályra, amely ilyen ítéletnek éljenezni tud – állapította meg –, s nem sok dicsőség háramlik a magyarságra, amelynek éppen Szeged az egyik gócpontja.”³⁶

A Jog című tekintélyes szakmai hetilapban is megdöbbenést és nemtetszést keltett a döntés. Virág Gyula hangoztatta: „ha már az esküdtbíróság intézményét nélkülözhetetlennek és tényleg ideális igazságszósztó hatalomnak tartják, ne elégedjenek meg olyan elemek részvételével, akiknek egyéb kvalifikációjuk nincs, mint az írni-olvasni tudás és a 20 K állami adófizetés képessége, hanem alkalmazzuk erre a funkcióra a lakosságnak azt a részét, amely értelmi fejlettségével az átlagos színvonalon állóknak is felette áll, a társadalom eleje és veleje [...]” Ha így járunk el, a cikkíró szerint is születhet gondolkodni képes esküdszéki, amely a jogrendet nem veszélyeztető határozatokat hoz majd.³⁷

A Jogtudományi Közlöny hasábjain Heimann Jenő sem tartotta eléggé érettnak Magyarországot az esküdtbíráskodás kiterjesztésére. A szegedi fölmentő határozat elemzése nyomán rámutatott: „az esküdt nem bíró, hanem ember, ki mint ilyen a vádlottban szenvedő embertársát látva, önkénytelenül a felmentésre hajlik”. Egyetértett abban, hogy az esküdteket határozatuk meghozatalában olyan szubjektív momentumok vezetnek, melyek az igazságszós még inkább pártatlan verdiktek kizárják. Fájdalmasan sóhajtott föl: „ha Szilágyi Dezső megérhetett volna néhány évi statisztikát, s láthatta volna, mint mentik fel nyakra-főre az esküdteket a leggonoszabb bűnösöket, az elfajulás láttára – mondom – maga felkiáltana: Nem ezt akarom én, nem ezt.” Míg az esküdteket csupán lelkiismeretére volt bízva az ítélt-

³³ SZH 1904. jún. 24.

³⁴ Budapesti Hírlap, 1904. jún. 25.

³⁵ Pesti Napló, 1904. jún. 24.

³⁶ A Hét, 1904. jún. 26.

³⁷ Virág Gyula: A magyar esküdszéki intézmény. A Jog, 1904. júl. 24. 222.

zés, addig az intézményt nem csak helytelennek, de károsnak tartotta.³⁸ Ugyanott azonban Kenedi Géza éppen a bírói *cognitio* megmerevedésének élő ellenszerét látta az esküdszékben: az esküdtekben reális és kiforrott jogérzetet vélt fölfedezni, amely megfelel a jog eszméjének és diadalának.³⁹

4

Saját értékelésként a következőket emeljük ki. Az esküdttbíráskodás magyarországi bevezetése valójában nem csalhatatlansága miatt történt. A 19. század utolsó harmadában az esküdtszék a jogállamiság eszméjének *sine qua non*-ja volt minden fejlett európai államban. Nem lévén alkotmánybíráskodás, a törvények pozitívizmusának megtörését és kontrollját ünnepelték benne, ugyanakkor a textualizmusra alapozó bírói hatalom megfékezésének eszközét is az esküdtszékben találták meg, mivel Európa-szerte bizalmatlanság ébredt a hivatásos bírakkal szemben. A demokratikus, liberális intézmények legfőbbikeként tisztelték a *jury*t, amely fél évszázadra az európai jogrendek értékrendjében a legelőkelőbb helyre került. Az esküdtszéket a szabadelvű demokrácia teljes diadalaként értelmezték s alkalmazták az egész kontinensen – Spanyolország és Németalföld (Hollandia) kivételével. Ettől az áramlattól Magyarország sem tartózkodhatott – az európaiság eszméje már akkor is létezett. Igaz, nem tartott sokáig.

Az esküdtszéki határozatok (verdiktek) értelmezése nem végezhető el a hagyományos és tudományos büntetőjogi dogmatika zsinórmértékei alapján. A *jury* ítélkezésében nem a jog, hanem a pszichológia s az időszerű társadalmi erkölcs jutott döntő szerephez. Mivel az esküdt ténylegesen sem az írott törvényeknek, sem a bírói kitanításnak nincs alávetve, döntését kizárólag a saját elméjében megképződő érzetek alapján hozza meg, minden jogi gondolkodás nélkül. Ebben a körben különösen fontos szerephez jut az esküdt valamennyi impressziója mind a terheltről, mind a sértettéről. Érzelmeket kelt benne az eljárás, amelyeket a döntéshozatalkor nem tud és sok esetben nem is akar kizárni.

Az ismertetett perben az esküdteket valószínűleg két fontos körülmény motiválta: részint Eremités bizonyítottan erkölcstelen és gátlástalan nyereszkesedése mind szerb, mind magyar nemzetiségű honfitársai rovására; részint, hogy bűnösséget megállapító határozat esetén a vádlottakat kivégezték volna. A közvélemény szemében Eremitset a „kapzsiság, a szívtelenség, a szegények nyomorának kizsákmányolása” jellemezte,⁴⁰ amelyet az esküdtek elutasítandónak, az ebből fakadó önbíráskodást, a gyilkosságot pedig – nyilvánvaló társadalomra veszélyességétől teljesen függetlenül – menthetőnek könyvelték el. Ezért egyezhettek meg a beszámíthatóság és így a bűnösség kizárásában – ezzel az eszközzel menthették meg a vádolt testvéreket.

Az elkövetett cselekmény a tanult jogi ismeretek alapján – a bizonyítás eredményét is figyelembe véve – nem kétségesen előre megfontolt szándékkal, különös kegyetlenséggel elkövetett emberölés, azaz gyilkosság volt. Minden hivatásos bíró elítélte volna a vádlottakat szimpátiától függetlenül. A népi bíráskodás teljes szabadsá-

³⁸ Heimann Jenő: A szegedi verdict. JK, 1904. júl. 15. 238–239.

³⁹ Kenedi Géza: A szegedi verdict. JK, 1904. júl. 1. 217–218.

⁴⁰ SZN 1904. jún. 25.

ga folytán azonban, jogon kívüli, erkölcsi szempontok alapján másként döntött. Nem csak ebben az esetben.⁴¹

Ez a pont az esküdtszék *akhilleszi sarka*; ahogyan a liberális ember- és állameszmény szertefoszlott az első világháborúval, az ítélkező laikusok józanságába vetett hit megdőlése is elsöpörte az esküdtszéket nem csak Magyarországon, hanem szerte Európában.

⁴¹ Az esküdtszék problematikájáról nemzetközi kitekintéssel ír Badó Attila: Esküdtszéki ítéletek. Futni hagyott bűnösök? Studio Batiq. 2004. 240

Illegális röpcédulázás Szegeden 1962–1966

Az 1956. évi forradalom leverése után – különösen az év végén és 1957 elején – gyakoriak voltak a visszarendeződött kommunista hatalom és a szovjet megszállás elleni titkos röpcédulázások. Az elkeseredett emberek, főleg a volt forradalmárok kényszerűen választották a tiltakozásnak ezt a formáját. A kezdetben szinte szabadcsapatokként garázdálkodó pufajkás karhatalmisták brutalitása egyre inkább háttérbe szorította a nyílt ellenállásnak minden lehetséges formáját. Főleg így volt ez a Kádár-rezsim provokációi következtében eldőrdült sortűzek után. Maradt tehát a jószerivel egyedüli módszer, a titokzatos röpcédulázás, amely viszont rendkívül ingerelte „a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányt” – ahogy akkor az emberek sutogva emlegették: Kádár-Apró-Dögei-t – és természetesen a vidéki városokban is a helytartó hatalmasságokat.

Szeged, a nagy iskolaváros és kulturális központ, amelynek egyeteméről a forradalom hírnökeként a szegedi MEFESZ is országos hódító útra indult, az utóvégharcnak ebből a sajátos formájából is kivette részét. Különféle röpcédulákat készítettek az egyetemisták és főiskolások, az értelmiségiek, a munkások. Az elkeseredés, a kilátástalanság, a szovjet túlerővel eltűrt forradalom miatti bánat motiválta ezeket a titkos akciókat. Volt, aki egyedül hajtotta végre, voltak, akik csoportosan.

Miután a kommunista hatalom a forradalom alatt szétzilált sorait többé-kevésbé Szegeden is rendezte, jelentős erőket mozgósított, hogy véget vessen az illegális röpcédulázásoknak, az elkövetőket felderítsék és megbüntessék. Gyakran a honvédszti karhatalom és a belügyi karhatalom egységei, a rendőri állomány, a pártmunkások és pártaktivisták sokasága töltötte az éjszakát Szegednek azon utcáin és terein, ahol a leggyakoribbak voltak a röpcédulák. Sőtét kapualjakból lesték, a környéken lakó megbízható elvtársaik lefüggönyözött ablakaiból figyelték a számunkra kijelölt területet. Kitartásukat végül siker koronázta, és egyre-másra érték tetten a röpcédulaszórókat, -ragasztókat és más módon terjesztőket. Ezekben az időkben állandóan napirenden voltak az okkal, ok nélkül végrehajtott igazoltatások, amelyeket motozással kombináltak. Ha pedig valakinél csak egyetlen röpcédulát találtak, az bizony megnézhetette magát.

A forradalom utáni bírósági ítéletekből, amelyeket külföldre államellenes izgatásnak minősített cselekményekért hoztak, érdekes jelenség olvasható ki. A forradalom alatt elkövetett, államellenes izgatásnak minősített cselekményekért, amelyek a Rákosi-diktatúra ellen irányultak – pártházak földulása, Rákosi- és Sztálinképek, vörös zászlók elégetése miatt –, jóval enyhébb ítéleteket hoztak a bíróságok, mint azokban az ügyekben, amelyekben még a kökemény megtorlás éveiben is a helyzete konszolidálására törekvő Kádár-kormányt támadták.

Országszerte s így Szegeden is néhány súlyos, kellő sajtótámogatást is élvező ítélet kellőképpen szolgálta az elrettentést az illegális röpcédulázástól. A megelőző eredményeként lassan ritkultak, majd meg is szűntek az illegálisan készített és terjesztett röpcédulák.

A Kádár-rendszer fönnállása alatt jellemző volt, hogy évről évre kritikusnak tartották az október végi, november eleji napokat, az 1956-i forradalom évfordulóit és emlékeztétét, majd később a március 15-e körüli napokat is. 1962. október 25-én a BM Csongrád megyei rendőrfőkapitányság III/III-1. alosztály egyik beosztott operatív tisztje a következőket is tartalmazó jelentést készített:

„A mai napon lakásomon megjelent 06.30-kor Csábi János (Nemestakács u. 4.) társadalmi kapcsolatam. [...] Elmondta, hogy a mai napon [...] a munkahelyére indult és az utcájukban [...] a járdaszegély mellett egy összehajtott papírcsomóra lett figyelmes. Először azt hitte, hogy valami levél. Kíváncsiságból felvette, és akkor látta, hogy ellenséges rölapok. (1. sz. melléklet.) Azonnal a lakásomra jött, és átadta a rölapokat. A rölapokat társadalmi kapcsolatunk kézzel összefogdosta, [...] a rölapokat 06.15-kor találta.” A megtalálási hely a Nemestakács utca 12/B számú, beépítetlen telek előtt volt. A „társadalmi kapcsolat” öt röpcédulát talált: „sima középmeretű füzetlapra zsinórirásos nyomtatott betűkkel, lila indigóval sokszorosítva” készültek, és „ellenforradalmi, nacionalista tartalmúak” voltak.

A helyileg illetékes belső elhárítók – az említett III/III. alosztály – a váratlanul jött röpcédulázásra azonnal reagálni volt kénytelen. Bizonyára még csupán a tervezett intézkedéseken törhették a fejüket, amikor Vass Antal rendőr százados belső elhárítónak az MSZMP szegedi városi bizottságra kellett mennie. Sipos elvtárs átadott neki ott 4 db röpcédulát, amit „Máramarosi György [...] munkásör elvtárs” (Teleki u. 19.) szolgáltatott be a pártbizottságra. A röpcédulákat a „munkásör elvtárs” hatodik általános iskolába járó fia találta a házuk előtti virágágyásban a járda szélén.

Két nap múlva – október 29-én – Csíkos László (Mikszáth Kálmán u. 13.) is beszolgáltatott a rendőrségen egy röpcédulát. Ezt október 27-én délből a lánya találta a Londoni körút 6. sz. ház előtt a járdaszegély mellett.

Az 1962 októberében készített és terjesztett röpcéduláknak nyilvánvalóan csak kisebb része jutott el a hatósághoz. A valóságban akkor is és máskor is jóval több röpcédula terjesztéséről volt szó, hiszen a megtalálók nagy része elolvasás után vagy megsemmisítette, vagy közvetlenül, netán közvetve másokhoz juttatta el őket. Minden bizonnyal tisztában voltak ezzel az elhárítók is, akik az akkori szokásoknak megfelelően *Követelők* fedőnéven „rendkívüli esemény” dossziét nyitottak, és földelítő munkát kezdeményeztek. Egy korabeli dokumentum szerint az elkövető, „arra lehet következtetni, hogy nacionalista felfogású, 8 általános iskolának megfelelő műveltséggel rendelkező, jó helyesírású, feltehetően középiskolai tanuló” lehet.

Az iménti véleményből és egyéb körülményekből következően egy középiskola és két középiskolai kollégium keltette föl az elhárítók érdeklődését. A középiskola a József Attila sugárúton levő erdészeti technikum volt. A két kollégium közül az egyik a Közgazdasági Technikum Statisztikai Tagozatának Moszkvai körút 3. sz. alatti kollégiuma, a másik a Déri Miksa Gépipari Technikum Moszkvai körút 11–13. sz. alatti kollégiuma volt. Ezeknek a diákjai mellett figyelmet fordítottak arra is, hogy a Nemestakács utcából vagy környékéről kik járnak valamelyik középiskolába, netán a Szegedi Tudományegyetem bölcsészkarának első vagy második évfolyamára az Ady térre. Úgy

gondolták, hogy ezek az egyetemisták korban még közel lehetnek a gyanúsított középiskolás korosztályhoz. Ez volt tehát az a lazán körülhatárolható kör, amelyben a röpcédula-készítőt és -terjesztőt sejtették. A gyanúsított kör bizonyos mértékű szűkítését célozta, hogy a belső elhárítás legfőbb figyelmét a „nacionalista beállítottságúak” érdemelték ki.

Az ügy földerítésével megbízott Vass Antal százados operatív tervet is készített, amelyet Molnár István őrnagy, alosztályvezető egyetértőleg, Czene Mihály alezredes, osztályvezető pedig engedélyezőként aláírt. Ennek alapján kezdődött az ismeretlen tettes föl kutatása.

A tervnek megfelelően a belső elhárítók eljártak a Közgazdasági Technikum Statisztikai Tagozatának kollégiumában, ahol Koczkás Imre igazgató volt segítségükre. Megkapták a kollégiumban lakók névsorát az igazgatónak azzal a megjegyzésével, hogy a kollégiumban lakók között ő nacionalista beállítottságúról nem tud. A névsor alapján az elhárítók – és nyilván írásszakértőjük – a technikum néhány megbízható tanárának segítségével átnézték a dolgozatfüzeteket, de a röpcédulán láthatóval azonosítható írást nem találtak.

Az egyetem bölcsészkarán is kutattak, elsősorban az első és második évfolyamú hallgatók között. Találtak is 12 főt, akik a Nemeslakács utcában vagy környékén laktak. Titokban az egyetemen beszerezték ezek írásmintáját is, de közülük sem volt egy sem azonosítható a röpcédula-készítővel.

Fölvették a kapcsolatot a BM Határőrség földerítő alosztályával, és azt kérték, hogy az illegális határátlépési kísérlet során elfogott fiataloktól a kihallgatásuk alkalmával vegyenek föl kézírásmintát. Intézkedésüknek ez volt a nem túl épületes indoklása: „Feltehető az, hogy a röpcédula-készítő azért készítette és szórta a röpcédulát, hogy esetleges kiszökése esetén külföldön emiatt a tevékenysége miatt előnyhöz jusson.” Az láthatóan föl sem merült ezekben a gondolatficamban szenvedő elhárítóknak, hogy a kiszökött röpcédulázó vajon miként bizonyítaná illegális akcióját.

A városi és járási rendőrkapitányság ifjúságvédelmi tisztjeinek segítő közreműködésével a belső elhárítók megszerezték egy akkoriban működő móravárosi galéri 17 tagjának nevét és személyi adatait. Ezek alapján a BM Központi Lakcímnilyán-tartó Hivataltól megkérték lakásbejelentő lapjaik másolatát és megkísérelték az írás-azonosítást. Ezek között sem volt azonban a röpcédulán találhatóval azonos írású.

Ezek után az elhárítóknak éppen annyi ismeretük volt a röpcédulázóról, mint amikor a földerítést elkezdték: az eredmény egyenlő volt a nullával. Az is megnehezítette a dolgukat, hogy az elkövető újabb röpcédulát nem készített és nem terjesztett, legalábbis ilyenről a hatóság tudomást nem szerzett. Így a további nyomozáshoz újabb tippjeik nem voltak, újabb nyomok nem keletkeztek.

1965

1965. március 15-én azonban újabb röpcédulákat találtak. Pintér János nyugalmazott rendőr (Mars tér 16.) délelőtt 10 órakor, lakóházának földszintjén a postaládák alatt talált egy röpcédulát. (2. sz. melléklet.) Az akkor munkanapnak számító nemzeti ünnep délelőttjén 9 és 10 óra között kerülhetett a postaládák alá, mert 9 órakor még nem volt ott. Vonalas füzetlapra ceruzával íródott. Ez esetben sem lehetett tudni,

hány röpcédulát szórhattak el. A belső elhárításhoz csak ez az egyetlen került. Talán ezért nem is tulajdonítottak különösebb jelentőséget az ügynek. Gondolhattak volna arra, hogy postaládákba szórták, de a jelek szerint ez eszükbe sem jutott.

1966

Ismét majdnem egy év szünet következett, amely a földérintés szempontjából semmittevéssel telt. 1966. február 27-én Fazekas János (Szentmihály u. 3.) „ellen-séges nacionalista jellegű követeléseket tartalmazó” röplapot (3. sz. melléklet) szol-gáltatott be. Házuk kapuján volt rajszeggel kitűzve. Szövegének végződése („1956 1966”) már az 1956. évi forradalomnak esedékes tizedik évfordulójára utalt.

Alig telt el egy hét, és március 6-án az előbbivel azonos tartalmú újabb röpcédu-la jutott el a hatósághoz. Ezt Berkó István (Ady tér 6.) találta reggel lakásának be-járatí ajtaja előtt. Előző este 21 órakor még nem volt ott.

Ezek a röpcédulázások a tartalmuktól függetlenül, a jelek szerint március 15-re voltak időzítve. Az akkori, viszonylag közeli ismétlődésből arra lehetett követke-zetni, hogy a folytatás sem marad el. Nem véletlen tehát, hogy Czene Mihály alez-redes, a BM Csongrád Megyei RFK Politikai Osztályának vezetője távmondatban tájékoztatta a BM III/III. Csoportfőnökséget: „A nyomozást már elrendeltük, eddig azonban még eredményre nem vezetett. [...] A két röpcédulát azonos személy írta. [...] A kézzel írt szövegből arra lehet következtetni, hogy az elkövető felnőtt korú személy, aki politikailag tájékozott, közép vagy ennél magasabb iskolai végzett-séggel rendelkezik. A röpcédula szóró felderítésére a nyomozás folyamatban van.”

A várakozással ellentétben 1966 tavaszán újabb röpcédulázás mégsem volt. A földérintő munkát azonban ekkor már nem lehetett pihentetni, hiszen a szakirányító központ, a BM III/III. Csoportfőnökség is tudott az újabb esetekről.

Hiába föltételezték „felnőtt korú elkövetőt”, megint először a könnyebb úton in-dultak el az elhárítók. Bundity István hadnagy ismét a Közgazdasági Technikum Statisztikai Tagozatának kollégiumát kereste föl. Fekete Zoltán igazgató is készsé-ges volt, de az ilyenkor szokásos kérdésekre előrevívő választ nem adott. Abban azért megállapodtak, hogy az igazgató összehívja a kollégium diákjait, kérdéseket tesz föl nekik a tanulmányaikkal, a kollégiumi ellátottságukkal stb. kapcsolatban, és a válaszokat írásban kéri. Ezek az írásbeli válaszok kerültek az elhárítókhoz, de az ottani diákok között sem találták a röpcédulázót. Ez egyértelműen látszattevé-kenység volt. Ha netán a központ rákérdez, hogy milyen intézkedéseket tettek, le-hetett mondaniuk, hogy ezt meg ezt csináltuk.

Az ötlettelenségre vallott, hogy előkapartak a múltból régebbi ügyeket, és a bennük szereplő „célszemélyeket” ellenőrizgették; próbálták a röpcédulázóval azonosítani őket. Mindhiába! Volt egy nemrégien lezárt ügyük is, amelynek *Próféták* volt a fedőneve. Ebben három egyetemi hallgató – Horváth Tamás, Simó Zol-tán és Schandl Gábor – került 1965 őszén őrizetbe, és folyt ellenük büntető eljárás. Dobosi Imre őrnagynak támadt az a gyanúja, hogy a régebbi röpcédulázók lehettek a *Próféták*, az utóbbi röpcédulázók pedig ezeknek az őrizetbe vett célszemélyeknek a szabadlábon maradt kapcsolatai. Ezért titkon beszerezték a következő írásmintá-ját: Papp Csuka István, Gyökér Kinga, Berky Tamás (ezek hárman talán nem is

kapcsolódtak a *Próféták* ügyéhez), valamint Simó Zoltán, Simó Csongor, dr. Szabó Jánosné Simó Judit, Pálfi László, Horváth Tamás és Schandl Gábor. Az írásszakértői vizsgálat eredménye Dobosi Imrét lehangolhatta: a felsoroltak között sem volt található sem az 1962-i, sem az 1965-i, sem az addigi 1966-i röpcédulák készítője. Különösen Simó Zoltánra gyanakodtak. Molnár József százados április 2-i jelentése szerint az ő korábbi vallomásában több olyan kitétel volt, amely hasonlóságot mutatott a röpcédulák szövegével.

Egy újabb írásszakértői vizsgálat kissé megmagyarázhatatlanul bezavart az ügybe. Ez azt állította, hogy „az írás inkább női kéztől származik, de ez nem zárja ki, hogy férfi személy nem követhette el” az illegális röpcédula-készítést és -terjesztést. A gyanúsítottak köre tehát nem szűkült, inkább bővült.

Hamarosan az elhárítók újabb konspiratív intézkedéseket terveztek, de ekkor már nyílt nyomozást is elrendeltek az ügyben. Konkretizálták is, hogy mely kategóriák, amelyek ezek után illegális röpcédulázással gyanúsíthatók: „Felsőfokú iskolában tanuló olyan személyek, akik valamilyen formában ellenséges tevékenységet fejtettek ki, vagy olyan csoportosuláshoz tartoznak, mely ellenséges befolyás alatt áll, illetve tevékenységük nem tisztázott.” Ebben a dokumentumban rögzítettek azt is, hogy az előbb említettek miatt az egyetemi hallgatók közül kiket tartottak gyanúsnak és megbízhatatlannak, s talán még a szóbanforgó röpcédulák készítőjének és terjesztőjének is. A természettudományi karról Radnóti Judit I. éves biológia-kémia szakos, Árok Pál I. éves vegyész, Illés Márta biológia-földrajz szakos, Jávorka Géza I. éves biológia-kémia szakos, Márki-Zay János III. vagy IV. éves matematika-fizika szakos, Nagy Péter matematika szakos, aki BBC pályázaton vett részt, Striegl István V. éves biológia-földrajz szakos, Tóth Béla biológia-kémia szakos, Zakovszky László I. éves biológia-kémia szakos, Németh Endre I. éves biológia-kémia szakos és Lipták József I. éves biológia-kémia szakos hallgatókat. Az állam- és jogtudományi karról Gyöker Kinga, aki zászlótépésben vett részt, Szalontai Tamás, Martonyi János IV. éves, akinek francia kapcsolata volt, Jenei Iván III. éves, Kutas Ádám III. éves, Mátrai Mihály III. éves (az utóbbiak azért is gyanúsak voltak, mert „vallásosak”), Szeri Lajos II. éves és Sztíz Bence II. éves hallgatók. A bölcsészettudományi karról Héra István orosz-német szakos, Tóth Gyula, Ízes Mihály, Gróf József és Simoncsics Péter hallgatók. A Felsőfokú Élelmiszeripari Technikumból Török Attiláné adjunktus, Dömötör István III. éves malomipari szakos hallgató.

Elég sok gyanúsítottat kellett tehát ellenőrizniük, sok ember írásmintáját kellett beszerezniük és az írásszakértői vizsgálatot elvégezniük. Időigényes munka volt, közben teltek a hónapok, és így elérkezett 1966 októbere, az 1956-i forradalom tizedik évfordulója. Erre fokozott rendőri és állambiztonsági készültség volt elrendelve. Október 19-én hajnalban 3,50-kor a szolgálatos rendőrájáró a Kiss Ernő utca és a Bajcsy-Zsilinszky utca kereszteződésében a gyalogjárón röpcédulát talált. (4. sz. melléklet.) „Gyászolunk 1956” befejező szavakkal. A járőr a környéket alaposan átvizsgálta, de több röpcédulát nem talált.

Néhány nap múlva – október 26-án – Molnár Sándor, az ÉM Csongrád Megyei Állami Építőipari Vállalat MSZMP bizottságának titkára telefonon jelezte a belső

elhárításnak, hogy Hacsik Mihály MSZMP-tag éjjeliőr szolgálata közben a Petőfi Sándor sugárút és a Szivárvány utca sarkán (5. sz. melléklet), egy villanyoszlopon kb. 165 cm magasságban két rajzszeeggel rögzítve röpcédulát fedezett föl. Leszedte és reggel átadta Lenkova István MSZMP alapszervezeti titkárnak. A röpcédulán (6. sz. melléklet) a „Nem felejtünk 1956” befejező mondat volt olvasható. Ugyanezen a napon még két helyről szolgáltatott be az előbbivel azonos tartalmú és küllemű röpcédulát. Kálmán József (Jósika u. 3.) adott le egyet; felesége 5,45-kor sóprögetés közben a Hajnóczy u. 10. sz. ház előtt a gyalogjárdaán találta. Temesvári Gyula (Hernyós u. 20.) a 2. számú rendőrsre adott le röpcédulát: a Katona József utcában fára rajzszeeggel rögzítve találta. De ugyanennek a napnak a reggelén, kb. 4,30-kor a Szegedi Építőipari Vállalat garázsának az ajtajánál az odaérkező gépkocsivezető a Tolbuhin sugárút és a Bolyai János utca sarkán talált röpcédulát. Csak budapesti fuvarjából visszatérve adta át az üzemrendészetnek.

Két nap múlva – október 28-án – a rendőrájárőr kb. 23,50-kor a Körtöltés utca és a Puskás utca sarkának közelében négy röpcédulát talált a járdán. Kutatni kezdtek a környéken, és a Körtöltés sor 38., valamint a Körtöltés sor 20. sz. házakkal szemben, az utca tulsó oldalán találtak még egy-egy röpcédulát. A járőrözés folytatásakor a Hunyadi téri sportpályának Zákány utcai bejárata mellett, majd a Zákány utca 20. számú ház falának tövében a járdán találtak ismét egy-egy röpcédulát. Ezek mind azonos tartalmúak és külleműek voltak. (7. sz. melléklet.) A lelőhelyekről készített vázlat (8. sz. melléklet) rendelkezésre áll. Másnap reggel László Ferenc ruhagyári nyugdíjas veterán (Zoltán u. 8.) arra lett figyelmes, hogy a szomszédos (10. sz.) ház előtt egy fán rajzszeeggel rögzítve röpcédula található. Leszedte, bevitte a móravárosi általános iskolába, és onnan Ördögh Mátyás igazgatóhelyettes telefonon jelezte az esetet a rendőrségnek. A helyszínre érkező rendőrök más környező fákon is találtak friss rajzszege nyomokat, sőt egy helyen ottmaradt rajszeget és alászorult papírdarabkát is, amely egy letépett röpcédula sarokdarabkája lehetett. Hamarosan újabb bejelentés érkezett. Ekkor a Hazafias Népfront székházából (Vörösmarty u. 4.) telefonált Hofgesang Péter, és közölte, hogy szomszédasszonya, Berta Józsefné (Árvíz u. 64/D) röpcédulákat talált. Kiderült, hogy Ungi Mihályné (Árvíz u. 64/B) reggel kb. 6,30-kor tejért indult a boltba, és amikor kilépett a kapun, a bejárat előtt a járdán három röpcédulát talált. Valamivel később – kb. 7 óra-kor – férje, Ungi Mihály is talált még egyet.

A történetekből arra lehet következtetni, hogy október 28-ról 29-re virradóra lehetett a legjelentősebb röpcédulázás. A beszolgáltatott röpcédulákat azonnal írászakértői vizsgálatnak vetették alá. Érdekes, az ekkor szakvéleményt adó az 1962-i röpcédulákkal kapcsolatban határozottan állást foglalni nem tudott. Az 1965–66-ban terjesztett röpcédulák nagy részéről megállapította, hogy a rajtuk szereplő írott szöveg egy személy kezétől származik. Véleménye szerint a beszolgáltatott röpcédulákon „az írás kismértékben torzított”. „Az író személye 30 éven aluli férfi személy. Iskolai végzettsége középiskolai érettségi lehet. Feltehetően fizikai dolgozó, azonban nehéz fizikai munkát nem végez. Munkakörénél fogva túl sokat nem ír. Nem túl precíz ember, nem kiegyensúlyozott.”

Az elhárítók szeme előtt a jelek szerint sokkal inkább ott lebegett az osztályharc fontossága, az osztályellenség elleni ádáz küzdelem – a régi államvédelmi beidegződés –, mint az írásszakértői vélemény. Az ő ellenségképükbe csak valami megátalkodott értelmiségi vagy értelmiségi származék fért bele. Vass Antal százados még Tunyogi Csapó Jánosra is gyanakodni kezdett, hiszen őt 1956 után valóban illegális röpcédula készítésében való közreműködésért elítélték.

Molnár József százados és Lakatos József százados 1966 decemberében újabb operatív tervet készítettek. Ebben három fő földerítési irányt határoztak meg:

1. A volt *Próféták* fedőnevű ügyben szereplő további személyek földerítése.
2. Egyetemi hallgatók ellenőrzése.
3. Korábbi operatív szakban megrekedt vagy realizált ügyekben szereplő, ellenséges beállítottságú személyek ellenőrzése.

A korábbi *Próféták* fedőnevű ügyben a már eddig említetteken kívül előbukkant Sasvári Mária, Bartus Anna és Dénes Zsuzsanna neve. Sürgősen be akarták szerezni írásmintájukat. A korábbi *Fekete hollók* fedőnevű ügyben – amelyben a katolikus egyház vonalán végeztek titkos operatív munkát – Kovács Hegedűs Miklós, Bácskai László, Surányi Tibor és Surányi Róbert írásmintájának konspiratív megszerzését tűzték ki célul. De ugyanígy írásminta beszerzését tervezték a következő „ellenséges beállítottságúnak” minősített személyektől: Török István volt református teológiai hallgató, Török Gábor főiskolai docens, Kávássy Sándor főiskolai tanársegéd, Nagy Ernő, aki valamilyen formában szintén a főiskolához tartozott, Hampel Ferenc fogorvos, Hegedűs István főiskolai hallgató, Sitkei Anna főiskolai hallgató és Kopasz László építésztechnikus. A főiskolásokon kívül továbbra is voltak ellenségesnek és gyanúsnak tartott egyetemisták is: a bölcsészettudományi karon Moró Mária V. éves, Vancsa Mária III. éves, Csipes Antal III. éves, Héra István V. éves, Takács Magdolna és Boris Gábor. A jogtudományi karon Szeli László III. éves, Mátrai Mihály III. éves, Kutas Ádám IV. éves, Vida János III. éves. Az orvostudományi egyetemről Holczer István II. éves, Nagy Attila II. éves, Korpássy István IV. éves.

Célszerű röviden földéznii a legutolsó írásszakértői véleményt. Eszerint a röpcédula készítője föltehetően 30 év alatti férfi; fizikai dolgozó, és a munkakörénél fogva túl sokat nem ír. Ezen az alapon a nők már eleve kizárhatók lettek volna. De nem így történt! S hol van a felsoroltak között fizikai munkát végző, ha csak nem a foghúzó fogorvos és az építésztechnikus? A gyanúsítottak köre tehát egyáltalán nem szűkült, sokkal inkább bővült, pedig ennek éppen az ellenkező tendenciát kellett volna mutatnia. Már ekkor sejthető lehetett – bár ezt senki be nem ismerte a belső elhárításnál Szegeden –, hogy holtvágányra fut ez a földerítő munka. Hosszas kutatás és nyomozás után sem tudtak az illegális röpcédula-készítőnek és –terjesztőnek nyomára bukkanni. Az akkor már Dán István százados vezette III/III. alosztály hibát hibára halmozó munkáját totális csőd koronázta.

1968-ban végül úgy döntöttek: nem bajlódnak tovább ezzel az üggyel, belefáradtak a sorozatos kudarcokba, nem cipelik tovább ezt a terhet. Szerencsájukre 1966 után újabb röpcédulázás már nem volt Szegeden.

De nem ezen a véleményen volt Budapesten a Gyorskocsi utcában – a BM III/1. osztályon – Kovács Lajos főhadnagy. Szerinte „az elkövetők cselekményükkel a [...] nagyobb nyilvánosság előtt elkövetett izgatás büntetetté valósították meg. Javasoljuk, hogy az ügyben az operatív szerv folytassa tovább a felderítő munkát a tettes vagy tettesek személyének megállapítására”. A javaslattal egyetértett Könczöl István őrnagy alosztályvezető, és jóváhagyólag aláírta Deák József alezredes osztályvezető.

1968–1969

1968 májusában tehát a szegedi belső elhárítók képtelenek voltak megszabadulni a *Követelők* fedőnevű ügy egyre nyomasztóbb terhéől. Cipelniük kellett azt még jó másfél évig, bár ez alatt a földérítési célokért már nem nagyon szorgoskodtak. Néhány nem túl jelentős és eredményre nem vezető intézkedés után 1969. október 24-én összefoglaló jelentést készítettek. Ebből kiderül, hogy a „tervbevett intézkedéseink során az egyetemek tanulmányi osztályain átvizsgáltuk az egyetemi hallgatók személyi anyagait, amelyekben olyan kézírás után kutattunk, amely a röpcédulán szereplő írással kapcsolatba hozható lett volna”. Ebben az ügyben tehát nem az ügynökök és informátorok – *hálózati személyek* – segítettek az állambiztonsági belső elhárítás munkáját Szegeden, hanem a munkásőr, a veterán, az MSZMP-titkárok és MSZMP-tag, a célbavett iskolák és kollégiumok vezetői, az egyetemek tanulmányi osztályai és a szocializmus ügyéhez töretlen hűséget mutató egyéb állampolgárok. Bár közreműködésük semmi eredményt sem hozott, bizonyították lojalitásukat mind a rendszerhez, mind az állambiztonsági szolgálathoz.

Az említett összefoglaló jelentés befejező bekezdése a következő: „Tekintettel arra, hogy a fenti ügyben hosszabb idő óta újabb röpcédula terjesztés nem történt, és az ismeretlen elkövető felderítésére tett intézkedések ez ideig nem jártak eredménnyel, és ez a továbbiakban sem várható, javasoljuk a rendkívüli esemény doszsié lezárását, és újabb adatok felmerüléséig irattárba való helyezését.”

Szándékom szerint olyan állambiztonsági ügy történetét tártam teljesen hiteles forrásanyag (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára 0-13485 sz. dosszié) alapján az érdeklődők elé, amely Szegeden történt, de amelyről akkoriban a szegediek nem hallottak. Az ilyen esetek nem értek át a diktatúra sajtócenzúrájának rostáján. Bizonyára voltak, akik találtak egy-egy röpcédulát, talán megmutatták néhány teljesen megbízható ismerősnek, barátoknak. Mégis sokkal nagyobb annak a valószínűsége, hogy aki annakidején talált ilyen röpcédulát, elolvasás után gondosan megsemmisítette, nehogy bajt hozzon akár rá, akár másra.

Nem árt emlékeztetni, hogy 1962 és 1966 között volt szegedi vagy voltak néhány szegediek, akik vették a bátorságot, és az illegális röpcédula-készítés és –terjesztés kockázatát vállalva kinyilvánították ellenellenük és tiltakozásukat a kommunista diktatúra ellen, az 1956-i magyar forradalom szellemében. S különösen így volt ez 1966-ban, a forradalom tizedik évfordulóján.

Mit kíván a Magyar Nemzet ?!

Magyar egységet! Kemény kitartást!

1. Független, semleges Magyarországot!

2. Vissza régi területeink felé!

A trónon egységre és
felbontásra!

3. A szorjvet eráratát azonnal vonják ki!

4. Minden szorjvet az olyan idegen lakos,
akinek nem biztonságuk
vagy maguk
Nagy-magyarország
hűbéljénél!

KITILTÁSSEK!

5. Új Kormányt!

6. Nagy-magyarország védelmét szolgáló
hírhírvég megismerését!

7. A kormányok kitiltását!

8. Az oktatásügy azonnali megújítása-
lását!

9. A vallás függetlenítése minden
mától!

10. A politikai foglyok azonnali
szabadlábra helyezését!

11. A gazdasági rendszer, az egyetemes
kereskedelmi, a szorjvet
bizsakerőszakolás megúj-
tását!

12. A Tsz-ek felosztását!

A földék egyenlő birtoklását!

13. A kereskedelem, ipar, mezőgazdaság
kereskedelmének növelését

14. A lehetséges egyenlőség kialakítását!

15. Gazdag, hatalmas, fejlett, művelt
Nagymagyarorságot!

16. Jogainkat bízzuk vagyunk kegyelmel
és megmenteni!

A Függetlenségért

Mohácson Küzdő

Magyar Nép

1956 okt.

1967 okt.

ABTL 3.1.5 O-13485

2.

1/b sz. melléklet

KÖVETELJÜK

1. A szovjet csapatok azonnali kivonását Magyarországról és a megszállt államok területeiről
2. A gazdasági függőviszonyok felbontását és önálló gazdasági életet
3. A szabadságjogok bántatlan gyakorlását
4. Az előbbieken alapuló nemleges KÖZEP-EUROPAI ÁLLAMSZÖVETSEG LETREHOZÁSÁT
5. A alkotmányt
6. A rendőrség megszüntetését
7. Független politikai és kulturális életet

MINDENKÉLŐTT

NEMZETI

EGYSÉGET!

D-15485

26/1

KÖVETELJÜK

3

1. a szabad és semleges Magyarországot
2. a megszálló idegen katonai, állami elnyomlást minden elnyomott népről teretve
3. a felosztott államok egyesítését
4. a nemzetiségi problémák kiküszöbölésére az elszakított népi unióját
5. magyar nyelvvel szövetséget
6. tényleges néphatalmat
7. a súlyos gazdasági bajok orvoslását, az állam belföldi és külföldi megváltására négyüldök összehívását
8. az ország gazdasági múltból létrejött hátrahagyott vagyonának államosítását
9. a család juttatások növelését
10. önálló magyar gazdaságot
11. a demokratikus szabadságjogokat, a kultúra és művelődés szabadságát, művészi, vallási és sajtószabadságot, választási politikai jogokat, gyülekezési szabadságot
12. a terrorizmus rendőrhatalom hadadéktal felszámolását, a politikai jogok szabadon bocsátását, nemzetiségi jogok

1956 - 1966

0-13485

1965

ABTL 3.1.5 O-13485

4.

3. sz. melléklet

KÖVETELÉSEINK

1. A FÖLD A PARASZTOKÉ!
2. A GYÁR A MUNKÁSOKÉ!
3. MAGYARORSZÁG A MAGYAROKÉ!
4. TELJES DEMOKRÁCIÁT!
5. SEMLEGESSÉGET!
6. ÚNIÓT KÖZÉP-EURÓPÁBAN A NEMZETISÉGI
PROBLÉMAK MEGOLDÁSÁRA!

GYÁSZOLUNK

1956

0-13485

45/1

LEVÉLTÁR

ABTL 3.1.5 O-13485

11.

4. sz. melléklet

KÖRTÉNETI
ALLAMBIZTONSÁGI SZOLGALATOK
KÖRTÉNETI LEVÉLTÁRA

Siványvay utca

Siványvay utca →

Vágykivétel →

Pilófi Rendőrség.

Pilófi Rendőrség.

Vágykivétel →

ABTL.3.1.5 O-13485

12.

5. sz. melléklet

KÖVETELÉSEINK

Kyiv, 1945. május 10.

1. A SZOVJET CSAPATOKAT AZONNAL VONJÁK KI MAGYARORSZÁG TERÜLETÉRŐL
2. MAGYARORSZÁG MONDJA FEL A VARSÓI SZERZŐDÉST
3. SEMLEGESSEGET
4. SZABAD VÁLASZTÁSOKAT
5. A FÖLD A PARASZTOKÉ
6. A GYÁRAKBAN, ÜZEMEKBEN SZABADON VÁLASZTOTT MUNKÁSTANÁCSOKAT
7. TELJES DEMOKRÁCIÁT
8. IGAZSÁGOT A JOGTALANUL ELITÉLTEKNEK
9. A HATÁRKERDESEK MEGOLDÁSÁRA UNIÓT KÖZÉP-EURÓPÁBAN

NEM FELEJTÜNK

1 9 5 6

O-13485

45/2

ÁLLAMBIZTONSÁG

LEVÉLTÁR

ABTL.3.1.5 O-13485 10.

6. sz. melléklet

KÖVETELÉSEINK

1. A SZOVIET CSAPATOKAT AZONNAL VONJÁK KI MAGYARORSZÁG TERÜLETÉRŐL
2. MAGYARORSZÁG MONDJA FEL A VARSÓI SZERZŐDÉST
3. SEMLEGESSÉGET
4. SZABAD VÁLASZTÁSOKAT, TELJES DEMOKRÁCIA ALAPJÁN
5. A FÖLD A PARASZTOKÉ
6. SZABADON VÁLASZTOTT MUNKÁSTANÁCSOKAT
7. BÉRKENDÉZÉST
8. IGAZSÁGOT A JOGTALANUL ELÍTÉLTEKNEK
9. A HATÁRKÉRDÉSEK MEGOLDÁSÁRA ÚMÖT KÖZÉP-EURÓPÁBAN

NEM FELEJTÜNK 1956

0-13485

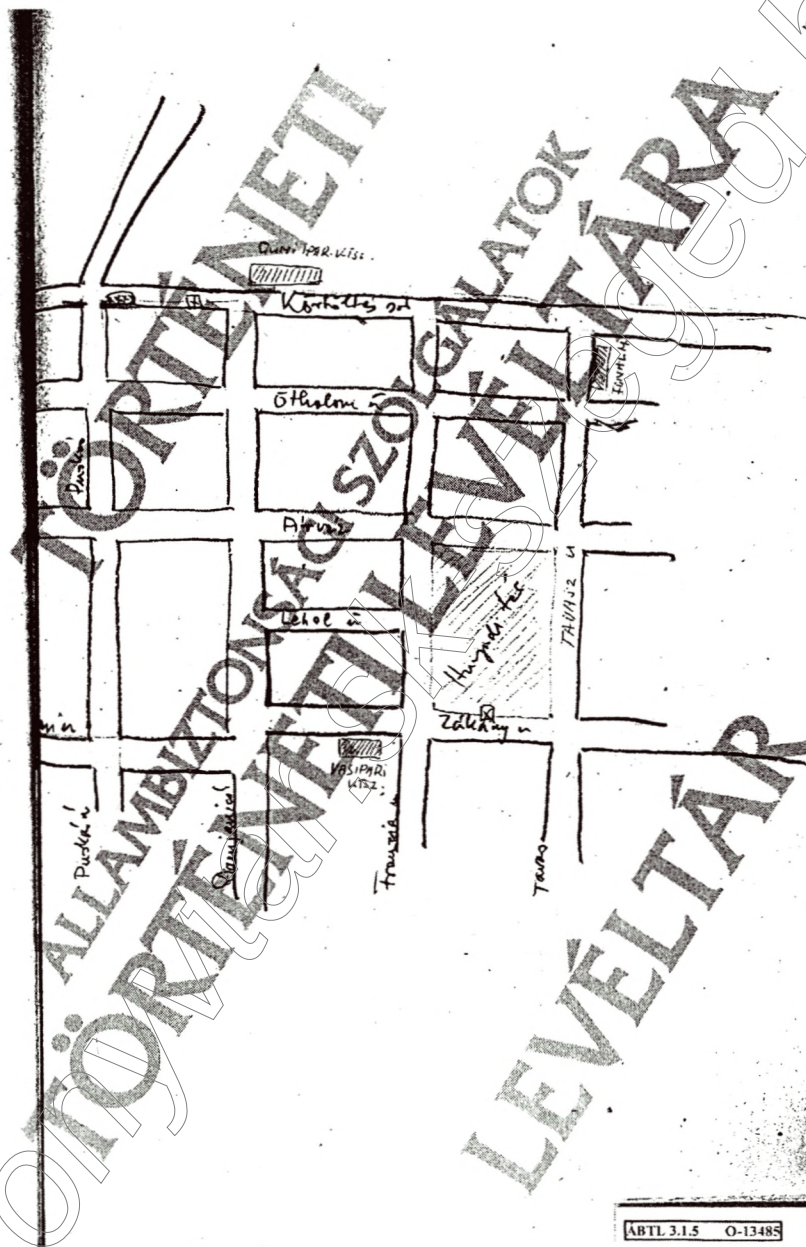
67/4

ÁLLAMBIZTONSÁG

LEVÉLTÁR

ABTL 3.1.5 O-13485 15.

7. sz. melléklet

ABTL 3.1.5 O-13483 14.

8. sz. melléklet

„Kortárs útlevelére”
Baróti Dezső emlékezete

Az *Új magyar irodalmi lexikon* ezt írja egykori kedves professzorunkról, Baróti Dezsőről: „1948–1957 között a szegedi egyetem tanára, 1955-től rektora. A forradalomban vállalt szerepe miatt 1957-ben letartóztatták.” A racionálisan szűkszavú összefoglalás mögött egy nagyszerű pedagógus és tudós példamutató helytállása rejtőzik, no meg egy kettétört életpálya. Olyan emberé, aki a nehéz napokban igazán komolyan vette a rábízott fiatalokért vállalt felelősséget, pedig sok veszténivalója volt – lett is. Tanulságos lehet, ha a lexikonbeli néhány szót megpróbáljuk egy levél és egy beszélgetés alapján kissé feloldani: gyötrelmes sorsot rejtenek.

1977 elején jelent meg *Kortárs útlevelére* című könyve barátjának, Radnóti Miklósnak fiatal költői korszakáról. Ismeretes, hogy egyetemi tanulmányaik alatt Szegeden az 1930-as évek első felében szoros kapcsolatban álltak egymással; mindketten tagjai voltak a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának. Így e könyv szerencsésen egyesíti a jó barát szükségszerűen szubjektív – ugyanakkor pótolhatatlan emlékeket, tényeket tartalmazó – és a tudós irodalomtörténész objektivitásra törekvő szemléletét. Maga írja a *Bevezetésben*: „avant que d’être oeuvre de science, fut oeuvre d’amour”. Ezt levelében így magyaráztotta: „Ez inkább a szeretet, mint a tudomány munkája volt.” A levélírással a frissen megjelent könyv ösztönzött bennünket: feleséggel együtt neki tanítványai, Radnótinak pedig csodálói (s középiskolai tanítói) voltunk. Baróti – mint írja – „hosszabb párisi utam” végeztével, augusztus 18-án válaszolt. Kitért arra, hogy miért állt meg Radnóti költészetének tárgyalásában 1935-nél: „Megvallom, amikor elkezdtem, még nem hittem, hogy ebből is egész könyv kerekedhet ki. Erre is évekig készültem, egy-egy részét külön tanulmányokban korábban megírtam, de ahogy elkerültem Szegedről, hosszú éveken keresztül nagyon nehéz anyagi körülmények között, távolról sem tudományos igényű mellékmunkákra kényszerülve neveltem fel gyermekeimet, [...] sőt egy ideig ahhoz sem voltam elég jó káder, hogy nagyobb könyvre szerződjenek velem. Bizony sokszor idézgettem József Attilát: Lehettem volna én is oktató, nem ily töltőtoll-koptató szegény legény...”

A kettétört oktatói és tudományos pálya keserűségét a rá mindig jellemző franciás eleganciával és csak finoman sejtető szavak után talán nem érdektelen idézni a folytatás reményét felcsillantó, Mészöly Gedeon nyelvészprofesszorral utaló sorokat sem: „De ha élek még (66 évemmel egyelőre jó egészségben vagyok), a következő két évben szeretném befejezni az elsőnél valamivel vastagabbra szánt második kötetet, most már a pálya végéig. Köszönöm és fel is használom majd a *madárfiók*-nak a Mészöly-órak emlékével való összekapcsolását. Miklós nagy érdeklődéssel hallgatta Mészölyt, s bár én csak a *lábadozó*-val kapcsolatban gondoltam a hatásra, most már több helyen is felfedeztem nyomait.” (Baróti – Radnóti – Mészöly hallgatója volt, később professzortársa, majd mint dékán, sőt rektor „fölböjtése” lett.)

Évfolyam-találkozókon, 1986-ban a közös ebéden megkérdeztem Barótit 1956 egyik szegedi epizódjáról, amelyet évfolyamtársamtól, Kerényi Györgytől hallot-

tam. Kerényi így mesélte nekem még 1956 decemberében: október 26-án Baróti a tüntetők élén haladt a Takaréktár utcán a Széchenyi tér felé, ahol szemben álltak velük az ávósok. Amint a menet az utca torkolatához ért, megkezdődött a lövöldözés, a tüntetők szétszaladtak, az ávósok pedig igyekeztek az élen haladókat elkapni, begyűjteni. Mindezt évfolyamtársam emeleti lakása ablakából nézte, és amikor azt látta, hogy Baróti az ő házuk kapuja felé igyekszik, lement, és fölvitte a lakásba, így nem foghatták el. Továbbá még azt is elmesélte, hogy amikor Barótit 1957-ben vád alá helyezték Szegeden, megkeresték azokat, akiknek valaha is bármi kifogásuk volt Baróti ellen, így őt is, mert azt akarták, hogy a bíróság előtt vádolják meg valamivel. De ő erre nem volt hajlandó.

Én azért kérdeztem meg Barótitól, hogy mindez igaz-e, mert ez az évfolyamtársunk igen vonalas ember volt, két éven át marxista szemináriumot vezetett nekünk, évfolyamtársainak (!). Nálunk öt-hat évvel idősebb lehetett, bizonyára szakértelességi után került közénk. Keveset tudtunk róla, szerintem egyszerű, szegény, a rendszer által földobott ember volt, de tapasztalatom szerint nem rosszindulatú. Azt is tudtam róla valaki párttagtól, hogy pártgyűlésen többször is bírálta Barótit, amiért gyakran elmaradtak az órái. (Halász Előd annak idején így jelentette be nekünk, ha Baróti nem ért rá megtartani az óráját: a professzor urat „bokros dékáni teendői” akadályozzák.)

Kérdésekre Baróti ezeket mondta. Emlékezetből, de tartalmilag a lehető legpontosabban idézem:

Mint az egyetem legfőbb vezetője, felelősséget érzett az összes diákért, ezért mindent úgy intézett, hogy védje őket a szélsőségektől. Ahány gyűléshez, tüntetéshez, megmozduláshoz engedélyt kérték, mindig ragaszkodott hozzá, hogy ő is ott legyen. Ezért ment a tüntetők élén szembe az ávósokkal, és valóban az az évfolyamtársunk mentette meg akkor az elfogástól. (Írassék Kerényi javára!)

Amikor a honvédelmi tanszék katonáit nem tudta visszatartani, hogy fölfegyverezzék az egyetemistákat, az volt a föltétele, hogy ő mint az egyetem vezetője, maga lesz a fegyveres csoport legfőbb vezetője is, csak az ő parancsára történhet bármi. Amikor a tömeg le akarta dönteni a szovjet emlékművet, az ő parancsára az egyetemisták fegyveresen vették körül és védték meg. Baróti ellen a tárgyalásán ezért lett a fő vád, hogy fegyveres csoport vezetője volt. Miután többen állították, hogy az egyetemisták valóban fegyveresen vonultak ki – bár védték az emlékművet! –, a bíróság mindenképpen azt akarta rábizonyítani, hogy Baróti azokban a napokban ellenforradalmi csoport vezetője volt, és fegyveres akcióra adott parancsot.

A forradalom leverése után Baróti rektor maradt. Közismert volt ugyan, hogy a marxista tanszéket a forradalom alatt szétzavarta, de emiatt nem lett baja. Sőt, Kállai Gyula, miután a Kádár-kormány tagja lett, megérdeklődte, mit szólna, ha szóba kerülne mint oktatási miniszter. De ebből nem lett semmi. Ellenben, amikor márciusban Pesten járt, a Mórícz Zsigmond körteri aluljáró végében azt vette észre, hogy szorosan mellé áll, közrefogja két megtermett alak, és nem csinál semmit, csak vár. Fölhívították, hogy menjen velük, így fogták le. Szerinte az időpontban szerepe volt annak is, hogy Kállait éppen akkor küldte ki valamiért Moszkvába Kádár.

Szegedre vitték, bíróság elé állították. Senkit nem engedtek be hozzá, nem tudott Kállainak üzeni. Szerencsére öccse, a nemrég elhunyt híres labdarúgóedző, a nemzeti válogatott kapitánya, Baróti Lajos, Kádár kedvenc csapatának, a Vasasnak edzője, sikerrel járt. Baróti Dezső vele üzent Kállainak, és az ő segítségével annyi engedményt lehetett elérni, hogy az ügyet – tekintettel budapesti illetőségére – kiemelték a szegedi bíróság kezéből, és áttették Budapestre. Ez nagy nyereség volt, mert Szegeden nagy ellenségei voltak az egyetemi körökben, főként a történelem tanszékről, akik mindent és mindenkit megmozgattak, hogy súlyos büntetést kapjon, esetleg akasztófára juttassák.

Kállai Gyula úgy került Baróti ügyébe, hogy a 30-as évek elején a Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiumának, közelebbről éppen Barótinak volt bizonyos kapcsolata a baloldali mozgalmakhoz; személyesen ismerte Kállait, aki akkor valamilyen földalatti kommunista párt képviselőjeként közeledett ezekhez a fiatal értelmiségiekhez. Én teszem hozzá: Baróti e kapcsolata, valamint barátja, Ortutay Gyula révén lehetett a háború után minisztériumi osztályfőnök, amíg onnan át nem lépett az egyetemre. Nagy szerencséje, hogy nem adta föl budapesti lakását akkor sem, amikor Szegeden professzor lett, ez mentette meg ugyanis a szegedi bíróság kemény ítéletétől.

A per során nemcsak volt hallgatókat, hanem olyan tanszéki beosztottakat is próbáltak rávenni, hogy ellene valljanak, akiknek föltehetően volt valamilyen sérelmük fölöttesükkel szemben. Baróti mint a sors fíntorát beszélte el, hogy, tanársegédjét, Szekeres Lászlót szintén föl akarták használni ellene, de ő nem volt hajlandó beállni a sorba, ezért megfenyegették. Ekkor Baróti pesti kapcsolatai révén áthelyeztette Pestre a Petőfi Irodalmi Múzeumba. Ezt enyhe mosollyal mesélte, mondván: szegény Szekeres mérsékelt szellemi teljesítménye alapján soha életében nem kerülhetett volna Pesten tudományos állásba. (Azt viszont Baróti sem tudhatta, hogy ebben az ügyben még nagyobb furcsaság is van. Szekeres ugyanis – már Szegeden – besúgó lett; erről szól Modor Ádám *Vérholtok az egyetem falán* című írása a Magyar Nemzet 2004. március 13-i számában. Persze, hogy nem vádaskodott Baróti ellen, írássék javára!)

Baróti ekkor hangjában némi elégtétel jóleső megnyugvásával említette, hogy amikor 1977-ben nyugdíjazták, végre útlevelet is kaphatott, hogy ismét megnézhesse, lejt-e még Párizsban a Rue Cujas sarkán a járda – amint Radnóti versében áll, s amint annak idején a költővel együtt tapasztalták. Öccse akkoriban kint edzősködött, és így az ő anyagi segítségével körülnézhetett Európában, utána pedig vendégprofesszorként működhetett a Sorbonne-on. Itthon a börtönbüntetés mellett eltiltották az oktatástól – a Sorbonne-on megfelelt.

*

Ennyi volt, amit ott a fehér asztalnál, szűkebb társaságban elmondott. Örülök, hogy kérdéssel szóra bírtam, hiszen a találkozó nyilvános részén finoman kerülte meg-hurcoltatását, alig érintette személyes sorsának ezt a gyötrelmes korszakát. Hangsúlyozom, hogy nem ismerem perének anyagát, büntetésének konkrét mértékét, szabaddulásának körülményeit – csak azt adom tovább, amit akkor elmondott, és levelében

írt. Ez utóbbiból még egy jellemző mondat: „Nehéz időkben tanítottam, megkötött kézzel és szellemmel, különösképp jólesik tehát, ha szívesen emlékeznek reám.”

Számomra összegződik a fentiekben egy nagy emberi példakép, aki filosz léte ellenére vagy azzal együtt ember tudott maradni az embertelenségben. Az is végtelenül szimpatikusá tette előttem, hogy amikor sok-sok évvel a meghurcoltatás után, a derékba tört pálya végén hallottam tőle ezeket, semmiféle gyűlölet vagy túlzott keserűség nem érződött tényszerű, szinte távolságtartó előadásában. Mintha fölülemelkedett volna a vele kapcsolatos negatív eseményeken és személyeken: a börtönélet megaláztatásairól nem volt szava, személy szerint senkit sem vádolt. De azt határozottan kijelentette: ma is úgy érzi, akkor úgy kellett cselekednie, másként nem tehetett, mert a vezetőnek ott kell haladni az élen akkor is, ha veszélyes a helyzet, és a pedagógus csupán a rábízottakért való felelősségvállalástól lehet valakivé, a nélkül értéktelen. Mindezt akkor mondta, amikor még nem tudhatta, hogy a szegedi egyetem majd fényesen rehabilitálja, díszdoktorává avatja.

Baróti Dezső temetése napján, 1994. szeptember 16-án a Magyar Nemzetben Czigány Lóránt tollából szép cikk jelent meg *Az utolsó szegedi fiatal* címmel. A szerző az utánunk jövő évfolyamok egyikének volt tagja, s külföldre távozott, mint akkor oly sokan. Mi, az 56-ban végzett évfolyam hallgatói alighanem náluk is nagyobb kalandra vállalkoztunk: két kivétellel itthon maradtunk. Czigány azt írja, hogy ők voltak Baróti utolsó tanítványai. Anélkül, hogy vetélkedni kellene ebben, megjegyzem, hogy a mi évfolyamunk volt valójában az utolsó, amely Baróti „keze alól” került ki. Már a következő tanévet sem taníthatta végig.

Büszkék vagyunk, és szívesen emlékezünk rá!

Meg a többiekre. Mert életünk nagy adományának tekintjük, hogy tanítványai lehettünk annak a nagy bölcsész tanárgenerációnak, amelynek tagjai életre szóló szellemi táplálékkal láttak el bennünket: Mészöly Gedeon, Koltay-Kastner Jenő, Klemm Imre Antal, Halász Előd, Nyíri Antal.

Molnár István
1918–1989

Molnár István Szegeden született, 1918. augusztus 1-jén.

Édesapja, Molnár Nándor és édesanyja, Székács Mária, a trianoni döntéssel Magyarországtól elcsatolt Erdélyben „rekedtek”; csak a második világháború után költöztek Magyarországra, Szegedre.

Molnár István életébe a második világháború erősen „beleszólt”: a háború alatt katona volt, majd (szerencsére amerikai) hadifogságba került. Emiatt is és „erdélyi” ifjúkora miatt is a Rákosi-éra kitüntetett figyelmét „élvezte”. Ez is nehezítette a tehetséges fiatalember előrejutását; csak későn iratkozhatott be a Szegedi Tudományegyetemre. Az Állam- és Jogtudományi Karon végül 1951-ben, 33 évesen szerzett doktori fokozatot. 1954-ben román nyelvből felsőfokú nyelvvizsgát is tett.

Ugyanezen év április 26-án kezdődött munkaviszonya az egyetemi könyvtárban. Hogy a jó képességű, románul és franciául kitűnően beszélő, németül, latinul, oroszul is tudó fiatal jogász miért ment könyvtárba dolgozni – az előzmények után nem nehéz kitalálni...

Családi élete sem volt egyszerű: 1944-ben született gyermeke, ifj. Molnár István, ám első felesége nyolc hónappal a szülés után meghalt. Az apa egyedül maradt gyermekével. Szerencsére azonban második feleségében, Szikszay Máriában támaszra talált: 1950-ben feleségül vette, és így családi élete megoldódni látszott.

Az egyetemi könyvtár jó munkahelynek bizonyult számára, és bár a könyvtári szakirodalom szegedi évei kapcsán nevét nem őrizte meg (négy, mondhatjuk, „tanulóév” alatt – 1954–1956 – nem is lehet nagy eredményeket elérni!), azért az interneten utalás található arra, hogy Molnár Istvánt a szervező-kutató tevékenység érdekelte. A Könyvtári Figyelőben (2001. 1–2. sz.) Tóth Gyula *Tévtűt vagy torzó c. tanulmányának* 2. lapalji jegyzetében a következőket olvashatjuk:

„*Magyar könyvtártörténet. Szerk. Vértessy Miklós. Bp., Gondolat, 1987. 541 p. Érdekességgé megemlíthjük, hogy a Békés Megyei Könyvtár irattárában megtaláltunk egy 1952. augusztus 21-én kelt levelet, melyet a szegedi Egyetemi Könyvtár munkatársa, Molnár István írt a Megyei Könyvtár Vezetőjének címezve: »A tervezett könyvtártörténeti tanulmányunkkal kapcsolatban a Körzeti Könyvtárak történetével foglalkozó munkatársunknak szüksége volna a békéscsabai Körzeti Könyvtár egy néhány adatára«. Egyelőre esetleges publikációra nem akadtunk.*”

Tehát a tanulmány vagy a publikáció nem készül(het)et el. A halasztás oka ismeretlen, abban viszont biztosak lehetünk, hogy a fiatal könyvtáros szakember pályáját a forradalom és szabadságharc utáni bosszúhadjárat törte meg. Molnár István ugyanis, sok más társával együtt résztvevője volt Szegeden a forradalmi eseményeknek. Azt, sajnos, nem tudtam kideríteni, milyen módon, milyen mértékben. Második felesége és fia az időszelekről és az eseményekről semmit nem tud, vagy – szerintem érthető okokból – nem akar tudni. Udvariasak, de rendkívül zárkóztak voltak a beszélgetés(ek) során. A családra vonatkozó adatokról csak akkor nyilat-

koztak, mikor már kiderült, hogy a pécsi egyetemi könyvtár irattárából ismerem őket. Tehát amit úgyis tudtam, helyben hagyták; amit nem tudtam más forrásból kideríteni – az homályban is maradt.

Molnár István forradalom alatti tevékenysége Szegeden természetesen nem maradhatott titokban, ezért azt ajánlották neki, költözzék el a városból. Ismerte Pécssett Bihari Ottót, a jogi kar dékánját, az ő segítségét kérte. Bihari Ottó professzor segített is neki helyet szerezni a pécsi egyetem könyvtárában. Molnár István 1957-ben egyedül költözött Pécsre: felesége fiával még Szegeden maradt. Fia Szegeden fejezte be a középiskolát is.

Első munkaköri besorolásáról nincs adatom. 1958. szeptember 1-től azonban már főmunkatárs lett, majd 1961. július 25-től tudományos könyvtáros, végül 1962-ben osztályvezető. Úgy látszik tehát, Pécssett is megtalálta helyét, könyvtári karrierje, bár érdekes kacskaringókkal, kitérőkkel, szépen ívelt fölfelé.

A könyvtár személyügyi dossziéja a következő – válogatott – följegyzéseket tartalmazza róla:

1. *Munkaviszonyának kezdete a Pécsi Egyetemi Könyvtárban: 1957. szeptember 16. (J-124/1957.)*

2. *1958. március 12-én Fényes Miklós könyvtárigazgatóhoz és Bihari Ottó dékánhoz fordul különélési pótdíjának meghosszabbításáért (1958. szeptember 1-ig) (J-30/1958).*

3. *1958. július 31-én Fényes Miklós munkája és magatartása alapján felvétellel javasolja az MSZMP Marxizmus-Leninizmus Esti Egyetemére. (Állítólag el is végzte.) (J-78/1958.)*

4. *1958. november 7-én a könyvelvéstések elleni megfelelő módszer kialakítására kiírt pályázaton Fényes Miklós igazgatótól dicséretben részesül. (J-117/1958.)*

5. *1958. szeptember 17-én lakáscsere-kérelmet ad be, Fényes igazgató támogatja. (Molnár István egy szoba-konyhás lakásban lakott; nagyobb lakást kért, hogy utána költöző családjának jobb körülményeket teremthessen.) (J-124/1958.)*

6. *1959. augusztus 24. Fényes igazgató írásbeli figyelmeztetést ad Molnár Istvánnak: munkájának jobb és pontosabb elvégzésére utasítja. (J-85/1959.)*

7. *1961. július 25-én tudományos könyvtáros besorolást kap.*

8. *1962. július 10-től a tájékoztató és olvasószolgálati osztály vezetőjévé nevezik ki. (L. még a 11. pontot!)*

9. *1963. január 25-én Fényes Miklós a nagyhatalmú Mátrai Lászlónak, az Eötvös Loránd Tudományegyetem központi könyvtára igazgatójának kérésére igazoló jelentést ír Molnár István kezdeményezéséről. Molnár István ugyanis 1962-ben magánlevelezést kezdett a bécsi egyetemi könyvtár munkatársaival, majd meghívást kapott tőlük: több magyar könyvtáros mehetne Bécsbe tanulmányútra, szállást adnának részükre. Molnár István ezután érdeklődőket keresett, akik saját költségen részt vettek volna e szakmai jellegű „társas utazásban”. A pécsi egyetemi könyvtárból ketten jelentkeztek, az OSZK-ból szintén ketten, Szegedről egy.) Nem tudom, végül a tervezett utazás megvalósult-e? (J-17/1963.)*

10. *1963. június 1-jén a pécsi egyetemi könyvtár fölterjesztést küldött a Művelődési Minisztériumba: javasolták, hogy Molnár István részt vehessen a caeni*

egyetem nemzetközi nyári szabadegyetemének nyelvi és irodalmi tanfolyamán. Fényes Miklós erre az időre rendkívüli szabadság engedélyezését javasolta. (J-71/1963.)

11. 1966. március 4-én a könyvtárigazgató javaslatára Csizmadia Andor dékán (a 132/1965/M. K. 10/M. M. sz. utasítás alapján) megbízta Molnár Istvánt a tájékoztató és olvasószolgálati osztály vezetésével. (J-15-1966.) (Különös, hogy besorolási kardonja szerint már 1962 július 10-től osztályvezető, megbízólevele viszont a fenti dátummal található a levéltárban.)

12. Ugyanebben az évben nyelvpótlékokat kapott, mert nyelvismerete az olvasószolgálati osztályvezetői és tájékoztatói munkaköréhez szükséges, és szükség szerint beszél és ír is idegen nyelveken. (J-89/1963.)

13. 1968. október 28-án Kiss István, a Pécsi Orvostudományi Egyetem Marxizmus-Leninizmus Intézetének tanára kérte Fényes Miklós igazgató hozzájárulását, hogy Molnár István 1968. október 28. és december 28. között mellékfoglalkozásban tudományos munkatársként működhesse az intézetben. (A mellékfoglalkozás a kötelező munkaidőn túlra vonatkozik.) (J-56/1968.)

14. 1970. szeptember 15-től Molnár István heti egy kutatónapot kapott a Művelődési Minisztérium 158/1966. /M.K.15/M. M. sz. utasítása alapján. Kutatási területek:

14.1. Prognózisok készítése a könyvtári munkában.

14.2. A pécs-baranyai munkásmozgalom válogatott történeti dokumentuma 1–2. c. kötet bibliográfiájának készítése.

14.3. A kielégítetlen olvasói igények vizsgálata és elemzése az 1968. évi adatok alapján.

14.4. A pécsi egyetemi könyvtár tájékoztató segédkönyvtárának korszerűsítése (J-10/1970).

15. 1971. január 21. Molnár Istvánt áthelyezték a Pollack Mihály Műszaki Főiskola Könyvtárába könyvtárvezetőnek (J-9/1971).

Fényes Miklós igazgató 1959. évi írásbeli figyelmeztetése inkább politikai ízü, annak ellenére, hogy szakmai kifogásokat jelölt meg Molnár István munkájával kapcsolatban. A személyi dosszié anyaga ugyanis arra utal, hogy Molnár István mozgékony, kutató szellem volt és maradt, s mindent megtett, hogy tudományos munkát végezhesse. Nyilván ez (is) zavarhatta (kicsit talán féltékeny?) főnökét, hiszen a figyelmeztetés után nem sokkal már osztályvezetői besorolása lett.

Molnár István érvényesülése életének korábbi eseményeit figyelembe véve összességében sikeresnek volt mondható. Magánélete is rendeződött: családjá végül követhette Pécsre: fia már a Pollackon szerzett diplomát, majd a budapesti műszaki egyetemen tanári szakot végzett, s Pécsen a „kis Pollackon” tanított nyugdíjazásáig. Jelenleg is óraadó a Pollack Mihály Műszaki Karon.

Az, hogy Molnár István a Pollack Mihály Műszaki Főiskola könyvtárának vezetője lehetett, nyilvánvalóan egyetemi könyvtári munkájának, tehetségének, széles körű ismereteinek, nyelvtudásának elismerése volt.

A Pollack Könyvtár 1970-ben alakult. Molnár István előtt csak megbízott vezetője volt. A szakmai munka addig meglehetősen gyöngye képet mutatott. Tehát

Molnár Istvánra hárult a könyvtár munkájának megalapozása: a könyvtári szervezet (tanszéki könyvtárak, intézeti könyvtárak, központi könyvtár) és a munkakörök kialakítása, a munkaköri leírások elkészítése, a hiányos, pontatlan leltárkönyvek gondozása és a rekatalógizálás, a könyvtári iratnyilvántartás szabályainak kidolgozása stb. Vagyis: a könyvtár megszervezése.

A könyvtár irattárának áttekintése után azt mondhatjuk: Molnár István idejét és energiáját a szervezés, és ennek dokumentálása nagyjából el is vitte. A főigazgatói figyelmeztetésben kifogásolt nagyvonalúság egyáltalán nem volt jellemző rá: a legkisebb késés, a legkisebb kárterítési díj ügyében is személyesen levelezett. Volt olyan tanszékvezető, akivel egy éven keresztül vitában állt a tanszéki könyvtár gondatlan kezelése miatt, sőt, a hiányok miatt, büntetőeljárással is megfenyegette. Végül a főiskola vezetése Molnár Istvánnak adott igazat: a tanszékvezetőnek fizetnie kellett...

Ami a levelezésből még kiderült: Molnár István 1976-ban – jogi ismereteit felhasználva – javaslatokat állított össze az éppen akkor alakult Főiskolai Könyvtárvezetők Tanácsa részére a 3/1975. (VIII. 17) KP-PM sz. rendelet értelmezéséhez. Szerkesztette a Műszaki Főiskola Tudományos Közleményeinek sorozatát; tovább dolgozott a már említett megyei munkásmozgalom-történeti kötet bibliográfiáján; osztályozást tanított az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központjának és a Baranya Megyei Könyvtárnak közösen szervezett könyvtáros tanfolyamain. A levelek tanúsága szerint küldetésekre, konferenciákra nem szívesen ment, inkább másokat küldött maga helyett. Távolmaradásának okaként általában betegségére hivatkozott.

Békességgel ment nyugdíjba: 1979. július 1-től fölmondási idejét töltötte, majd 1979. december 17-i keltezésű jegyzőkönyvvel átadta a Pollack Könyvtárat utódának, Dallos Lajosnak. Alaposságára jellemző, hogy már egy 1975. évi jelentésében jelezte: 1979-ben majd gondoskodni kell utódáról!

Néhány még élő ismerőse szerint barátságos, művelt, nagy tudású, de a maga útját járó, öntörvényű ember volt. Munkáját korábban talán tényleg kicsit nagyvonalúan végezte, de később – az iratok tanúsága szerint – precíz, aprólékos, mindenre részletre odafigyelő vezető lett.

Szakszervezeti tag volt, mint abban az időben mindenki, párttag nem. A nyilvánosság előtt biztosan nem politizált, 1956-os „múltjáról” nem tudott egyetlen volt kollégája sem... Tíz évig lehetett nyugdíjas. Ismereteink szerint valóban nyugdíjas életet élt: semmilyen szakmai-politikai szerepet nem vállalt.

1989. február 9-én hunyt el Pécsen. Az egykori szegedi forradalmár a rendszerváltozást már nem érthette meg...

FARKAS MÁRTON

A MEFESZ alapítói

Nyolcan laktunk egy szobában a Szentháromság u. 9. sz. alatti kollégiumban, így Sersli István is. Halász György az id. Jancsó Miklós kollégiumban lakott. Vele csoporttársak voltunk, ezért 1956. október 16-án csoport-összejövetelünk lett volna, többen azonban az Auditorium Maximumba mentünk.

Sersli István nagyon jól festett. Az apróra vágott fagyújtósból olyan ék alakú eszközt készített, amellyel tintába mártva szép betűket lehetett rajzolni. Így készültek a röplapok.

Halász Gyurkával november 11-e után Királyhegyesre mentünk édesanyámhoz, és december 8-ig ott tartózkodtunk.

Visszatérve Szegedre, megbeszéltük, hogy este 8 órakor a 2. sz. menzán találkozunk. Mivel Gyuri nem ért oda a megbeszélt időre, fölmerült bennem, hogy valami bajba keveredhetett. A kollégiumban ugyanis láttam, hogy minden fiók tele van röplapokkal, ezért gyorsan haza szaladtam, és minden papírt bedobáltam a cserépkályhába, és alágyújtottam. Nem sokára megjelentek a rendőrök, és házkutatást tartottak. Letartóztatták őket. Erről tanúskodik az a jegyzőkönyv, amely Bálint László *A megtorlás Szegeden 1956 c.* könyvében található. A 229. lapon annak a jegyzőkönyvnek a másolata olvasható, amelyet december 18-án, a rektori hivatalban készítettek.

„Sersli István előadja, hogy f. hó 8 napján 19,30-kor a József Attila körút közepő részén két polgári ruhás nyomozó letartóztatta Halász György IV. éves orvostanhallgatóval együtt. Az egyik polgári ruhás nyomozóban Csákány Béla végzett természettudománykari hallgatóra ismert.” Ezért nem ért Halász Gyurka a megbeszélt találkozóra.

Amikor a letartóztatásból kiszabadultak, Halász Györgyöt Röszkénél segítette át a határon az egyik orvostanhallgatónak, Sulyok Ferencnek az édesapja. A kollégium igazgatójának, Pigniczki Györgynek segítségével juttattunk neki tankönyveket Göteborgba. Elvégezte az orvosegyetemet, és az öregkori betegségekkel foglalkozott. Több éven át leveleztünk, majd 1971-ben hazalátogatott. Fiával, Róbert Mártonnal fölkeresett a női klinikán. Azóta nem hallottam róla.

Sersli Pistát 1957. január 22-én kísértem ki a Takaréktár utcai buszállomásra. Bácsalmáson segítették át a határon. Ő Hollandiába került. Ő is elvégezte az orvosegyetemet, traumatológus szakorvos lett. Sokat festett, Párizsban több kiállítása volt. Három lánya van. A saját klinikája előtt ütötte el egyik kollégája, és meghalt. Engem Egerben keresett föl 1986-ban.

Bálint László leírta csoporttársam, Saáry Zoltán esetét. Vele írtunk levelet a MEFESZ nevében 12 egyetemre. Oláh Jenci rádíról faragta ki a MEFESZ bélyegzőjét, amellyel lepecsételtük őket. Néhány tucat orvostanhallgató a kötelező nyári gyakorlatot Varsóban és Pozsonyban töltötte, önköltséges alapon. Közéjük csempészték egy-egy ifjúnunkást is. Először fordult elő, hogy az orvosegyetemről diákok mehettek külföldi szakmai gyakorlatra.

Az orvoskari MEFESZ-t én képviseltem azon az országos értekezleten 1957

februárjában vagy márciusában, ahol sokunk tiltakozása ellenére kimondták a MEFESZ fölосzlátását. Jelen volt a MEFESZ főtítkára, dr. Prangler Árpád, továbbá Bercz János és Hessz Károly a Dózsa György úti Építők Rózsza Ferenc székházában. Az Astoriában laktam 3 napig.

Én írtam meg a Délmagyarországban a MEFESZ fölосzlátásáról szóló közleményt, de az MSZMP akkori vezetői, Marton György és Szilárd János teljesen ártíták.

Még 1957. április 9-én a tanulmányi osztály előadója MEFESZ ügyben invitált a dékáni hivatalba.

Feloszlott a MEFESZ

A Szegeđi Orvostudományi Egyetem MEFESZ intéző bizottságának tevele

„A Szegeđi Orvostudományi Egyetem MEFESZ intéző bizottsága a következő határozatot hozta:

A felszabadulás után alakult MEFESZ a haladás képviselője volt. Az 1930-ban létrejött MEFESZ viszont az ellenforradalmi elemek restaurációs szolgálatába lépett, hazug, demagóg, nacional sovíniszta jelszavakkal, népünk igazi érdekeivel szemben hozták létre, eszmei zűrzavart keltve az egyetemi ifjúság körében.

A becsületes és a szocializmus eszméjéhez hű ifjúság célja és érdeke azt kívánja, hogy a magyar ifjúság józan és becsületes tagjai, akik segíteni akarnak hazánk szocialista építésében, az MSZMP mögött álló egységes ifjúsági szervezetbe, a KISZ-be tömörüljenek. Nekünk, egyetemi fiataloknak, népi demokratikus rendszernk tette lehetővé, hogy az egyetemen nyugodt körülmények között tanulhassunk és

a kormány jelenleg is súlyos anyagi áldozatokat hoz értünk. Éppen ezért feltétlenül csatlakoznunk kell az egységes ifjúsági szervezethez, amely a mi igazi érdekeinket képviseli. A becsületes munkás-, paraszt- és értelmiségi származású fiatalok nem szakadhatnak el a munkás- és parasztfiataloktól, hanem azokkal egységes szervezetben kell dolgozniuk.

Éppen ezért a Szegeđi Orvostudományi Egyetem MEFESZ intéző bizottsága elhatározta a MEFESZ fölосzlátását. A bizottság tagjai a továbbiakban a KISZ-szervezetben kívánnak dolgozni.

Ezúton is felhívjuk az egyetemi ifjúságot, hogy kövessék példánkat, tömörüljenek a párt egységes ifjúsági szervezetébe, s jelentkezzenek a KISZ tagjai sorába, amely valóban az egyetemi ifjúság érdekeit is képviseli.

Szegeđi Orvostudományi
Egyetem MEFESZ intéző
bizottsága”.

 Farkas Marton President of the International Union of Students	Identity card number Kártya azonosító száma Numéro de la carte 30609	This card is valid during the calendar year indicated on the identity card. Ez a kártyaérvényesség érvényes a kártyán jelölt évszámig. Cette carte est valable pendant l'année indiquée sur l'identité.
	Name Név Farkas	
Address Cím Szeged, Telszabadosi út 9	Date of birth Születési idő 1934. IX. 10	For and on behalf of the INTERNATIONAL UNION OF STUDENTS A NEUTRAL INTERNATIONAL FEDERATION Pour la Fédération Internationale des Étudiants
Nationality Nemzetiség Magyar	Date of issuance Kiadás dátuma 1934. IX. 10	
This card has been issued in the presence of the undersigned, who is the President of the World Student Congress, 1946. This card enables the holder to receive more reduction in railway fares, accommodation rates and other facilities requested by students by the International Union of Students. This International Student Card is valid in all countries of Europe, North America, Asia, Africa, Australia, and the Middle East. This card is valid in all countries of the world. This card is valid in all countries of the world.	Nationality Nemzetiség Magyar	Issued at the U.S. Consulate in Szeged, Hungary Kijáratott a Magyarországi Amerikai Egyesült Államok Konzulátusán

Búcsú a kedves családomnak és barátaimnak. A nyugati országokba költöztem, és mostanra a NYFÉK-ben.

SZEGEDI ORVOSTUDOMÁNYI EGYETEM **TANULMÁNYI OSZTÁLYA**

Farkas Marton
 Ifj. s. orvostudományi osztály.

Kérem, hogy feljő hé 10-én, szerda déli 1 órában felvételi
 beszélgetésen vegyem a felvételi Bizottságban NYFÉK-ban.

Szeged, 1937. évi április hé 9-én.

Werner
 W. Werner
 tanár, elnök.

Kiss Dezső
1898–1963

A Gyulafehérvár melletti Vingárdban született 1898. február 8-án. Édesapja Gör-gényszentimrén juhász volt. 1896-ban Lugoson kötött házasságot a gör-gényszentimrei parasztlánnyal, Sipos Saroltával. Nyolc gyermekük született, közülük három már gyermekkorában elhalt. Kiss Dezső volt a legfiatalabb. Elemi iskoláit szülőfalujá-ban végezte, majd 1898 őszén beírták a gyulafehérvári főgimnáziumba. Négy év múlva azonban, anyagi okok miatt félbehagyta tanulmányait, és a budapesti Láng Gép-gyárba ment lakatosinasnak. Édesapjának legidősebb bátyja ugyanis mérnökként dol-gozott itt. Kiss Dezső később visszatért Gyulafehérvárra, de az ötödik osztályt a család egyre romló anyagi viszonyai miatt nem tudta befejezni.

Tizenhét éves korában ismét pályát változtatott: katonai szolgálatra jelentkezett. El-határozását 37 hónapos frontszolgálat követte, és olasz hadifogság. A fogságból örmes-terként, 1919 szeptemberében tért haza. Önéletrajzából idézem: „Mivel semmi anyagi alapom nem volt, katonai szolgálatban maradtam, és mint ilyen, magánúton végeztem el a gimnázium négy felső osztályát, és 25 éves koromban érettségiztem.” Az V. és VI. osztályt a hadifogságból hazatérése után egy évvel végezte ugyanabban a gyulafehérvá-ri gimnáziumban, ahol az első négy évet járta. A VII. és VIII. osztály bizonyítványát azonban a kegyesrendiek vezetése alatt álló szegedi városi főgimnázium állította ki 1923 májusában és augusztusában.

Hogyan került Erdélyből Szegedre? Erre egy szó a válasz: Trianon. Ami addig egy-szerűnek látszott, hirtelen rettenetesen bonyolult lett. Kiss Dezső otthona Románia ré-szévé vált. Ő viszont magyar katona volt. Kétszer is visszaszökött Magyarországra, harmadszorra pedig azért, mert behívták a román hadseregbe.

Éppen katonáskodása révén került Szegedre. Itt ismerkedett meg feleségével is. A Désről kitelepített Nagy Istvánt és családját, a többi hozzájuk hasonlóval együtt va-gonba rakták, és átutáztatták a megcsónkított Magyarországra. Hogy miért éppen Szegeden kötöttek ki, arra ma már nehéz választ találni. 1922-ben Nagy Istvánt is behívták katonának, és katonatársa lett Kiss Dezsőnek. Együtt betegeskedtek a sze-gedi honvéd kórházban. Itt látogatta meg Nagy Istvánt húga, Nagy Katalin Margit, és megismerkedett a bátyja mellett fekvő Kiss Dezsővel. Az ismeretségből szerelem, a szerelemből házasság lett.

Kiss Dezső 1923. szeptember 18-án beiratkozott a Ferenc József Tudományegyetem jog- és államtudományi karára. Viharos gyorsasággal száguldott végig az egyetemi ta-nulmányokon, mivel katonaidejének és hadifogságának egy részét beszámították. Két év alatt végezte el egyetemi tanulmányait, és 1925. szeptember 25-én megszerezte a doktorátust. November 7-én pedig a budapesti X. kerületi anyakönyvi hivatalban há-zasságot kötött Nagy Katalin Margittal.

A házasságlevélen a cím: X. Juranics u. 13. Ez az a tisztviselőtelep, ahol korábban Babits Mihály is tanított. Itt alakítottak ki otthonokat az elszakított területekről érkezett és sokszor évekig vagonokban lakó embereknek. Pósa Péterné Kiss Katalin emlékezése

szerint: „A telep 20 két- vagy háromemeletes bérházból állt. A házak betűkkel voltak jelölve. A lakások nem voltak összkomfortosak.”

Kiss Dezső 1925. október 1-jétől 1926. november 1-jéig Gergely Istvánnál volt joggyakorlaton. 1926. október 26-án a budapesti királyi törvényszékre nevezték ki joggyakornokká. A hivatali esküt november 2-án tette le. 1928. június 30-án bírósági jegyzővé nevezték ki.

1927. szeptember 27-én pedig megszületett első gyermeke, Éva Sarolta, a későbbi Moldovay Kálmánné, akit egész életében Lottinak szólítottak. Három évvel később, 1930. december 17-én megszületett a második lány is, Katalin Margit, később Pósa Péter felesége.*

A fiatal joggyakornok hat év alatt nagyot ugrott a ranglétrán. 1932. december 13-án a kormányzó kinevezte bírónak a gödöllői járásbírószékhez.

Gödöllőn a kertvárosban, a Kassai út 12. szám alatt laktak. Két évig dolgozott itt, azután 1935 tavaszán „saját kérésére” áthelyezték Vádra. Cserélt: a váci kolléga ment Gödöllőre, ő pedig Vádra. A család mind Gödöllőn, mind Vácott jó körülmények között élt. A járásbíró fizetése akkor szép pénz: 387 pengő volt. Képesítési pótlék: 50 pengő, lakáspénz negyedévre: 308,50 pengő, hadipótlék: 7 pengő, családi pótlék gyerekek után fejenként 12 pengő, feleség: 6 pengő. Összesen tehát 576 pengő 90 fillér.

Kiss Dezsőt 1937. március 8-án ismét saját kérésére az újpesti járásbírószékre helyezték. Ekkor már 422 pengő volt az alapfizetése. Sokáig Vácról járt be Újpestre, míg végül az Árva utcában találtak otthonra. Pósa Péterné emlékiratában erről a következőket írta: „Újpest, Árva utca. Ennek a címnek már nem kellett utánanézni, erre már emlékszem. A házszámra nem, de az nem is fontos, az utolsó ház volt az utcában, bal oldalt, azután egy darab semmi, és mögötte a vasúti sínek. Pest és Újpest határán volt ez az utca.”

Kiss Dezső 1938 nyarán elvált és elköltözött feleségétől. A két lányon megosztottak: Katalin maradt az édesanyjánál.

A válás okáról Pósané a következőket jegyezte föl: „Apám nagyon szép férfi volt. Ragadtak rá a nők. Egészen addig nem volt baj, amíg flörtölgettek vele, de egyszer azután kifogott egy rámenős hölgyet, aki két marokkal tartotta, és mindenáron győzni akart. Ezért voltak az éjszakai veszedelemek is.” Egyévi különélés után helyreállt a családi béke, újból egyesült a család.

Kiss Dezsőt 1939 januárjában a Budapesti Központi Királyi Járásbírószékhez helyezték. 1940-ben Magyarországhoz csatolták Észak-Erdélyt. A visszatért területekre olyan tisztviselőket kerestek, többek között bírókat, akik beszéltek románul és szászul. Kiss Dezső kiválóan megfelelt erre a célra, hiszen egész életében visszavágyott Erdélybe. Az új hely előléptetést is jelentett. Örömmel fogadta el az óradnai járásbírószék elnöki posztját.

A család csak 1941 nyarán költözött Óradnára. A két lány a kolozsvári bentlakásos intézet, a Marianum lakója lett. Pósané emlékezéséből tudom, hogy német mellett román nyelvet is tanulniuk kellett. „Ezért vagyok olyan mérges, amikor némelyik nacionalista román arról kesereg, mennyire elnyomták őket a magyar érában! Rádásul nem-

*Ezért hívtuk Kiss Dezsőt tréfás szójátékkal így: *A Pósa apósa.* (P. L.)

csak úgy tessék-lássék módra, nem dísznek volt a tanrendben, hanem nagyon komolyan vették.”

1942 áprilisában Kiss Dezsőt kinevezték bírónak a kolozsvári ítélőtáblához. A család az Anonymus utca 9. szám alatti villába költözött. Itteni tevékenységéről Rakonczai János *Emlékek, arcképek* (2000) című könyvében ezt írta: „Kiss Dezső a háború alatt Kolozsvárott kommunistákat akasztatott, a háború után nyilasokat. Az ötvenes években menesztették, de '56 után megint előkaparták, mert gyakorlata volt a vérbíráskodásban.”

Pósáné tagadja ezt: hiteles ítéletekkel nem bizonyíthatók. Voltak viszont apjának pörei, amelyeket kormányzósértés miatt indítottak. Az ilyeneknek az összbüntetése egy hónapi elzárás volt, vagy esetleg pénzbírság.

Azután a háború betolakodott a mindennapokba. Megkezdődtek a bombázások. Az 1944. június 2-i bombázás után a család a Kolozsvártól mintegy 50 kilométerre eső Drágra menekült. Kiss Dezső pedig 46 évesen megint bevonult katonának. Amikor hat évvel később, 1950-ben kizárták az MDP-ből, föllebezésében a következőket írta: „Az a beállítás a kizárási javaslatnak, hogy én önként vonultam be katonának, nem helytálló. A kolozsvári táblánál én voltam a korban legfiatalabb bíró. Az idősebb kartársaimat minduntalan behívták katonai szolgálatra, és igen sok megjegyzést kellett elviselnem a kartársaimtól, és különösen azok feleségétől, hogy én kivonom magam a katonáskodás alól. Erre én megkértem a tábla elnökét, hogy né vegyen be a következő évre az otthon maradtak közé. Arra számítottam, hogy engem, a 46 éves őrmestert, nem hívnak be. 1917-ben, az első világháborúban lettem őrmester. Rangelsőként végeztem a tartalékos tiszti iskolát, de mindig megbízhatatlan voltam a hadseregben, mert minden disznóság ellen szót emeltem. Ennek lett azután az eredménye, hogy SAS behívóval egy pár hónap múlva behívtak katonának.”

Viszontagságos idők következtek. A család előbb Debrecenbe, majd Hajdúszoboszlóra, végül Budapestre menekült. Itt érte utol őket a frontról átlőtt kézzel hazatérő apa. 1945. január végén azonban vissza kellett térnie a frontra, és végül Németországban esett amerikai fogságba.

A család minden vagyona, ingósága Kolozsvárott maradt, a lezárt villában.

Kiss Dezső azonban a hadifogságból megszökött, és keresni kezdte Bajorországban Nyugatra menekült családját. Pfarrkirchenben meg is találta őket. Pósánét idézem: „Lassan eltelt a nyár – 1945 nyara –, és rajtunk türhetetlen honvágy vett erőt. Mentünk volna már haza. Pockingban óriási menekülttábor tartottak fenn az amerikaiak. Kezdték szervezni a hazavitelünket. Bár a hazaszállítás nagyon akadozott, nekünk sikerült valahogy bepréselnünk magunkat egy csoportba. Nem számoltam, hányan voltunk a vagonban. Az volt a falra írva: *6 ló vagy 40 ember*. Ló nem volt egy sem, de ember biztosan több volt negyvennél. Három vagy négy nap alatt értünk haza. Mikor kiszálltunk a vagonból a Déli pályaudvaron, és elénk tárult a város képe, anyám sírva fakadt.”

Kiss Dezső jelentkezett az Igazságügyi Minisztériumban. 1945. október 11-én ideiglenes szolgálattételre az esztergomi járásbíróshoz osztották be, „az igazolás eredményétől függő hatállyal”. November 27-én igazolták. A család 1946 őszén ismét helyváltoztatásra kényszerült: „Ítéltáblai Bíró urat – saját kérelmére – a szegedi Törvényszékhez osztom be ideiglenes szolgálattételre.” November 7-én jelentkezett szolgálatté-

telre. Nem sokáig késlekedett kinevezése a szegedi népbírószághoz, valamint a fizetés-emelésről szóló értesítés.

A négytagú család a törvényszéken, az első emeleten kapott sarokszobát. Még 1947 nyarán is ott laktak, azután a Tisza Lajos körút 22. alatt utaltak ki számukra háromszobás lakást. Kiss Dezső fizetése 1947 decemberében 1160 forint volt. Még Esztergomban belépett a szociáldemokrata pártba, de Szegeden átlépett a Magyar Kommunista Pártba. Az 1947-i választásokon már teljes mellszélességgel küzdött a párt színeiben.

1948. július 27-én a törvényszék elnökévé nevezték ki.

Korábban nem politizált, ezért volt meglepő, hogy előbb a szociáldemokrata pártot választotta, majd átlépett az MKP-ba. Terhelhette, hogy 1945-ben sebesülése után is visszatért egységéhez, tovább harcolt, Nyugatról tért haza. Bizonyára ezek motiválták elhatározását és „menekülését” az ország vezető pártjába.

A felhőtlen szegedi hétköznapokat 1950. február 18-án a minisztériumból érkezett leirat zavarta meg. Értesítették, hogy mivel a népbírószágh megszűnt, ottani tanácselnöki kijelölését is megszüntették. A végén egy zavaros mondat: „Erről avval értesítem, hogy 1950. évi április hó 1. napján, amennyiben időközben eltérő utasítást nem kapna, a szegedi megyei bíróságon elnöki működését tovább folytassa, X Y. osztályvezető.”

Kiss Dezsőt 1950 tavaszán kizárták a pártból. Indokok: 1. 1942-ben a kolozsvári táblán egy olyan különutalás helyettes elnöke volt, amely nemzetgyalázási ügyeket tárgyalt, és többek között kommunistákat is elítélt. 2. Önként vonult be katonának a fasiszta hadseregbe, és harcolt a szovjet csapatok ellen.

Hamarosan leváltották az elnökségből, és áthelyezték a debreceni táblához, bírónak. Ez azután megadta a végső döfést az egész családnak. Lotti Szegeden maradt, végezte az egyetemet, de a többiek Debrecenben, az Arany János utca 31-ben kötöttek ki.

A debreceni évek nyugalma is megzavarta az Igazságügyi Minisztériumtól érkezett rövid levél: „Eltárs munkaviszonyát az 1951. évi 7. sz. trv. 29. §/1/ bekezdés c. pontja alapján 15 napos felmondási idővel folyó évi június 15. napjára felmondom, és munkaviszonyát az említett nappal megszüntetem. A felmondási idő alatt munkájára igényt tartok. Amennyiben elhelyezkedéséhez a minisztérium segítségére igényt tart, 8 napon belül közölje a személyzeti főosztállyal. Kovács Béla.”

Kiss Dezső számított erre, de reménykedett, hogy talán mégis megússza. Szerette és hivatásának érezte foglalkozását, de azt hitte, hogy többé már nem lesz bírósági. Esze ágában sem volt Debrecenben maradni. Elhatározását tett követte. Az 1953. június 9-i igazolás szerint Arany János utca 31. sz. alatti lakását följárólta közületi elhelyezés céljára. Élt a minisztérium segítségével, mely szerint július 13-i keltezéssel a fölmondást hatályon kívül helyezte, és augusztus 3-i hatállyal a Délmagyarországi Rostkikészítő Vállalathoz „átengedte”. Egyben arról is értesítette, hogy június 15-től augusztus 3-ig terjedő időre nem kap fizetést, mivel nem dolgozott.

Kiss Dezső 1953 nyaratól 1957. február 5-ig a Délmagyarországi Rostkikészítő Vállalatnál dolgozott. Ekkor egy igazságügyi-minisztériumi leirat arról értesítette, hogy kinevezték a Szegedi Megyei Bíróság tanácsvezető bírójává, és egyben megbízták az intézmény vezetésével.

1963 tavaszán súlyos infarktust kapott. Ebből félig-meddig fölépült. A második infarktus 1963. szeptember 22-én elvitte.

*

1956. július hó 1-jei hatállyal a pitvarosi általános iskolától áthelyeztek a csanádpalotai általános iskolához. Itt ért az 1956. őszi forradalom, amelynek tevékeny szereplője voltam magam is.

Október 26-án délután már csak én tartózkodtam a tanáriban, amikor a tanácsházáról kerestek: „Szíveskedjék azonnal átjönni, mert el kell mondani a *Nemzeti dalt!*”

A tanácsháza előtt hatalmas tömeg várakozott és kiabált. A tanácselnök szobájában az elnök megismételte a kérést, hogy szavaljam el a *Talpra magyart!*

Az eseményről 1957. március 5-én „Szigorúan titkos” följegyzés is készült a járási tanács számára. Ebből idézek:

„Október 26-án délután 5 órakor egy küldöttség jelent meg az elnöki szobában, név szerint dr. Horváth László állatorvos, Oskovics László tanár, Polner Zoltán tanár, Szikszai István, Nagy Sándor. Arra kértek bennünket és az ott levő községi párttitkárt, hogy engedélyezzük a hangos beszélőn keresztül a *Talpra magyar* elszavalását. A hangos híradó nem volt jó állapotban, így a szavallást az erkélyről engedélyeztük. Polner Zoltán mondta el, mintegy 3–400 összegyűlt embernek. Amikor a tárgyalás befejeződött, a tömeg a temető felé vonult. A temetőben koszorút helyeztek el az ismeretlen katoná sírjára, majd Polner Zoltán és Havadi Ferenc plébános rövid beszédet tartott. A beszédek szövegéről tudomásunk nincs.”

A forradalmi eseményekben való szereplésemért a Csongrád Megyei Tanács Végrehajtóbizottsága írásbeli megrovásban részesített. „Polner Zoltán volt csanádpalotai nevelőt vétkesnek találtam a Mt.V.112.§.3.bek. meghatározott fegyelmi vétség elkövetésében, és ezért írásbeli megrovásban részesítem, mert az 1956. ellenforradalmi időben felkérésre tartott beszédében összehasonlítást tett az 1848-as szabadságharc eseményei és az ellenforradalom októberi eseményei között. Az ellenforradalmi eseményt az országban szabadságharcnak nevezte ezen a gyűlésen. 1956. december 31-én szilveszterkor tartott verselőadása alkalmat adott arra, hogy szítsa a nehezen megnyugvó és ittas állapotban levő pedagógusokat egy iskolában tartott összejövetelen.”

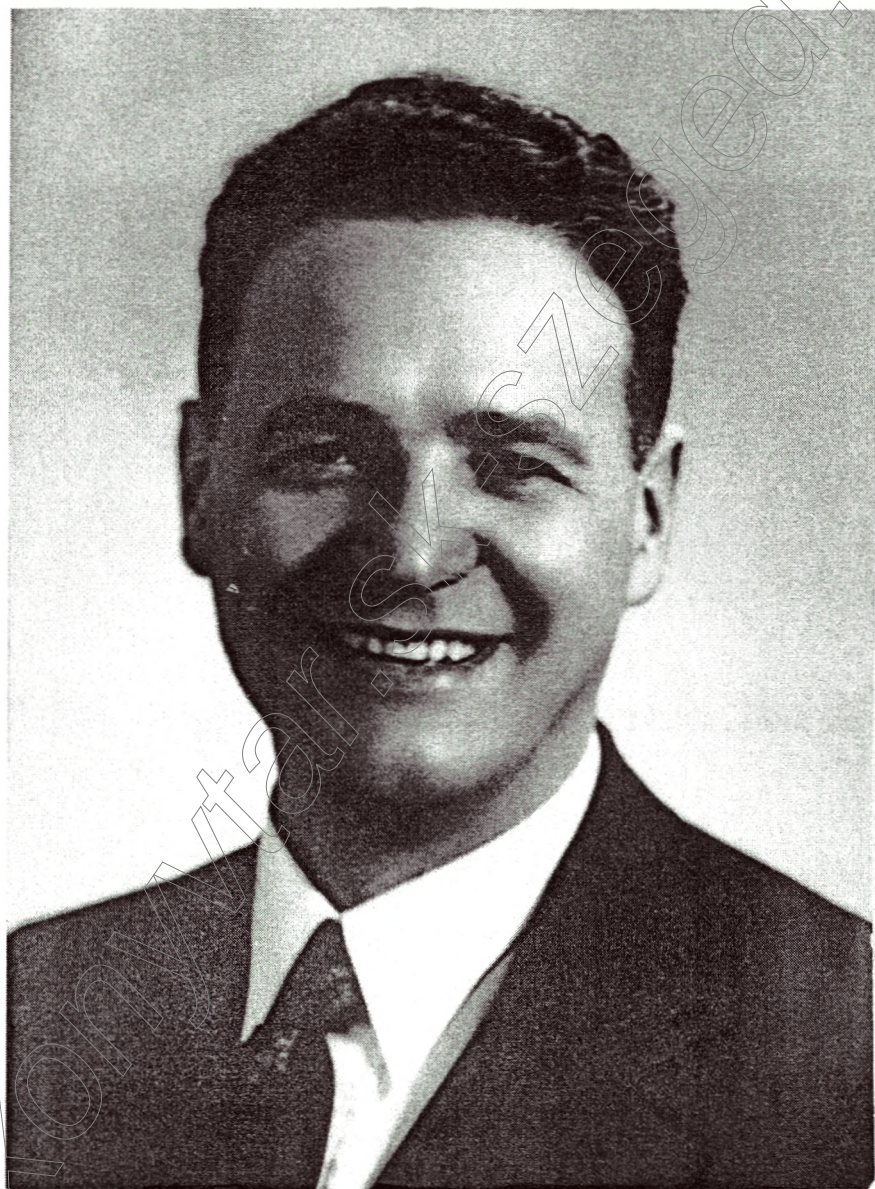
1957 januárjától három hónapig jártam a palotai rendőrségre, ahol a pufajkások a *Mentsétek meg lelkeinket!* című versemet követelték. Közben Oskovics Lászlóval telegrasztottuk röpcédulával a községet: *Márciusban újra kezdjük.*

1957 augusztusában a Szegedi Nemzeti Színház segédrendezője lettem. 1958. augusztus 29-én azonnali hatállyal elbocsátottak.

A bírósági tárgyalásra 1958 augusztusában került sor. Dr. Horváth László 3 és fél évi börtönbüntetést kapott. Engem tanúként hallgattak ki. Mindezt Pósa Péter egyetemi docensnek köszönhetem, aki szólt az apósának, Kiss Dezsőnek, ő pedig megmentett a börtönbüntetéstől. Pósa Péterrel szoros kapcsolatot tartottam egyetemi éveim alatt és azután is. Az ő segítsége és Kiss Dezső irodalmi pályafutásom iránt tanúsított érdeklődése mentesített a büntetés alól. Az elmúlt évtizedek alatt mindig kellő tisztelettel emlékeztem Kiss Dezsőre.

Feleségével Óradnán (1941)

Kiss Dezső (1941)

A család 1953. november 7-én, a 28. házassági évfordulón. Balról Katalin, jobbról „Lotti”

Kiss Dezső (1960)

RAKONCZAI JÁNOS

Boharcsik Pál

(1899-1969)

Egy polihisztor piarista

Boharcsik Pál piarista tanár 1929-től 1935-ig tanított Szegeden, s mindvégig tanárom volt, majd több kitérő után Vácott működött, s itt 1942–1944 között adatközlőmet, Rixer Gusztávot oktatta matematikára és fizikára. Közben megfordult Debrecenben, Magyaróvárott és Nagykanizsán is. Vácott érte a háború vihara, mely végül is Lengyelországba sodorta. A piarista rend katalógusa (1998) vele kapcsolatban e megjegyzést őrzi:

Anno 1945. transivit in Provinciam Poloniae, dein Ordinem nostram deseruit. Azaz: 1945-ben Lengyelországba távozott, és elhagyta rendünket.

Varsóban élt. 1960-ban Pete István szegedi egyetemi tanár találkozott vele. Szerinte a Lengyel Tudományos Akadémia munkatársaként dolgozott. A Budapesten megjelent *Magyar-lengyel szótárban* (1980), melyet a két akadémia közösen adott ki, szerepel a neve a lektorok között lengyelesen írva P. Boharczyk formában, de az 1985-i *Lengyel-magyar szótárban* már nem olvashatjuk a nevét. Lengyelországi évtizedeire vonatkozóan kérdéssel fordultam a Lengyel Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetéhez, de válasz nem érkezett.

Boharcsik Pál Eperjesen született 1899. október 16-án. Legjobb tudomásunk szerint Podolinban a piaristák ottani gimnáziumába járt. Érettségi után Budapesten teológiát végzett, s ezzel párhuzamosan, matematika-fizika szakos tanári oklevelet szerzett. Belépett a piarista rendbe, majd tudományos fokozatot nyert. Első állomáshelye volt Szeged. Az 1923/24. tanévben tanított, majd Magyaróvárra helyezték. 1927-ben már Debrecenben találjuk, majd 1929–1935 között megint Szegeden. 1935–1941 között Nagykanizsa az állomáshelye; ezt követte Vác 1944-ig, majd elhagyta az országot. Lengyelországban kilépett a rendből. Szakmát cserélt, akadémiai munkacsoport tagjaként éveket töltött Varsóban.

A piaristák magyarországi megtelepedéséről már sokan írtak. 1642-ben nyitották meg első iskolájukat Podolinban, Lubomirszki Szaniszló telepítette le őket ide. Egymás után nyitották meg iskolájukat a török alól fölszabadult országrészekben, így Szegeden is, ahol 1720 a letelepedés ideje. Szívesen látták mindenütt e nagyon hamar magyarrá lett tanítórendet, mely kezdetben pasztorációt is végzett. A szegedi iskola és rendház hamarosan a tudományosság otthona lett, a Délvidék szellemi központja. 1731-ben 250, néhány évtized múlva már 450 tanulójuk volt. A diákság létszáma egyre emelkedett, így nem meglepő, hogy 1900-ra már az ország legnépesebb középiskolája lett 850 tanulóval. Tanulmányi eredményével is az élén járt.

Kezdetől *magyar nyelven* tanítottak, akkor is, amikor II. József kötelezővé tette a német nyelv használatát. Messze földön híres iskola lett az övék (Temesvárott csak jóval később telepedtek meg), munkájuk főiskolai szintű volt. A rend teljesen magyarrá vált, ebben nagy szerepe volt Dugonics András irodalmi munkásságának, főleg *Etelka* című regényének. A *kegyes atyák* a való életre neveltek, eggyé váltak

a tájjal és népével. Nem az askéta szerzetes volt a példaképük, hanem az alkotó, tevékeny ember. A városon kívül majorságuk is volt, ahol munkát is végeztek a diákokkal. Így a gyakorlatban ismertették meg velük a hasznos munka értékét.

Kezdetől, de Dugonics óta különösen az iskola a nemzeti szellem ébresztője. Szép példa a hazafias érzületre a szabadságharc, melyben tanárok és diákok példamutatóan vettek részt. Átvészelték a Vízet is 1879-ben. A város újjáépítése során a piaristákra nagy szerep várt: a szellemi újjáépítés fellegvára lett a *kegyes iskola*. Ugyanakkor megtartotta népiskola jellegét is a rendalapító Kalazanci Szent József szellemében. Hiszen ő utcán kőszáló gyerekeket gyűjtött össze iskolájába. A nemzeti kultúra művelése, a nemzeti nyelv csinosítása mellett, ahogyan mainapság is, céljuk volt az európai kultúrához való fölzárkózás. Jó példa erre Benyák Bernát (1745–1829) működése, franciás műveltsége, pedagógiai és didaktikai programja. A természettudományok oktatása előkelő helyet foglalt el programjukban. Nemcsak Voltaire-ért, hanem Newtonért is lelkesedtek. E sokszínűség mindmáig jellemzi a kegyes atyák iskoláit.

Sok kiváló piarista fordult meg Szegeden, nehéz kiemelni akár egyet is. Az, hogy most egy elfeledett személyiség emlékét idézzük meg, a véletlen műve: e sorok íróját tanította Boharcsik Pál. Tanítványai között később híressé vált tudósok is voltak. Így Straub F. Brunó is, aki elismerő szavakkal nyilatkozott róla. Tanárai közül őt emelte ki, mint olyat, aki tárgyat magas színvonalon oktatta, és akitől legtöbbet tanult. Az interjú akkor íródott, amikor a fiatal tudós elfoglalta Szent-Györgyi Albert tanszékét.

Boharcsik Pál, neve után ítélve, cseh-morva családban születve Podolinban magyar, lengyel, cipszer és szlovák diáktársaival együtt volt a kegyes atyák tanulója. Ebből a nemzetközi diákpolgárságból eredhetett más nemzetek iránti rokonszenve. Asszimiláns családban nőtt fel, erre mutat Ady-rajongása, s Bartók-Kodály iránti elkötelezettsége a zenében. Széles zenei műveltségéről Chopin vagy Beethoven kötetei tanúskodtak könyvtárában. Ezeket szívesen kölcsönözte diákjainak is. Műveltsége rendkívül széles volt, nyelvismerete pedig páratlan: a teológián hébert is tanult, otthonos volt a klasszikus nyelvekben, latinul beszélt is, de beszélt a nagy európai nyelveket is (német, angol, francia), idézett olasz szerzőktől is, és nem utolsósorban ismert több szláv nyelvet, így beszélt a cseh, a szlovák és a lengyel is.

Amikor a rendet hazánkban fölsozlatták, már Lengyelországban élt. Előrelátás? Rokonszenv? Talán mindkettő. Valószínű, hogy a lengyel menekültekkel ápolta szoros kapcsolat készítette elő távozását. Jó volna ismerni távozásának körülményeit, fázisait, kilépését a rendből, varsói életét, pályájának ottani alakulását.

Az emlékek tükrében egy izzig-vérig humanista tudós képe bontakozik ki. Törékeny szervezetében zseniális szellem lakozott. Átfogó műveltségre törekedett, Madách szép szavaival „átpillantását vágyta az egésznek”. Teológia, filozófia, matematika, fizika, irodalom és történelem, nyelvek, zene, művészetek – mindmegannyi területe kutató elméjének. 33 éves volt, amikor Szegeden papírra vetette doktori értekezését *Egzakt tudományok és modern műveltség* (1924) címmel. Dolgozatában a kor nagy kérdéseihez nyúlt. Széles történeti háttérrel vázolta föl a kor nagy dilemmáját: hit és tudomány vagy csak a tudományra támaszkodó hitetlenség.

A tudományos gondolkodás az ókorban a mileoszi iskola tagjaiban a szépségsziben mutatkozott meg. Létezőnek csak az érzékelhető tartották, vagyis a tapasztalás tárgyait. Az őszanyagot keresték, ennél tovább nem is jutottak. Ez az őszanyag lehet a levegő (Anaximenész), a víz (Thalész), a tűz (Herakleitosz). Démokritosz atomelmélete a következő lépés a materializmus felé. Alapgondolata, hogy minden létező dolog kis részekből áll, melyekre a mechanika törvényei érvényesek, s amelyeken kívül semmi sincs. Ez a szépség, a belőle kialakuló materializmus az Olümposz istenei ellen irányult, a mítoszok világát rendítette meg.

A modern materializmus az idealizmussal vette föl a harcot, melyet az ókorban Platón képviselt. Az ő nyomdokain haladó Arisztotelész kritikája a kezdődő antik természettudományt csírájában elfojtotta. Azóta is a természettudományok története az empirizmus és az idealizmus harcával kezdődik, de az ókor a nagy összefüggéseket kereste, a részletekkel nem törődött. Márpedig az igazság a részletekben rejlik. Nagy eredményeket így csak a matematikában és a csillagászatban értek el.

A középkor platonista: Platónon nevelkedett Szent Ágoston is. Benne a metafizikai szempont dominált. Minden kutatás az egészre irányult, és filozófiai jellegű volt. Ezzel szemben a szaktudomány egyetlen tárgy tudománya akar lenni. Így nem lép föl azzal az igénnyel, hogy minden kérdésre feleletet adjon.

A technikai érdeklődés a reneszánsz terméke. Hogyan lehet hasznos gépeket szerkeszteni, melyek az emberi munkát megkönnyítik, sőt helyettesítik? Az embernek csak az irányítás szerepe jut. Megjelenik a mérnöktípus (Leonardo da Vinci), vele a kísérletező ember. A természetet kell tanulmányozni, abban lelünk meg minden feleletet. Módszere a kísérlet. *Sine experientia nihil scire potest*⁴²: ez azonban még csak tapasztalás volt. Leonardo jött rá a kvantitatív kísérleti módszerre, s ezzel egy csapásra kialakult mai világképünk (Galilei, Newton, Kepler, Kopernikus, Faraday). Nem azt keresik, mi az energia, hanem, hogy mennyi, *e più non dimandare*.⁴³ Ez az az inensó part, ahol meg kell állni. Leírást adni a vizsgált jelenségről, de ezen kívül semmit sem akarni. A modern kutatás fontos eleme a hipotézis. Ez a kutatásnak nagyon fontos eszköze. Ha a hipotézisben föltételezett jelenségek nem igazolódnak, a kutatónak más irányban kell elindulnia. Boharcsik Pál Mengyelejevre hivatkozik: az ő periódusos rendszere egy sereg új elem fölfedezését tette lehetővé.

A 20. századra kétféle műveltségtípus terjedt el: a *literary gentleman* és a mérnöktípus. Humán és egzakt tudomány. Ez jellemzi az egyetemeket is: egyfelől humán szakok, bölcsész tudomány, nyelv és történelem, másfelől matematika, fizika, biológia, vagyis a természettudományok széles köre. A technikai műveltség, mely az utóbbiakra épül, szákutácsba jutott, és korrekcióra szorul.

Arra a következtetésre jutunk, hogy a valóságnak kiszámítható és mérhető, tehát egzakt vizsgálatnak alávethető része nem a teljes valóság. Így az egzakt műveltségnek szükséges kölcsönhatásos következménye az a világszemlélet, mely számba veszi az ideális, az etikai követelményeket is. Vagyis természettudományos

⁴² Kísérlet nélkül semmit sem tudhatunk (Verulami Bacon ismert mondása.)

⁴³ Dante, *Divina Commedia, Inferno*.

módszer nem követelhet magának döntő szót ott, ahol a jelenségek kívül esnek illetékességén, azaz kutatási körén.

A természettudomány és világnézet kérdéseit boncolgatva Boharsík Pál leszögezte: a természettudományokkal foglalkozás, az egzakt kutatásban való részvétel nem jelenthet világnézeti állásfoglalást. A transzcendens világ más dimenzió, mennyiséggel nem mérhető.

Szerinte az iskola feladata: átadni az előző korok műveltségét, alkalmassá tenni az új nemzedéket a kulturális tevékenység folytatására. Ennek fokozatai: 1) elemi ismeretek átadása, közlése; 2) az általános műveltség elérése; 3) szakképzés. Ez a három fokozat tükröződik a kialakult oktatási rendszerekben.

A következőkben a módszerről és a nevelésről fejtette ki nézeteit. Ez lehet enciklopédikus ismeretátadás, nevelési ráhatással. A nevelés az iskolai tevékenységnek fontos mozzanata. Közvetlen ráhatásokkal, a tantárgyakon keresztül valósítható meg. Hangsúlyozta a koncentráció fontosságát a nyelvek, az irodalom, a történelem és a matematika-fizika-biológia-kémia tanításában. Németh Lászlót megelőzve már a két nagy műveltségi kör közötti koncentrációt is emlegette. Fontosnak tartotta a középiskolai oktatásban a kifejezési készség fejlesztését.

„Senki se jöjjön ide, aki nem ért a geometriához.” E platóni elv hangsúlyozása matematikustól nem meglepő.

„Műveltségre nevelő iskola semmiképpen sem nélkülözheti azokat az eredményeket, amelyekkel az exakt kutatások ajándékozták meg az emberiséget.” E gondolattal zárta fejtegetéseit.

Egy hívó, polihisztor tudós mélyreható gondolatai ezek. Polihisztoré a szó igazi értelmében. Dolgozata Bolyai *Appendix*-éhez hasonlóan elkallódott, sajnálatosan nem került a tudomány vérkeringésébe. Újrakiadásra érdemes, vélik szakértők (Huhn Péter, Bán Miklós). Szerintük a hét évtizede papírra vetett gondolatok ma is modernül hatnak. Végső konklúziójával, mely szerint az egzakt tudományok sem képesek megragadni és magyarázni az abszolút igazságot, ma is elfogadható. Az egzakt kutatásról szólva Boharsík Pál nyilván a matematikára és fizikára gondolt, hiszen a biológia akkor még háttérbe szorult.

Emlékeim

Az az öt év, mely alatt Boharsík Pál matematikát, majd a hetedikben (1935/36) fizikát is tanított osztályunkban (1929–1934), elegendő volt, hogy jól megismerje egymást tanár és tanítvány. Szórakozott, nagyvonalú, kissé fellegekben, ma már tudjuk, a csillagokban járó, minőségi ember volt ő. Apró-cseprő dolgok nem jutottak el tudatáig; hozzá, aki mint valami 20. századi Bolyai járt-kelt közöttünk, s a legsúlyosabb metafizikai, fizikai és matematikai kérdésekkel vívódott. Nem a földön járt. Az osztályozás, talán még a tanítás is azon a fokon nyűg volt számára. Komisszágra mindig hajlamos diákjai ezt észre is vették, és visszaéltek nagyvonalúságával. Így előfordult, hogy a felszólított tanuló exkuzálta saját magát, mondván, „hiányzik”. Ilyenkor gyakran mondta: „Kérem, itt vannak emberek, akikkel egyszerűen nem lehet szóba állni.” Egy másik matematikusról mondják, elindult hazulról az egyetemre előadást tartani, közben a Dóm téren rágyújtott, s mivel fújt

a szél, megfordult.* Utána így folytatta az útját hazáig. Csak otthon jött rá, hogy most neki az egyetemen volna a helye, ott várják diákjai. Ilyen tudós volt Boharcsik Pál is. Ezt hangsúlyozta benne Straub F. Brunó, a későbbi akadémiai elnök, majd államelnök is.

Nem szakember számára leginkább széles nyelvi tájékozottsága tűnik föl. Dolgozatában számos görög, latin, angol, német, olasz idézet található. Ezeket nem öncélúan használta, műveltsége fitogtatására, hanem a tárgyhoz illően, egy-egy állításának alátámasztására. Stílusa meglepően szabatos, világosan fogalmazott. Előadásmódja lebilincselő. Érvényes rá a tétel: akinek világos gondolatai vannak, világosan meg is tudja fogalmazni őket.

Humorát óráin lépten-nyomon megtapasztalhattuk. Ötödiktől mindenkit magázott, ahogyan osztályfőnökünk is a magyar-latin szakos Kovács Alajos (1897–1938) is. Óráin az *Uraim* megszólítás gyakran elhangzott. Egy-egy bonyolult levezetés után hamiskás mosollyal írta a táblára a hagyományos *Q.e.d.* betűket (*Quod erat demonstrandum. Ami bizonyítandó volt.*). 1931-től a görög már nem volt kötelező, helyette franciát lehetett választani. Kezdetben Boharcsik is tanította a franciát, mert nem volt azonnal szaktanár. Amikor a többség számára már ismeretlen görög betűket alkalmazott, mosolyogva jegyezte meg: „Uraim, a betűket ismerni kell”, mármint a görög ábécét.

A misét ő mondta reggelenként, mert sietni kellett, hogy 8 órára visszaérjünk a Fogadalmi templomból az órára. Nyilván tudták róla, hogy gyorsan misézik. Exhortációit is kedveltük, mert előbb végeztünk, mint a többiek (általában két osztályt, évjáratot fogtak össze). Nem bizonyult túl jó prédikátornak; volt, aki ceruzavonásokkal számolta, a *hogy-okat*. A lelkigyakorlatok után gyóntatónak is szívesen választották a diákok; nem firtatta a diákcsínyeket, botlásokat, mint a többiek. Ebben a boldog emlékü Révai József (1887–1967) járt élen, aki a kamaszkori szexualitás kérdéseit mindig ébren tartotta.

Boharcsik Pál alapjában derűs egyéniség volt, néha azonban iszonyatos indulat tört föl benne. A tudatlanság idegesítette. Éreztük, nem középiskolába való. Tudományos fölkészültsége, ambíciója szélesebb, tágabb tereket kívánt volna. Ha akkor is lett volna katolikus egyetem, ott megtalálta volna helyét. Ott otthon érezte volna magát. Az önreklámozástól viszolygott, szinte észrevétlenül élt. Az, hogy elég gyakran váltogatta állomáshelyét (Szeged, Magyaróvár, Debrecen, Nagykanizsa, Vác), arra enged következtetni, hogy pedagógus tevékenysége nem keltett osztatlan tetszést. Néhány abbétípusú rendtársa között magányos is lehetett. Erre Weiner Ferenc (1903–1971) vallomásszerű közléséből következtetek. Vele az érettségi után hosszú beszélgetést folytathattam, amikor meghívtam az érettségi bankettre. Érdekeséggént említem meg, senki sem jött el a tanáraink közül. Távollágtartás talán? Tekintélymegőrzés? Ki tudja? Mindenesetre ő akkor már nem volt Szegeden, utolsó évre Csonka Mihály (1886–1962) vette át óráit, ő vitt érettségire, s nagy szeretettel emlékszünk az ő nyugodt, kiegyensúlyozott, igazi Dugonics András-szerű egyéniségére. Engem bíztak meg, hogy hívjam meg Weiner tanár urat,

*Ez folklór! Rédei Lászlóról is mondták, de másokról is. (A szerk.)

aki alacsony termete miatt kiérdemelte a *Zwerge* (Törpe) gúnynevet, de aki egyik legszigorúbb tanárunkként oktatta a hittant és a filozófiát. „Le lehet ülni” – hallom ma is egy-egy sikertelen felelet után elmarasztaló ítéletét. Nekem azért is emlékezetes az 1935. év, mert akkor lettem színjeles egy kis szépséghibával: hittanból ugyanis osztályzatom jó, azaz 2-es (ma 4-es) lett. Ítélete így hangzott: „Nagyon dallamosan felelsz!” Ma is rejtély számomra, mire célzott. Az érettségi után beszélgetésünkön elmondta, hogy a falakon belül ketten éltek a kalazanci regula szerint: Boharcsik és ő. Nem kutatom e sarkos vélemény háttérét sem, nyilván szubjektív ítélet volt, már csak Révai tanár úr miatt sem, akik valóságos szent emberként tisztelt mindenki. Talán ő volt a kivétel. Weiner Ferenc jellemezte úgy Boharcsikot, hogy Ady-szakértő, Kodály- és Bartók-rajongó, igazi polihisztor.

Emlékeim között kutatva fölmerül egy kínos emlék, mely teljes mélységben megmutatja emberi nagyságát. Tudtuk, hogy Boharcsik tanár úr, *Pali*, ahogy az egész iskola nevezte, noteszba csak elégteleneket írt, néha egyetlen órán többet is. Négyes szám helyett valami egyenes vonalka került a félelmetes tanári noteszba. Egyik órája után valamelyik osztálytársunk beugratós kérdést tett föl neki. Tanárunk a kérdést megválaszolando látható elégedettséggel kezdett számolni a táblán. Ekkor egy hosszú kéz benyúlt a noteszért (háta, nyolcan körülálltunk a katedrát, falazva a noteszért nyúló diáknak), kiemelte, radír került elő, s lázas gyorsasággal kezdték kitörölni az elégteleneket. *Pali* azonban hátrafordulva észrevette, mire megy a játék. Emberi arcon még ekkora csalódást nem láttam. „Mars ki” – ordította. Hihetetlen, hogy törekeny szervezetéből a jogos indulat milyen erős hangot volt képes kihozni.

A következő órát remegve vártuk. Bejött, fölállva köszöntöttük a hagyományos *Laudetur Jesus Christusszal*. Elhangzott a szokásos *Üljenek le!* Majd kis szünet után felszólította a beugratós diákok. Csönd. Társunk hebegve megszólalt: „Tanár úr, kérem, mások is...” Szavába vágott: „Látja, milyen mélyre sülyedhet egy ember, aki ilyesmire vállalkozik. *Másokat is képes volna bemártani.*” S ezzel lezárta az ügyet. Nem indított fegyelmet, hiszen ez talán a diák eltávolításával járhatott volna. Ez volt a legnagyobb büntetés részéről. Megsemmisülve hallgattuk utolsó szavait.

A történelmi hűség kedvéért még Weiner Ferencről megjegyzem, hogy a kommunista hatalomátvétel után meghurcolták, börtönben is ült hosszabb ideig.

Boharcsik Pál váci tevékenységére Rixer Gusztáv így emlékezik vissza.

Minden igyekezetével a tanítást szolgálta, ennek rendelt alá mindent. Egész lényét a tudás átadásának szentelte. Már tapasztalt tanárként érkezett Vácra, de mégis minden órájára úgy készült, mintha kezdő lett volna. Előző nap mindig elvégezte a másnapi kísérletet a fizikai szertárban. Tájékozottsága bámulatos volt. Einstein relativitáselméletét és Ady költészetét egyformán ismerte. Irodalmi érdeklődésére jellemző, hogy az önképzőkori előadások gyakori látogatója volt. Szemmel láthatóan élvezte az ott elhangzottakat.

A matematikaórákon néha egészen meglepő megoldásokat mutatott be, s amikor ezt a diákok szóvá tették, csak ezt válaszolta: „Uraim, ez az eredmény. A matematika nem kisegér, hogy annak valahonnan elő kell bújni.” Ha valaki matematikai tárgyú előadásra készült az önképzőkörben, és irodalomért hozzá fordult, angol,

francia, német munkákat adott. Ha a jelölt ijedten mentegetőzött, mondván nem tud angolul vagy franciául, így válaszolt: „Uraim, a matematika angolul is matematika.” A diákokat partnerként kezelte, idegen volt tőle a fölényeskedés, leereszkedés, tudásának fitogtatása.

Vácról van még egy emlék, amely Boharcsik humorát, ugyanakkor emberi nagyságát is jól mutatja. Szobájában volt egy kép, mely pöttyös labdával ölében kisgyermeket ábrázolt. A diákok valahogyan megszerezték, sokszorosították, s óra alatt ezt nézegették. Hamarosan azonban kiderült a csíny. Boharcsik meglátta a képet egyik diákja kezében. Mindenki megrémült, botránytól félték. A tanár megnézte a képet, s kedves mosollyal csak ennyit mondott: „Uraim, ez én volnék!”. Percekig tartott, míg a dermedt csend vidám kacagásban oldódott föl.

A háború ezekben az években már javában dúlt. Érkeztek a menekültek. Boharcsik Pál számos jelét adta, hogy együtt érez a lengyel menekültekkel. Nyelvtudása folytán kapcsolatba került velük. A nyilasuralom alatt, erről a diákok is tudomást szereztek, zaklatták is ezért. Akkor kialakult kapcsolatai segíthették később az áttelepülésben.

Két hazát kapott a sorstól, mindkettőben otthon érezhette magát. A nagy kataklizma után pályát is változtatott: de akkor sem szakadt el szülőhazájától. Magyar-lengyel szótárt szerkesztett, amelyre irodalmi érdeklődése, nyelvtudása alkalmassá tette.

Szegedi éveinek terméke és emléke az a dolgozata, mely írásunk tárgya. Egy zseniális gondolkodó figyelemre méltó megnyilatkozása ez. Méltó arra, hogy szerzője helyet kapjon a piarista tudósok, tudós tanárok hosszú sorában.

1933. május 16-án születtem a Szabolcs megyei Gáva községben. Parasztcsaládból származom, de olyanból, amelyben a könyv sem számított teljesen idegen és ritka jószágnak.

Szüleim továbbtanulásra szántak, tervükbe azonban csakhamar beleszólt a történelem. A háborút szerencsésen megúsztuk, együtt maradt a család, örömről viszont nem tartott sokáig, mert 1945. január 25-én – a gyorsan megszervezett helyi hatalom hathatós közreműködésével – apámat „begyűjtötték”, majd kényszermunkára a Szovjetunióba hurcolták a felszabadítók. Ott szénbányában dolgozott, megrokkant és megbetegedett, mivel a munkahelyén állandóan szívárgott rá a víz. Igaz, betegen még hazaszállították, itthon több orvos is kezelte, de meggyógyítani már nem tudták. Így azután fiatalon halt meg – életének negyvennegyedik évében – 1949. február 20-án.

Hatan voltunk testvérek, és mivel a legidősebb én voltam, be kellett látnom, hogy a tanulmányaimat nem folytathatom tovább. Otthon maradtam tehát, dolgoztam, gazdálkodtam; segítettem anyámnak ellátni és fenntartani a népes családot. A tanulásról azonban ilyen körülmények között sem mondtam le. Olvastam, tanultam, amikor csak tehettem, a „magasabb” tudományokkal pedig a helyi görög katolikus pap és az egyik tanítóm segítségével ismerkedtem. Majd amikor a sorban utánam következő öcsém a helyemre állhatott, Pestre mentem, az úpesteri Zója Kollégiumban tanultam, és ott tettem érettségi vizsgát 1955-ben. Ezután az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára vettem föl, ahol végül magyar-történelem szakos tanári oklevelet szereztem 1959-ben.

Közben nehéz helyzetbe kerültem, mert a forradalom leverése után – a bölcsészkarai mozgalmakban való részvételem miatt – engem is zaklattak, néhányszor preventív őrizetbe vettek, tanulmányaimat azonban befejezhettem. A végzőskor jó, sőt igen jó szakmai minősítést kaptam, mintha a minősítők a szakmai felkészültségem és a képességeim eltúlzásával akartak volna rajtam segíteni. Politikai jellemzésem viszont, bár elég tapintatosan fogalmazták meg, sok jóval nem kecsegtetett. Tanári állást nem is kaptam, még otthon, Szabolcs megyében sem, ahol pedig abban az időben – különösen az általános iskolákban – még elég nagy volt a tanárhiány. Már-már segédmunkás lettem, amikor egyik barátom, egyetemi és kollégista társam segítségével könyvtárosi állásba jutottam Székesfehérváron. Szívesen dolgoztam itt, és maradtam volna könyvtáros talán a mai napig, de néhány hónap múlva egy falusi általános iskolába helyeztek át, ahol – bár volt képesítésem – tulajdonképpen képesítés nélküli tanárként dolgoztam, mert csupán egy osztályban taníthattam magyart, egyébként orosz, kémiát és földrajzot kellett tanítanom. Szerencsére, ez a megpróbáltatás nem tartott sokáig, a tanév végén visszajöhöttem Fehérvárra, de még nem tanári állásba. Így azután hivatalnok lettem, előbb a városi, majd a megyei művelődési osztályon voltam előadó.

Munkatársaimmal, akik művelt, ötletgazdag, a kulturális értékekre érzékeny

emberek voltak, mind a két helyen megértették egymást, a tágabb tanácsí léggömb viszont nem tudtam megszokni. Hiányzott a tanítás is, ezért kértem, hogy valamelyik városi általános vagy középiskolába helyezzenek át. Kérésemet most megértették, munkatársaim is támogatták, ennek köszönhetem, hogy 1964. szeptember 1-jén már a Vasvári Pál Gimnáziumban kezdhettem meg a munkát.

Idé igazán jó helyre kerültem, nem véletlen, hogy itt ragadtam, és innen mentem 1995-ben nyugdíjba, noha később többször is cserélhettem volna iskolát. Itt azonban kedvemre dolgozhattam: tanítottam és tanultam, szakköröket vezettem, filmklubot szerveztem, színházba, kiállításokra vittem a diákjaimat, foglalkoztam a szavalókkal, és évekig vezettem az iskola diákszínpadát, amely elég sikeresen szerepelt a megyei versenyeken, néhányszor a területi és az országos fesztiválokon is.

Közben egyre több diák keresett meg, jöttek más iskolákból is, és a segítségemet kérték, hogy fölkészülhessenek az egyetemi, főiskolai felvételi vizsgákra. Ha értelmét láttam, szívesen segítettem nekik, és mert tiszteltem bennük a tehetséget, a különórakért semmilyen díjazást nem fogadtam el. Hogy mi a tehetség, nemigen tudom, azt viszont igen, hogy valamiképpen érzékelhető. S ha már felfogtuk, észrevettük, úgy gondolom, és gondoltam akkor is, tisztelnünk és segítenünk kell. Így azután velük, a tehetségesnek látszó fiatalokkal, akkor is foglalkoztam, amikor néhány évig az iskola igazgatóhelyettese, majd 1985-től 1993-ig a középiskolai magyartanítás megyei szakfelügyelője voltam.

Azt persze sohasem gondoltam, hogy jobb tanár vagyok másoknál, talán csak a tehetségekre voltam valamivel érzékenyebb néhány kollégánál.

A város kulturális viszonyaival, lehetőségeivel akkor ismerkedtem meg, amikor az említett művelődési osztályokon dolgoztam. Ekkor, másokkal együtt, tettem is érte valamit. Terveink azután vagy megvalósultak, vagy nem, a városi kulturális élet azonban később sem maradt közömbös számomra. Itthon akartam leni Fehérváron, tehát dolgoztam érte, ha tehettem. Előadássorozatokot állítottam össze irodalomból, történelemből, művelődéstörténetből; műsorokat szerkesztettem előadóművészek, színészek számára; író-olvasó találkozókat vezettem, írókat, költőket mutattam be a közönségnek, néhányszor olyanokat is, akik az akkori kultúrpolitikai kánon szerint a „tűrt” és a „tiltott” kategóriák határán egyensúlyoztak. Később, már szakfelügyelőként és a Vörösmarty Társaság alelnökeként irodalmi konferenciákat, emléküléseket is szerveztem a magyartanárok és az érdeklődő közönség számára.

Azért persze nem ment minden simán. Voltak vitáim, konfliktusaim, kétszer vagy háromszor az is előfordult, hogy beidézték, megrótták, szigorú figyelmeztetésben részesítettek az illetékesek, akik, mint tudjuk, azokban az években az ideológiai fellazításra és az izgatásra voltak különösen érzékenyek.

A város és a megye viszont elismerte a munkámat, azt is, amit oktatási és azt is, amit kulturális területen végeztem. Így azután a hosszú évek során több miniszteri és helyi alapítású kitüntetést kaptam, majd 2000-ben – érdemeimet túlbecsülve – a városi közgyűlés díszpolgári címmel tisztelt meg.

Még megvagyok. Igaz, megöregedtem már, de az életkorom még nem szoktatott le teljesen a munkáról.

Édesanyám osztrák származású. Mint női szabó Vágsellyén nyitott szalont a 20-as években. Az édesapám és rokonsága Vágsellyén éltek, Vágsellyétől 3 km-re, Deáki községben volt tisztviselő a községházán, majd a visszacsatolás után kapott segédjegyzői állást.

Két leánytestvérem van, ikrek, ők Szegeden élnek.

Én 1928. február 4-én Merano (Merán) városában születtem, ahol édesanyám a leánytestvérénél volt kinn.

Az első 4 elemi szlovák iskolában végeztem, Deáki községben, az 1938-as visszacsatolás után az 5-6. elemi már magyar iskolában végeztem.

Ezt követően Érsekújvárott jártam 4 évet gimnáziumba. 1944 X. hóban szőnyegbombázás érte a várost, így 1 hónapi tanulás után a tanulmányaimnak vége szakadt.

1945. január 8-án mint leventést, kivittek Németországba, ahonnan 1946. február elején sikerült hazakerülnöm.

A magyarüldözés miatt tanulni nem lehetett, ezért elmentem asztalos inasnak, s 1948 tavaszán felszabadultam, s megkaptam a segédlevelet. Mint segéd, a galántai bútorgyárban helyezkedtem el, ahol 1949. március végéig, az áttelepítésig dolgoztam.

1949. április 4-én érkeztünk Szegedre, ahol a Deákiban hagyott ház helyett Szeged, Rákóczi u. 45/A alatti házat kaptuk meg.

Ebben az időben nagy volt a munkanélküliség, ezért elhelyezkedni nem tudtam.

1949 szeptemberében a szegedi asztalos szövetkezetnél – 1950-től Szegedi Bútorgyár – helyezkedtem el, ahonnan 1950 májusában 3 évre bevonultam katonának.

1953 májusi leszerelés előtt jelentkeztem szakérettségire, melyet 2 év alatt elvégeztem. 1955 szeptemberében kezdtem meg a tanulmányaimat a szegedi egyetem jogi karán.

Az 1956-os eseményekről már egyszer beszámoltam Neked.

1957. április 27-én bevittek a Csillag börtönbe, ahonnan május 1. után szabadultam, de ennek az időpontját nem tudom.

1959 júliusában doktorrá avattak, augusztus 3-tól a sátoraljaújhelyi bíróságon kaptam állást mint fogalmazó.

1961. december 1-jével neveztek ki Ózdra bírónak, ahonnan 1988. március 1-jével nyugállományba mentem.

Az életmód változása*

A lakosság, az emberek életmódját életkörülményeik, anyagi, jövedelmi viszonyaik, lakáskörülményeik, lakhelyük elmaradottsága vagy civilizáltsága, urbanizáltsági viszonyai határozzák meg. Ilyen tekintetben a háború után Szeged viszonyait egyfelől viszonylagos korszerűség és súlyos elmaradottság, s az ebből adódó kiáltó ellentétek jellemezték. A belváros, a kis- és a nagykörút, a sugárutak szinte európai szintű korszerűségéhez a külterület, a tanyák, a városszéli lakótelepek mostoha viszonyai társultak. A belvárosi, a nagykörúton belüli lakások többsége tágas, korszerűen felszerelt, fürdőszobás, sok esetben még cseledőszobát is magában foglaló lakás volt. A munkástelepek, a körtöltésen kívüli lakótelepek családi házai többségben egyszoba-konyhások voltak, és legtöbb esetben nélkülözték a vízvezetékét, a fürdőszobát, a vízőblítéses WC-t. Itt az utcák többsége közvetlen, tavaszszal, ősszel sáros, nyáron poros volt.

Nagy különbségek a társadalmi rétegek életmódja között

1949-ben a város lakóépületeinek túlnyomó többsége, több mint 90%-a földszintes volt. Az egyemeletes épületek száma 1348, a kétemeleteseké 174 volt, s a három- és többemeleteseké mindössze 48-at tett ki. A lakások 32%-a egy szobából állt. Összességében a lakáskörülmények elmaradottságát a következő adatok bizonyítják.

*A lakások megoszlása építési módjuk és felszereltségük szerint 1949-ben.
A szobák megoszlása %-ban*

Meleg padlós	Hideg padlós	Vert földes
72,6	1,8	25,6

A lakások megoszlása %-ban

Víz- vezetékekkel	Villany-	Fürdőszobával	WC-vel
21,5	54,9	13,5	15,3

Ekkor a szobák egynegyedében nem volt padló, hanem vert földes, vagyis falusias volt. Ebből az is kikövetkeztethető, hogy a lakások konyháinak és más, kisebb helyiségeinek még nagyobb részében sem volt valamiféle padló, hanem vert földes volt. A szobáknak csak valamivel több mint 70%-a volt meleg padlózatú.

* Fejezet a Szeged története készülő 5. kötetéből.

A lakások fölszereltsége is eléggé elmaradott viszonyokat mutat. Villany a lakásoknak kevéssel több, mint 50%-ában volt. A vízvezetékekkel, fürdőszobával, beépített árnyékszékkel ellátottaké még alacsonyabb volt.

Így a város lakosságának életmódjában óriási különbségek, kiáltó ellentétek mutatkoztak. A belvárosban, a nagykörúton belül, Újszeged belső részein, villanegyedében lakók szinte európai körülmények között, nagyvárosi módon éltek. Többségében tágas, az akkori viszonyoknak megfelelően fölszerelt, fürdőszobával, WC-vel ellátott lakásban laktak. Ezeken a helyeken az utak szilárd burkolatúak, a járdák aszfaltozottak voltak, a fő útvonalakon villamos közlekedett, megkönnyítve a városlakók életét.

A nagykörúton kívül, a sugárutaktól néhány utcával távolodva már a lakóházak többsége földszintes volt, s nélkülözte a vízvezetéket és a szennyvízelvezető csatornát. A lakások is igénytelenebbek voltak, a legtöbb helyen hiányzott a fürdőszoba és a WC. E helyeken az utcákban az utakon nem volt szilárd burkolat; tavasszal, ősszel sárosak, nyáron pedig porosak voltak. A közvilágítás is hiányos volt, nem úgy, mint a jól kivilágított belvárosban.

A város szélén, még a körtöltésen belül is, de főleg a külső lakótelepeken, falusias viszonyok uralkodtak. A lakások többsége vályog- vagy vert falú, kisablakos házakból állt, amelyek egy helyiségből, egy szobából álltak. Konyha céljaul vagy az épülethez ragasztott, vagy az udvaron különálló fészerszerű épület szolgált, télen pedig a szobában főztek. Villany ekkor még a házak egy részében nem volt, de vízvezeték, kivált pedig fürdőszoba, WC még szinte ismeretlen volt, szintúgy a szennyvízelvezető csatorna.

A tisztálkodást a fürdőszoba nélküli lakásokban a konyhában teknőben vagy mosdótálban, lavórban oldották meg. A külső lakótelepeken tavasztól ősziig a tisztálkodás helye a fészerszerű konyha, télen pedig a szoba volt, szintén lavór igénybevételeivel. Ezeken a helyeken az utcákban földutak voltak, és sokszor feneketlen sár, máskor szállongó por keserítette meg az itt lakók életét. Utcai közvilágítás alig volt, aszfalt helyett tegfőljebb téglajárda könnyítette a közlekedők útját.

A városban a közlekedést villamos szolgált. A villamosvonalak a nagyállomást és a Rókusi pályaudvart kötötték össze, de 1948-tól 1969-ig az újjáépített közúti hídon keresztül villamos járt az újszegedi állomáshoz is. Villamos járt a József Attila sugárúton és a Petőfi Sándor sugárúton, valamint a felsővárosi Tisza-parton, de mindhárom vonalon csak a körtöltésig. Villamos segítette a közlekedőket a Kálvária sugárúton is. Ennek vonalát 1950-től 1977-ig Dorozsmaig meghosszabbították. A körtöltésen kívüli munkástelepeken lakók gyalog vagy kerékpárral közlekedtek. Hosszú utat kellett megtenniük, hogy a villamos körtöltésen belüli végállomását elérjék.

Az 1940-es évek második felében az életmód legfontosabb közösségi megnyilvánulását a piac jelentette. A tanyai gazdálkodók, újszegedi, városszéli kertészek a Mars, a Szent István, a Valéria (Bartók) téren árulták a zöldséget, gyümölcsöt, baromfit, tojást, tejtermékeket. A piacon találkoztak a parasztok, a mezőgazdasági termelők a városi munkásokkal, alkalmazottakkal, értelmiségiekkel. Alkudozás közben szó esett az élet egyéb dolgairól is. A különböző társadalmi rétegekhez tar-

tozó emberek itt ismerték meg egymás gondolkodásmódját, fölfogását, törekvéseit, és hatottak is egymásra.

A tanyai, alsóvárosi gazdálkodók, parasztok lovas szekéren, a városszéli kertészek, kistermelők kézikocsival, kerékpárral, kosarakban vitték termékeiket a piacra. Szerdán, szombaton, vasárnap délelőtt színes forgatag, élénkség jellemezte a piacok életét. Szerepük a később is megmaradt a városban. Annyi változás történt, hogy a szállítóeszközök korszerűsödtek: a lovas kocsit motorkerékpár, majd autó vette át, bár a kosarakban szállítás mind a termelők, mind a vásárlók nagy részénél megmaradt.

A lakosság különböző csoportjainak szórakozási, művelődési, szabadidő-eltöltési szokásait nemcsak anyagi viszonyaik, hanem műveltségük, iskolai végzettségük, művelődési igényeik is befolyásolták.

A népszámlálási statisztika szerint 1949-ben az általános iskola 8 osztályának megfelelő iskolai végzettséget a népesség 13,1, érettségit 4,6, felsőfokú végzettséget pedig 1,9%-a szerzett. Jellemzi a viszonyokat, hogy a férfiak 3,1%-a, a nőknek viszont csak 0,8%-a volt egyetemi vagy főiskolai végzettségű. A diplomás értelmiségiek létszáma ekkor 2 és fél ezer volt.

A családok jelentős részében már volt rádió. A rádió hallgatása a város belsejében lakó értelmiségiek, középiskolai végzettségű tisztviselők, alkalmazottak életmódjához tartozott reggel és este, vasárnap. Tavasszal, nyáron, ősszel esténként s vasárnaponként a Széchenyi téren, a Tisza-parton, Újszegeden a délutáni, esti séta. Szórakozásukat a sűrű mozilátogatás, színházba járás szolgálta.

Az alacsonyabb fizetésű alkalmazottak, munkások, a város külső kerületeiben lakók művelődési igényeiben már alig szerepelt a színház. A mozilátogatás – főleg a fiatalok körében – annál inkább. Elsősorban ők alkották a sportrendezvények, a labdarúgó-mérkőzések látogatóinak többségét is.

A körtöltésen kívüli lakótelepek népességének életmódját kettősség jellemezte. Az idősebbek jórészt ragaszkodtak a régi, hagyományos paraszti életmódhoz. Nyári estéken, vasárnap délutánonként a szomszédokkal való beszélgetés jelentette a szórakozást, a szabadidő eltöltését. A fiatalabb nemzedékek tagjai azonban sűrűn fölkeresték a város központjában működő filmszínházakat, és a sporteseményeknek is lelkes látogatói voltak.

Leginkább Alsóváros lakói ragaszkodtak paraszti hagyományaikhoz. Számukra a legnagyobb közösségi eseményt, ünnepet, élményt a hagyományos alsóvárosi búcsú jelentette. Ez alkalmul szolgált a rokonok, ismerősök bensőséges találkozására, együttes ünnepelésre.

A szabadidő eltöltését, a szórakozást a belvárosban, Újszegeden a híres, nevezetes éttermek, cukrászdák, vendéglők szolgálták. Az 1950-es években a kapitalizmus elleni harc, a szocializmus építésének jegyében azonban az államosított éttermek, szállodák fönntartására kevés gondot fordítottak. A Tisza Szálló épületében éppenséggel az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) rendezkedett be. A külső városrészekben kisvendéglők, cukrászdák, kocsmák, italmérők, a lakótelepeken falusias kocsmák álltak a szórakozni vágyók rendelkezésére.

Nyáron a szabadidő eltöltését, a pihenést, üdülést a tiszai úszóházak, az újszegedi partfürdő és a Sárga üdülőterület szolgálta. Az úszóházakat a jobb módúak, az újszegedi strandot a város belső körzeteiben lakók, a Sárgát főleg a munkások, a külső munkástelepeken lakó fiatalok vették igénybe.

Szocialista egyenlődsdi és lassú modernizálódás

Az 1950-es években a szocializmus építésének jegyében gazdasági egyenlődsdi érvényesült, és ez társadalmi kiegyenlítődsdét, homogenizálódást eredményezett. A lakosság különböző társadalmi csoportjainak életmódjában is hasonulást, kiegyenlítődsdét hozott létre, ez pedig az életvitelben, az öltözködésben is megnyilvánult. A lódsenkabát, a kalap helyett sapka használata szinte általánossá vált. A tanyai parasztok viszont ragaszkodtak hagyományos öltözetükhöz: télen csizmát, kucsmát viseltek.

A nehéz viszonyok között mind a régi jó módú, mind a régi szegény, de viszonylag jobb körülmények közé került családok igyekeztek takarékosan élni. Szombat esténként, vasárnaponként azért sokan fölkeresték az italboltnak nevezett kocsmákat.

Az életmód lassú modernizálódásában fontos szerepe volt annak, hogy 1945-ben megszületett a nyolcosztályos általános iskolai oktatás és a felnövekvő nemzedék már nagyobb iskolai végzettségre, magasabb műveltségre tehetett szert, mint szüleik. A művelődési igények szélesebb körű fölkeltsét szolgálta, hogy a színház szakszervezeti segítséggel munkásbérleteket hozott létre, és munkások ezreit vonta be a színházlátogatók táborába.

A népesség iskolai végzettségének alakulása 1949 után %-ban

Év	15 év fölött Általános iskola	18 év fölött Középiskola	25 év fölött Felsőfokú
1960	25,5	15,2	4,7
1970	31,0	25,5	7,0

1970-ben már a 15 éven fölülí népességnek majdnem harmada szerzett általános iskolai végzettséget. Különösen kiemelkedő eredmény, hogy a 18 éven fölülíeknek valamivel több mint negyede végzett középiskolát az egy évtizeddel korábbi 15%-kal szemben. A felsőfokú végzettségűek aránya is biztatón emelkedett.

Az 1950-es, majd az 1960-as években a külső városrészekben és a külső lakótelepeken egyre több család átalakította, bővítette, korszerűsítette családi házát. A város bővítette a vízvezetékrendszert, majd szennyvízcsatorna-hálózatát is. A lakásépítés során egyre nőtt a komfortos, korszerűen felszerelt lakások aránya.

*1945–1969 között épült lakások
komfortfokozat szerinti arányának változása %-ban*

Komfortfokozat	1945–1959	1960–1969
Komfortos	59,7	83,5
Félkomfortos	13,3	8,3
Komfort nélküli	27,0	8,2
Összesen	100,0	100,0

Noha még 1960–69 között is épült lakás komfort nélkül, arányuk egyre csökkent, a komfortos lakásoké pedig emelkedett. Ennek ellenére 1970-ben a város lakott lakásainak még csak 43,3%-a volt összkomfortos, 8,4%-a félkomfortos, és majdnem fele, 48,3%-a komfort nélküli. Ennek elsősorban az volt az oka, hogy még sok helyen hiányzott a vízvezeték és a szennyvízcsatorna.

*A korszerű felszereltségű lakások arányának
alakulása 1960-1970 között %*

Év	Villany	Vízvezeték	Hálózati vagy palackos gáz	WC
1960	94,3	37,2	31,1	26,2
1970	98,7	61,4	69,8	46,6

Az adatok azt mutatják, hogy az 1960-as évtizedben fordulat kezdődött a lakások korszerű felszereltséggel való ellátásában. 1970-ben már minden városi lakásban volt villany; csak a tanyák egy része nélkülözte. Ebben az időszakban jelentősen haladt a vízvezeték-hálózat bővítése, a szennyvízcsatornáé viszont lassabban. A vízvezeték bevezetése a lakásokba lehetőséget nyújtott fürdőszoba és WC létesítésére. A lakások ellátása palackos vagy hálózati gázzal fokozatosan növekedett. 1970-ben azonban még a lakásoknak csak mintegy felében volt minden tekintetben korszerű felszereltség.

A biztató gazdasági fejlődés, az életkörülmények javulása a lakosság kulturális igényeinek növekedését is kedvezően szolgálta. Ebben az időben már minden család használt rádiókészüléket. Mellette megjelent a technika új vívmánya, a televízió-készülék. 1965-ben a városban a rádióelőfizetők száma meghaladta a 31 ezret, a tv-előfizetőké pedig a 15 ezret. A városban 1000 lakosra 132 tv-előfizető jutott; a megyében mindössze 60, a községekben pedig csak 43. Négy év múlva a tv-készülékkel felszerelt családok száma már meghaladta a 24 ezret, az 1000 lakosra jutó tv-készülékek száma pedig már 200 fölé emelkedett.

A korszerű felszereltségű lakások arányának növekedése a külső városrészek, a régi lakótelepek urbanizálódása, a rádió, a tv gyors elterjedése és általános használata a város lakosságának életmódjában is némi kiegyenlítődést eredményezett. Az azonban, hogy jelentős lakossági csoportok továbbra is nélkülözték a vízvezeték-

és szennyvízcsatorna-hálózatot, és emiatt lakásukat sem tudták kellően korszerűsíteni, lényeges különbségeket rögzített a lakosság életmódjában.

Az 1950-es években a jobb módúak, főleg a fiatalok motorkerékpárt vásároltak. Az 1960-as években pedig megjelent a személygépkocsi – főleg Trabant formájában. Egyre inkább igényesebb márkájú autókat is lehetett vásárolni. A gépkocsi birtoklása ebben az időben még a jómódúak kiváltsága volt.

A korábbi felső és alsó társadalmi rétegek életmódjában meglévő óriási különbségek a szocialista anyagi, gazdasági egyenlőrdi hatására is csökkentek. Ugyanakkor még az 1960-as évtized végén nem elhanyagolható különbségek érvényesültek. Mindez jól megfigyelhető a különböző társadalmi csoportok fogyasztási szerkezetének különbségében. Erről a Központi Statisztikai Hivatal megyei igazgatóságának fölmérése ad számot.

*A társadalmi csoportok 1 főre jutó évi
fogyasztásának értéke és megoszlása 1970-ben Ft-ban*

Fogyasztás	Munkás	Szellemi dolgozó	Mezőgazdasági foglalkozású	Kettős jö- vedelmű
Összes	16 995	20 323	15 386	18 227
Ebből élelmiszer	7 015	7 541	7 690	7 939
háztartás- és la- kásfölszerelés	1 606	1 858	1 356	1 869
egészségügyi	386	626	248	314
művelődési	956	1 494	567	783

Ebben az időben az 1 főre jutó évi fogyasztás értéke legalacsonyabb volt a mezőgazdasági foglalkozásúak csoportjában, utána a munkásság következett, míg a kettős jövedelműek és főleg a szellemi dolgozók fogyasztásának értéke már magasabb szintet ért el. Az élelmiszerek fogyasztásának értéke legmagasabb volt a kettős jövedelműeknél és a parasztnál, akik saját fogyasztásra is termeltek zöldséget, gyümölcsöt, tenyésztettek baromfit, és hizlaltak sertést.

Háztartás- és lakásfölszerelésre a kettős jövedelműek és a szellemi dolgozók fordítottak legnagyobb összeget. E tekintetben ekkor még a parasztcsaládokat a munkások is megelőzték. Az életmódbeli lényeges különbségre utal, hogy a szellemi dolgozók egészségügyi, testápolási célú kiadásai a többi réteg ilyen irányú kiadásainak több mint kétszeresét tették ki. Majdnem ugyanez érvényesült a művelődési célú kiadásokban is, bár biztató fejleményként a munkások művelődési kiadásainak értéke a szellemi dolgozóké mögött a második helyet foglalta el, míg a kettős jövedelműeké és a parasztnaké jóval elmaradt tőle.

A népesség életmódbeli változását tükrözték a családok összetételében bekövetkezett változásról, a többgenerációs családok arányának csökkenéséről szóló adatok. 1949-ben 21 111, 1960-ban 27 202, 1970-ben 33 160 család élt a városban.

*A családok csoportjai a családtagok
száma szerint 1949–1970 között %-ban*

Év	2	3	4	5	6	7-X
	c	s	a	l	á	d
1949	38,1	34,2	18,5	5,8	2,1	1,3
1960	44,0	29,6	18,0	5,7	1,7	1,0
1970	44,0	33,0	18,1	3,6	0,8	0,5

A kéttagú családok aránya 1960-ra 44%-ra növekedett, s 1970-ben ezen a színvonalon stabilizálódott. A háromtagú családok aránya a lakáskörülmények javulása nyomán az 1960-as mélypont után növekedett. A négytagú családok számaránya gyakorlatilag nem változott, viszont az öt- és ennél többtagú nagycsaládok aránya évről évre csökkent. A főleg hagyományos paraszti nagycsaládokat egyre inkább a különköltözés, a szétválás jellemezte.

A családok gyermekszám szerinti megoszlása is ezt a folyamatot tükrözte.

*A családok gyermekszám szerinti
megoszlása 1949–1970 között %-ban*

Év	0	1	2	3	4	5-X
	g	y	e	r	m	e
1949	32,4	36,1	21,1	6,7	2,3	1,4
1960	34,6	36,3	19,9	6,2	1,9	1,1
1970	36,5	38,2	20,1	3,8	0,9	0,5

Mind a gyermektelen, mind az egygyermekes családok aránya fokozatosan emelkedett. A kétgyermekeseké némi ingadozást mutatott, de 1960 után újra növekedni kezdett. A három- és többgyermekes családok részaránya meredeken csökkent.

A népszámlálási statisztikák szerint 1949-ben 24 380, 1960-ban 29 469, 1970-ben pedig 31 917 gyermek élt a városban. A 100 családra jutó gyermekek száma az 1949. évi 115-ről 1970-ben 96-ra csökkent.

A csonka családok száma is elég nagy volt. 1949-ben a statisztika 2371 olyan családot mutatott ki, amely egy szülőből és gyermek(ek)ből állott. 1960-ban számuk elérte a 3576-ot, 1970-ben viszont mintegy százszal kevesebben voltak. Ebből is az a következtetés vonható le, hogy a lakáviszonyok javulása a családok harmonikusabb együttélését tette lehetővé.

Életmódbeli különbségek a városrészek között

Mind az ország, mind a város fejlődése, az életkörülmények javulása az 1970-es évtizedben volt a leggyorsabb, legsikeresebb, legbiztatóbb. A városban ekkorra épültek ki és népesültek be az új lakótelepek, amelyeknek építése már az 1960-as években megkezdődött. Az 1973-ban Szegedhez csatolt öt községben (Algyő, Gyálárét, Kiskundorozsma, Szőreg, Tápé) is már az 1960-as években megkezdődött vízvezeték építése és bővítése. A háztáji és mezőgazdasági kistermelés kibon-

takozásával a helyi lakosság jövedelmi viszonyai érezhetően javultak. Gyarapodó jövedelmüket a családok lakóházuk bővítésére, korszerűsítésére fordították. E községek urbanizálódása ebben az időben jelentősen előrehaladt.

A városrészek urbanizáltságának szintjét a következő adatok mutatják.

A gázzal és fürdőszobával ellátott lakások arányának változása 1970–1980 között és megoszlásuk az egyes városrészekben %-ban

Városrész	Gázzal ellátott		Fürdőszobával ellátott	
	1970	1980	1970	1980
Belváros	92,4	98,8	80,5	88,7
Belső városrész	84,7	95,0	65,6	78,2
Belső lakóövezet	60,8	81,2	37,2	59,7
Külső lakóövezet	55,3	80,8	27,4	59,2
Lakótelepek	74,0	95,1	60,0	99,3
Csatolt települések	57,4	85,1	18,0	65,2
Külterület	33,8	64,2	16,3	30,7
Összes	66,6	88,2	42,6	75,3

A korszerű felszereltségű lakások aránya a legnagyobb volt az Odessza, Tarján, Északi városrész és az épülő Újrókus lakótelepeken. Utánuk a belváros, a belső városrész következett. Itt ugyan a gázzal ellátott lakások valamivel nagyobb arányt értek el, de a fürdőszobásaké alacsonyabb volt, mint az új lakótelepeken.

Figyelemre méltó fejlemény, hogy a csatolt településeken mind a gázzal, mind a fürdőszobával ellátott lakások nagyobb arányt képviseltek, mint a külső lakóövezetben, vagyis a körtöltésen kívüli régi lakótelepeken. Ez azt bizonyította, hogy a csatolt öt községben lakó szövetkezeti parasztok, de az ipari munkások és más foglalkozásúak is jobban ki tudták használni a háztáji gazdálkodás és a mezőgazdasági kistermelés nyújtotta lehetőségeket jövedelmük gyarapítására, mint a régi lakótelepeken élők.

A külterületi, tanyai lakások tulajdonosai, lakói nélkülözték leginkább a korszerű felszereltség, a gázzal való ellátottság és a fürdőszoba előnyét. A külterületi lakosság aránya azonban az öt község városhoz való csatolása ellenére az 1970-es 1,9%-ról 1980-ra 1,5%-ra csökkent. Az 1970-es évtizedben sok tanyai lakos költözött a városba vagy az öt községbe.

A városban összességében jelentősen javultak a lakáskörülmények. A palackos és vezetékes gázzal ellátott lakások aránya 66,6%-ról 88,2, a fürdőszobásaké 42,6-ról 75,2%-ra emelkedett. E tekintetben a városrészek közötti különbségek csökkentek ugyan, de némileg továbbra is érvényesültek a különbségek. A lakásállomány városrészek szerinti megoszlása, összetétele tükrözte ezeket a különbségeket.

*A lakott lakások nagyság szerinti
összetétele a városrészekben 1980-ban %-ban*

Városrész	1 szobás	2 szobás	3 és több szobás
Belváros	32,6	45,8	21,6
Belső városrész	35,1	44,4	20,5
Belső lakóövezet	36,4	43,4	20,2
Külső lakóövezet	26,3	50,7	23,0
Lakótelepek	4,6	59,9	35,5
Csatolt települések	16,2	53,5	30,3
Külterület	51,5	42,3	6,2
Összesen	23,3	50,5	26,2

A legkedvezőbb lakásösszetételű városrészek az új lakótelepek: a kétszobás lakások mintegy 60%-ot, a három- és többszobásak több mint 35%-ot tettek ki, s az egyszobásaké elenyésző, mindössze 4,6%-ot képviselt. A belvárosban és a többi belső körzetben nagy arányt tettek ki az egyszobás lakások, amelyeknek többsége minden bizonnyal a régi építésű nagy lakások megosztásából keletkezett.

Kedvezően alakult a csatolt községek lakásainak összetétele is: a kétszobásak az állománynak több mint felét alkották, a három- és többszobásak aránya valamivel meghaladta a 30%-ot, az egyszobásaké pedig csak 16,2%-ot tett ki. Továbbra is a külső lakóövezetet jellemezte a viszonylag elmaradott, kedvezőtlen lakásösszetétel. Itt továbbra is sok, több mint 26% egyszobás lakást lehetett találni, és ezeknek jelentős része sem vízvezetékkel, sem fürdőszobával, WC-vel nem volt ellátva. A három- és többszobás lakások aránya is itt volt a legalacsonyabb. A külterület lakásvizsgálatai még szegényesebbek voltak.

A városrészek lakásvizsgálatainak sajátos vonásait tükrözik a 100 lakásra jutó lakók számának változásáról számot adó adatok.

A 100 lakásra jutó lakók számának változása 1970–1980 között

Városrész	100 lakásra jutó lakó	
	1970	1980
Belváros	343	258
Belső városrész	323	249
Belső lakóövezet	323	277
Külső lakóövezet	325	298
Lakótelepek	304	303
Csatolt települések	339	320
Külterület	460	268
Összesen	335	293

A külterületet nem számítva 1970-ben a 100 lakásra jutó lakosok száma a legnagyobb volt a belvárosban és a csatolt településeken. Ez bizonyára abból adódott, hogy a régi, nagy alapterületű belvárosi lakásokban, valamint a városhoz csatolt öt

községben nagyobb számban éltek együtt több- vagy kétgenerációs családok. Ekkor a hagyományos nagycsalád még uralkodó volt a különben nem nagy létszámú külterületi, tanyai lakosság körében.

Az 1970-es évtizedben a nagyarányú lakásépítés azt eredményezte, hogy az idősebbekkel együtt élő fiatal házaspárok, családok új lakásba költöztek, és ezért a belvárosban, a város belső körzeteiben csökkent a 100 lakásra jutó lakók száma. Ez a csökkenés azonban jóval kisebb arányú volt a csatolt településeken és a külső lakóövezetben, vagyis a körtöltésen kívüli lakótelepeken, ahol egyelőre kevesebben jutottak új lakáshoz. Az ekkorra jórészt kiépült új lakótelepeken a 100 lakásra jutó lakók száma 300 körül stabilizálódott. A 100 lakásra jutó lakók száma legnagyobb arányban a külterületi, tanyai lakásokban csökkent (460-ról 268-ra). Ez azt tükrözte, hogy a korábban itt lakó fiatal házaspárok, családok többsége a városba költözött. A tanyai lakásokban szinte csak az idősek maradtak.

A különféle városrészek társadalmi jellegzetességeit meghatározta, hogy az ott lakók iskolázottsága, műveltsége milyen szintet ért el, és hogyan változott.

A 15 éven fölüliek között az általános iskola 8. osztályát végzettek aránya 1970-ben és 1980-ban (%)

Városrész	1970	1980
Belváros	79,7	82,8
Belső városrész	73,3	77,8
Belső lakóövezet	62,5	70,8
Külső lakóövezet	53,0	63,9
Lakótelepek	66,9	87,0
Csatolt települések	46,8	64,2
Külterület	50,8	60,1
Összesen	62,8	75,2

Az általános iskola 8. osztályát végzettek aránya nagyobb volt a lakótelepeken, ahol többségben fiatal, gyermekes családok éltek. Továbbá a belső városrészekben, ahol főleg értelmiségiek, ügyintéző, ügyviteli alkalmazottak, szolgáltató vállalatok, intézmények keresői laktak. A belső városrészekből kifelé haladva csökkent az iskolázottak aránya, a legalacsonyabb szint a külterületen, a külső lakóövezetben és a csatolt településeken volt. Kedvező azonban, hogy 1970–1980 között mindenütt jelentősen javult az általános iskola 8. osztályát végzettek aránya.

Életmód szempontjából a lakáskörülmények, a lakóhelyi viszonyok és a műveltségi szint különbségei alapján a városrészeknek négy jellegzetes körzete alakult ki. Az első sajátos területet a belváros és a hozzá kapcsolódó belső városrészek alkották, ahol a város 1-2-3 emeletes régi épületei domináltak. E körzetekben elsősorban középkorú és idősebb értelmiségiek, alkalmazottak laktak, akik már többségben a szüleiktől örökölték városi életmódjukat.

A másik jellegzetes körzetet az újonnan épült, magas, többségében tízemeletes panelépületekből álló lakótelepek alkották, amelyek már az új, nagyvárosi korszak

eljövetelét hirdették. A többségükben fiatal és középkorú gyermekes családok viszonylag hamar hozzászoktak a magas épületekhez, a nagyvárosi körülményekhez.

Újszeged zömében kertes családi házaival, fölújított és újonnan épült villáival Szegeднек egyre inkább kertvárosává fejlődött. Hozzá csatlakoztak a városhoz csatolt települések, amelyekben szintén folyamatosan gyarapodtak az emeletes, három- és többszobás, kertes családi házak. A jobb módú városiak közül jó néhányan e településeken építettek maguknak korszerű, kertes családi házat.

Végül a körtöltésen kívüli, régi lakótelepek is megőrizték jellegzetességüket. Jelentős részükben a családi házak kis, szűk telken épültek, csak bővítésre, némi korszerűsítésre nyílt lehetőség, terjeszkedésre alig. A kis telkeken a kert növelésére, a háztáji termelés bővítésére nem volt mód. Csak néhány helyen vált lehetővé, hogy új parcellázás révén, nagyobb telkeken korszerűbb, emeletes családi házat építsenek.

Életmódváltozás, kispolgárosodás

A társadalmi rétegek, a városrészek közötti különbségek ellenére a helyi lakosság életmódjában az egész tárgyalt időszakban végeredményben folyamatos kiegyenlítődés ment végbe. E folyamat az 1960-as évtizedben kezdett meggyorsulni, és már az 1970-es években oda vezetett, hogy a városban majdnem minden családnak lett olyan háztartási gépe, mint a mosógép, porszívó, hűtőszekrény. A rádió mellett pedig általánossá vált a tévé.

A KSH-nak 1981-ben a megyében és a Dél-Alföldön végzett fölmérése szerint a munkáscsaládokban 100 háztartásra 107, a szövetkezeti parasztok közt 93, a kettős jövedelműek körében 103, a szellemi dolgozókéban 112 tévékészülék jutott.

Az 1960-as évek második felétől a lakosság jövedelmi viszonyainak javulása, a háztáji és mezőgazdasági kistermelés térhódítása, a gazdasági polgárosodás előrehaladása nyomán egyre többen tudtak személygépkocsit vásárolni. A szerényebb jövedelműek Trabant-tulajdonosok lettek, a nagyobb jövedelműek Wartburgot, Skodát, Ladát tudtak vásárolni, sőt az 1980-as években megjelentek a nyugati márkájú kocsik. Az említett 1981-i fölmérés szerint 100 munkásháztartásra 31, szövetkezeti parasztéra 28, kettős jövedelműére 38, szellemi dolgozóéra 54 személygépkocsi jutott.

A lakosság anyagi körülményeinek javulása ellenére a társadalmi rétegek közötti különbségek megmaradtak, sőt egy-egy rétegen belüli differenciáltság is tapasztalható volt.

A lakott lakások társadalmi rétegek, komfortosság és felszereltség szerinti megoszlása 1980-ban %-ban

Réteg	Komfortos	Villany	Vízvezeték	Gáz
Munkás	63,1	99,7	79,8	87,7
Szövetkezeti paraszt	42,5	97,4	58,4	80,2
Szellemi dolgozó	89,4	99,9	96,0	94,5
Kisáru-termelő	64,5	98,7	79,4	85,4
Összesen	70,1	99,6	83,7	88,4

Ekkor a szövetkezeti parasztoknak csak alig valamivel több mint 42%-a lakott komfortos lakásban. Őket a munkások követték 63,1%-kal. A kisártermelőknek, a kisvállalkozóknak is csak 64,5%-a birtokolt komfortos lakást. Ez abból adódott, hogy a jól menő kisvállalkozók, iparosok, kereskedők, szolgáltató, értelmiségi vállalkozók, önálló kertészek mellett jó néhány idő városszéli, tanyai egyéni gazda, szerény körülmények között élő kisiparos, kiskereskedő is a kisártermelők csoportjába tartozott, ámde nem komfortos lakásban lakott. Ugyancsak a szövetkezeti parasztsaládok nélkülöztek leginkább a lakásuk vízvezetékekkel való ellátottságának előnyét.

Az 1960-as évek második felétől a város és az 1973-tól Szegedhez csatolt Dorozsma határában több hullámban nagy arányú parcellázást hajtottak végre. Néhány száz négyzetméteres hétvégi kerteket alakítottak ki, és ezeket városi lakosok vásárolták meg. Dorozsma Sziksós és Subasa határrészén. Újszegeden a Traktor utca két oldalán, Baktóban és másutt együtt több mint 10 ezer hétvégi kiskert jött létre. Tulajdonosaik betelepítették gyümölcsfákkal, szőlővel, és legtöbbször az évek során hétvégi ház is épült.

E hétvégi kiskerteket a városi családoknak az az igény hozta létre, hogy szereték volna hasznosan eltölteni gyarapodó szabadidejüket. Másrészt növekvő jövedelmük egy részét valamiféle kis gazdasági vállalkozásba igyekeztek befektetni. A hétvégi kertben saját szükségletre zöldséget, gyümölcsöt, szőlőt tudtak termeszteni, sőt hozzáértéssel esetenként még piacra is tudtak termelni. A hétvégi ház építése pedig, noha alapjában üdülési célt szolgált, egyben gazdasági befektetés is volt.

Jónéhány szegedi a szomszédos községek (Domaszék, Sándorfalva, Szatymaz, Zsombó stb.) határában vásárolt kiskertet, és benne vállalkozási céllal folytatott belterjes kertészeti termelést. Az 1980-as években többségében a jól gondozott hétvégi kiskertek tömbjei szép, színes látványt nyújtottak. Legtöbbszörükben változatos külsejű, szerényebb, kisebb-nagyobb, néhol villaszerű épületek álltak. Sokat közülük már lakásnak használtak.

A lakások, a háztartások korszerűsödése, a magántulajdonú személygépkocsi-állomány gyarapodása, a háztáji és mezőgazdasági kistermelés szerepének növekedése, a hétvégi kertek nagyarányú gyarapodása már változásról, a gazdasági polgárosodás előrehaladásáról tanúskodott. A gazdasági polgárosodás azonban egészen a rendszerváltozásig korlátozott maradt. A korlátokat mind a különben enyhülő pártállami diktatúra, vagyis a politikai rendszer zártsága, mind az államszocialista gazdasági rendszer jelentette. Vagyis mind az ipari, kereskedelmi, szolgáltató, mind a mezőgazdasági kisvállalkozások szűk korlátok között mozoghattak, működhetek. A rendszerváltozásig mikrojellegetűek maradtak, nem válhattak, nem fejlődhetek még jól működő kis- vagy középvállalkozássá. A kibontakozó polgárosodás tehát gyakorlatilag gazdasági szempontból is kispolgárosodást jelentett. Társadalmi nézőpontból pedig egyértelműen kispolgárosodásnak tekinthető. Már csak azért is, mert a pártállami diktatúra, az egypártrendszer egyértelműen kizárta a politikai jellegű polgárosodás lehetőségét.

A Kádár-rendszer politikáját az 1960-as évek közepétől az „aki nincs ellenünk, velünk van” jelszó jellemezte. A hatalom az emberek többségétől, a tömegektől nem követelte meg a mindennapi politikai lojalitást, politikai hűségnyilatkozatot, csak a nagy állami ünnepeken, a május elsejei fölvonuláson és a négyévenkénti

szavazásokon. E politika lehetőséget nyújtott arra, hogy a családok maguk törekedjenek a szűkös, de bővülő lehetőségeket kihasználni saját előrehaladásuk, boldogulásuk érdekében. Az emberek többsége elfordult a közügyektől, a közélettől, elsőrendűnek saját sorsának alakítását tartotta. Mindez hozzájárult az individualizmus térhódításához, a társadalom atomizálódásához.

Ugyanakkor a hatalom a vezetőktől, a nomenklatúra tagjaitól, sőt az igazgatási apparátusban dolgozóktól is megkövetelte az azonosulást a rendszerrel való, a feltétlen politikai lojalitást. Ez azután e csoportnál a politikai kétarcúság jelenségének kialakulásához vezetett. A vezetők, az igazgatás alsóbb szintjein és főleg az államszocialista rendszer apparátusában ugyanis sokan voltak olyanok, akik érezték a rendszer súlyos hibáit, a tömegek fokozódó elégedetlenségét. Ezekről baráti körben széles körűen és szabadon beszéltek. A hivatalos fórumokon azonban meggyőződésük ellenére a hivatalos politikai álláspontot ismételgették, nem mertek szólni a rendszer problémáiról, a tapasztalt hibákról. Politikai lojalitásuknak adtak hangot. Így a Kádár-korszak időszakában sajátos politikai optikai csaldás következett be: a tömegek valódi véleménye, törekvései nem kerülhettek fölszínre, tényleges érdekeik nem érvényesülhettek.

Az állampárt helyi szervei által az 1970-es évek elején a pártoktatásban részt vevő munkások körében végzett fölmérés is azt igazolta, hogy a politika iránti érdeklődés e fontosnak tartott társadalmi csoport s főleg a segédmunkások, a fiatalok körében mérsékelt volt. A segédmunkásoknak csak mintegy 44%-a érdeklődött a politika kérdései iránt. A fölmérés készítői különösen lehangolóan tartották, hogy a 25 éven aluli fiatal munkásoknak több mint a felét ritkán, majdnem 10%-át pedig egyáltalán nem érdekelte a politika.

A munkások közéleti érdeklődése, állampolgári ismeretei még az akkori viszonyokhoz mérve is alacsony színvonalon álltak. A fölmérésben résztvevők 22%-a az országgyűlés helyett az Elnöki Tanácsot, 14%-a pedig a minisztertanácsot tartotta a legfőbb államhatalmi szervnek. Arra a kérdésre, hogy pártonkívüliek közfunkciót betöltsenek-e, csak 66% adott igenlő választ. Mindebből kitűnik, hogy még az uralkodó osztálynak tekintett munkásság tömegei is mennyire elfordultak a politikától, a közélettől, és az enyhülő, de mégis érvényesülő pártállami diktatúra viszonyai között a formális demokratikus elveket is milyen torzan értelmezték.

Egy másik, szintén ekkoriban, de a fő társadalmi rétegek körében végzett fölmérésből, amely a szocialista életfelfogás kialakulásáról tudakolódott, az derült ki, hogy az emberek a munka mellett a pénz- a jövedelemszerzést tekintik fő életcéljuknak.

A háztáji gazdálkodás kedvező hatását látva a paraszti jövedelmek növekedésére, a munkások egyre inkább követelték, hogy teremtsék meg számukra az „ipari háztáji” lehetőségét. Így jöttek létre az 1980-as években a vállalati gazdasági munkaközösségek (vgm-ek), amelyek lehetőséget teremtettek, hogy az üzemekben, vállalatoknál munkáscsoportok a hivatalos munkaidőn kívül bizonyos termelési vagy más feladatokat vállaljanak, és így külön jövedelemhez juthassanak. A város üzemekben is jó néhány ilyen vállalati gazdasági munkaközösség jött létre és működött. Később önálló, vállalatokon kívüli gazdasági munkaközösségek is alakultak.

A lakosság legkülönbözőbb rétegei keresték a törvényes és nem egészen törvényes lehetőségeit, hogy hivatalos munkájuk és munkahelyük mellett másodállással, mellék-

foglalkozásban vagy más módon a szürke- és feketegazdaságban külön jövedelemhez jussanak. Az ebben az időben végzett országos fölmérés és becslés szerint „a második gazdaságban” a népességnek csak mintegy 26,3%-a nem vett részt. Viszont önellátó mezőgazdasági kistermeléssel foglalkozott 31,6-a, árutermelő mezőgazdasági termeléssel pedig 25,6%-a. Vagyis a népesség mintegy 57%-a folytatott háztáji és kiegészítő mezőgazdasági termelést, 16,5%-a pedig a nem mezőgazdasági jellegű második gazdaság nyújtotta lehetőségeket használta ki. Létszámukat a kutatók a működési területeknek megfelelően a következő arányban határozták meg, vagy becsülték. A különféle kisvállalkozók (iparosok, kiskereskedők, taxisok, fuvarozók, szolgáltató, szellemi, értelmiségi kisvállalkozók) együttesen 10-15%-ot tettek ki. A borralvós, hálapénzes szakmák képviselői ugyanilyen részarányt képviseltek. A másod- és mellékállást vállalók, akiknek többsége értelmiségi volt, mintegy 8-10%-ot alkottak. Ugyancsak főleg értelmiségiek végeztek szerződéses és megbízásos munkát. A többi csoportot az albérlés és más ingatlanok bérbeadásából jövedelemhez jutók tették ki.

Nagyjából ugyanezek az arányok jellemezték a városban az 1980-as években kialakult viszonyokat is. A legkülönbélebb legális és nem egészen legális módszerekkel történő jövedelemszerzés ekkor már áthatotta a város társadalmának jelentős részét. A kialakult életmód sajátos, de tartósnak látszó megnyilvánulása a főleg külföldi seftelők által behozott olcsó árúk piaca („lengyel piac”), amely végül a Cserepes sori piac formájában polgárjogot nyert. Ugyancsak ilyen jellegű az 1980-as években a „bevásároló-turizmus” kialakulása.

A kispolgári életszint ebben az időben viszonylag korszerű fölszereltségű lakás, személygépkocsi, hétvégi kiskert birtoklását, nyári üdülést vagy külföldi turistautat jelentett. Erre az időre a város lakosságának többsége ezt a szintet elérte.

Noha az 1980-as években a lakosság jövedelmi viszonyainak javulása megtorpant, s növekedett a pénzromlás üteme, a városban a lakáskörülményekben, az életmódban további kiegyenlítődés következett be. A magántulajdonú lakások aránya az 1980-as 58%-ról 1990-re csaknem 65%-ra emelkedett, a komfortos lakásoké pedig 1990-ben már a 10 évvel korábbi 70%-kal szemben majdnem 88%-ot tett ki. A vízvezetékekkel, fürdőszobával, WC-vel, vezetékes gázzal ellátott lakások aránya megközelítette, sőt meghaladta a 90%-ot.

A népesség anyagi viszonyaiban, életkörülményeiben végbement változások némileg befolyásolták életfölfogását, családmmodelljének alakulását is.

A családok megoszlása a gyermekek száma szerint 1980-ban és 1990-ben %-ban

Gyermekszám	1980	1990
0	35,2	40,4
1	34,6	26,7
2	25,6	27,3
3	3,7	4,7
4 fölött	0,9	0,9
	100,0	100,0

Összességében csökkent a gyermekvállalási kedv. Az viszont kedvező, hogy nőtt a két- és háromgyermekes családok aránya, az egygyermekeseké csökkent.

Az 1990. évi népszámlálás szerint a családok száma a városban megközelítette a 39 ezret. A családi viszonyokat az is jellemezte, hogy az egy szülőből és gyermekből álló családok száma csaknem 8 ezerre szaporodott.

További meghökkentő adat, hogy az egy személyből álló háztartások száma majdnem elérte a 20 ezret. Ez mindenképpen a népesség elöregedésével és a válások szaporodásával függött össze. A régi többgenerációs (nagyszülők, szülők, gyermekek) családmódel szinte teljesen megszűnt. A nagyszülők általában külön családot alkottak, külön lakásban laktak, külön háztartást vezettek. Ha nagyszülők-ből álló házaspár egyik vagy másik tagja meghalt, az életben maradt házastárs magára maradt. 1970 óta egyre gyarapodott az egyszemélyes háztartások száma. 1970-ben összesen 44 895 háztartás működött a városban, amelyből 11 986, vagyis 26,1% volt egyszemélyes. 1990-ben a népszámlálás 68 893 háztartást talált a városban, és ebből már 29%-ot tettek ki az egyszemélyesek. Többségük minden bizonyal szerény anyagi körülmények között működött.

A nehéz körülmények között élő idős emberek számának gyarapodása, valamint a munkanélküliek növekvő rétegének megjelenése azt jelentette, hogy az életmód-beli különbségek kiegyenlítődesének korábban tapasztalt folyamata megtorpan, sőt új különbségek kezdtek kialakulni. Méghozzá két oldalról is. Az említett nehéz körülmények közé került idősök és a munkanélküliek életmódja nemcsak nem érte el a város lakossága életmódjának átlagos szintjét, hanem a leszakadás tüneteit kezdte mutatni.

Ugyanakkor az 1980-as évek végén már tapasztalható volt egy felső középosztálybeli, polgári életszint, életforma kialakulása, amelyet modernül fölszerelt, sokszobás, emeletes lakóépület, esetleg kertvárosi villa, nyugati márkájú, drága személygépkocsi, tiszai motoros hajó, Európa vagy távolabbi földrészek divatos üdülőhelyeire való rendszere utazás jellemzett. A lakosság életmódjában tehát újfajta különbségek jelentek meg, újfajta differenciálódás kezdődött.

Királyhegyes község Nemzeti Tanácsától.

Jegyzőkönyv
(Csonka)

Készült: Királyhegyes község Nemzeti Tanácsának megalakuló ülésében 1956. október 30-án az iskola nagytermében.

Jelen vannak: A tanács valamennyi tagjai és a dolgozó parasztok mintegy 650-700 fő.

Kerekes Imre v. elnök üdvözlí a megjelenteket, majd felkéri Kovács Ferencné, hogy szavalja el a Szózatot.

A Szózat elhangzása után Kerekes Imre vb. elnök a maga és az egész tanács tagsága nevében lemond, melyet a jelenlévők egyhangúlag tudomásul vesznek.

A nagygyűlés felkéri Bacsa Gyulát a választási nagygyűlés levezetésére, elnökségbe Beke Mihály[t] és ifj. Buvár Mihályt választják.

Bacsa Gyula és az elnökség tagjai elfogadják a megbízatást.

Bacsa Gyula: Javaslatot tesz, hogy a nép minden pártból jelöljön ki jelölő bizottságokat, és a kijelölteket a nagygyűlés tegye illetve vegye bírálat alá, és válasszák meg a községi nemzeti tanácsot.

M.D.P. részéről Szűcs Szilveszter – 2 fő.

Kisgazda párt részéről Daróczi József – 2 fő.

Paraszt párt részéről Fekete József és – 2 fő.

Pártonkívüliek részéről Fazakas Mihály és 2 fő.

A jelölő bizottság elhagyja a termet.

Bacsa Gyula: Felkéri a nagygyűlést, hogy az ideig, amíg a jelölő bizottság a jelölést megteszi, a nép tegye meg a hozzászólásait valamint észrevételeit a jelenlegi helyzethez, valamint az előttünk álló feladatok végrehajtásához.

Sarró János: A nemzeti tanács első dolga, hogy a rendet helyre állítsa, továbbá a folyó mezőgazdasági munkák irányítását végezze.

Juhász Antal: – Az embereket ne az eddigi munkájuk alapján ítéljük el, hanem a jelenlegi munkájukat is vegyük figyelembe.

Ne az áruló helyzetük alapján értékeljük, hanem a jelenlegi munkaviszonyuk alapján.

Farkas Márton: Javasolja, hogy Gerőt és társait halálbüntetéssel sújtsák, s ha vannak több bűnösök, akkor azoktól ne vért kívánjunk, hanem állítsák bíróság elé, nem akarunk semmiféle restaurációt.

Fekete István: Kérjük, hogy a jelenlegi katonaruhát cseréljék vissza a régi mintájúra.

Ugyancsak a dolgozók régi kérelmét, az aranykorona értékek csökkentését minél előbb eszközöljék.

A szovjet csapatok azonnal hagyják el Magyarország területét.

Vetőmagról gondoskodjon a nemzeti tanács.

A nemzetőrséget minél előbb szervezzék meg.

APRÓ FERENC

Ábrányi Emil két dedikációja

Tömörkény Istvánnak

1912-ben jelent meg az *Ábrányi Emil költeményei* c. kötet. A szerző két példányt Szegedre postázott, az egyiket Tömörkény Istvánnak. A Monostori Dezső tulajdonában levő könyvben ajánlás is, vers is van:

Tömörkény Istvánnak,

kitűnő írótársának,
kedves emberének,
a tanyai kóborlások
emlékéül
hűséges barátja

Ábrányi Emil

1912 december 21.

A versike:

Ímé küldöm néked
Ezt a töredéket,
Összes dalaimnak
Egy csekevénye részét, –
Am meglátod abban,
Mint tükrö-darabban,
Szerető szívemnek
Teljes nagy egészét!

Ábrányi Emil (1850. dec. 31.–1851. jan. 1.–1920) költő, újságíró, szerkesztő és műfordító (Rostand: *Cyrano de Bergerac*, 1899) volt. Ő is szerelmes versekkel kezdte (1876), későbbi költeményeiben a haza, a szabadság, a testvériség eszméiről énekelt, megmaradva a közhelyszerűséget jelentő általánosságoknál, a retorikai fogásoknál, ám nem minden nyelvformáló tehetség nélkül. Valószínű, hogy Tömörkénnyel személyesen a Petőfi Társaságban ismerkedett meg. Ábrányi az írói csoportosulás egyik alapítója (1876), majd 1884 és 1890 között másodtitkára volt; a szegedi elbeszélőt pedig 1906-ban választották taggá. (A *Petőfi Társaság ötven esztendeje*. 1876–1926. Szerk. Sas Ede. Bp., 1926.) A Tömörkénynek, Cserzynek küldött ajánlásból nem nehéz arra következtetnünk, hogy a költő becsülte a népiélet ábrázolásának jeleseit. A prózai részben említett „tanyai kóborlások” minden bizonnyal arra utal, hogy Ábrányi vendégeskedett a Sebők-högyben, Tömörkény apósának, Kiss Palcsinak zákányi tanyájában. Ábrányi és Tömörkény kapcsolatáról a kutatás eddig nem tudott. A pesti költő neve elő

sem fordul a legfontosabb összefoglaló munkákban: Kispéter András: *Tömörkény István* (1964), *Emlékkönyv Tömörkény István születésének centenáriuma*ra. Szerk. Kovács Sándor Iván, Péter László, 1966), *Hajnali sötétben. In memoriam Tömörkény István*. Szerk. Lengyel András, 2005), Lengyel András: *Tömörkény István hatvannyolc levele*. = A Móra Ferenc Múzeum évkönyve. Irodalom- és művészettörténeti tanulmányok. 2. k. Szeged, 1999.

Cserzy Mihálynak

Ábrányi ugyanezen a napon dedikálta kötetét Cserzy Mihálynak (*Homoknak*) is. Ki tudja, megvan-e valahol ez a könyv, hiszen a második világháborúban a legértékesebb Cserzy-mű, a magyar paraszt életéről, szokásairól szóló kézirat is megsemmisült. Móra ezt 1921-ben elolvasta, és szeptember 10-én ezt írta a szerzőnek:

Készen vagyok a magyar parasztról írt munkád kéziratának negyedik kötetével is s első kötelességem köszönetet mondani neked azért a gyönyörűségért, amit nekem, a városi kultúra fáradt és fanyar robotosának vele szereztél [...] Már évekkel ezelőtt, amikor a tervedet említetted nekem, megkapott a gondolat: megcsinálni az alföldi paraszt lelki fotográfiáját és egységes képet adni egész világról [...] Nagy munkát végeztél, amit talán joggal érezhetsz életed főmunkájának és hálás lehet neked a magyarság, hogy az utolsó órában megmentetted a jövődnek a maga nemében egyetlenül álló munkádban a magyar nép belső rajzát, mielőtt az idők járása elsodorta volna a régi magyar parasztot [...] (Lengyel András: A szegedi egyetemi könyvtár Móra- kéziratai. Szeged, 1976. [1978.] 30–31.)

Szerencsénkre, a Cserzynek szülő Ábrányi-ajánlás mindkét részét közölte a Szegedi Friss Újság 1913. január 2-i száma. Valószínű, hogy a lap főszerkesztője, a novellista Újlaki Antal (1867–1921) tette közkinccsé a dedikációt. (Nem állom meg, hogy le ne írjam: Újlakinak, az érdemes kismesternek a szegedi protestáns temetőben levő sírja elszomorító állapotban van. A földombolása elenyészett, a sír közepén vadon nőtt fa tör a magasba.)

A dedikáció prózai részének eredeti „tördelését” nem tudom jelezni:

Magyarország legtermőbb, legértékesebb Homokjának, a honnan a magyar próza sok szép virága hajtott ki mindannyiunk gyönyörűségére. Karácsonyi ajándéku küldi ezt a könyvet tisztelő barátja

Ábrányi Emil

A kis szabad vers:

*Ha földi arcom eltűnt
A sír nagy éjjelében,
Ha szemtől-szembe többé
Nem látsz engemet már:
Vedd kezedbe néha
Mihályom ezt a könyvet!
Nézd benne hosszan, hosszan*

Az én Istent imádó,
Az én hazát imádó,
Az én dacos, szerelmes,
Az én szelíd, irgalmas
Lelkemnek tiszta képét!...

1912. december 21.

A harmadik és negyedik sorából talán nem merészség arra következtetni, hogy a két író személyesen ismerte egymást. Hármában is tölthetett Szegeden egy-két gondülő órát Ábrányi, Tömörkény és Cserzy.

Tömörkény Tivornának,

Kifűző iródtársának,
Kedves emberének,
a tanyai kőbottlások
emlékéül

Hűségese barátja

Ábrányi Emil

1912. december 21.

Íme küldöm neked
Ezt a töredéket,
Összes dalainnak
Egy csekélyke részét,
Am meglátsz abban,
Mint tükör darabban,
Szerető szívemnek
Teljes nagy egységét!

— . . . —

Nagy öröm volt számomra a Tápai Antal szobrászművészről szóló könyv 2005. évi könyvbemutatója. Szép kiállítású, reprezentatív könyv. Igazán kellemes kézbe venni, forgatni, lapozgatni. A 2001. évi iskolai névadó, a 2002. évi születési centenárium fölhívta a figyelmemet: alaposabban meg kellene ismernem őt és munkásságát. Ha ezt megteszem, nem csak műveit csodálhatom, hanem rajta keresztül végig élhetem a 20. századot. Ez a könyv nagy kedvet adott hozzá. Illusztrációiban fölfedeztem az eddig ismert műveket. Tartalmas programot kínált kisteleki, kisújszállási, mezőkovácsházi kirándulásokhoz. A Szépművészeti Múzeumban járva most már figyelmesebben nézem a kortárs szobrászatot, hátha rátalálok!

Az *Életutam* című fejezetet elolvassva várakozásom nem teljesült. Sok kérdés merült föl bennem! Forgattam, lapozgattam, elolvastam újra, a kérdések megmaradtak. Ekkor jutottak eszembe Tandi Lajosnak a könyv bemutatóján elhangzott szavai: „Talán nem kellett volna kihagyni [...] Benne maradhatott volna [...]” Nincs mit tenni. El kell olvasni az eredeti kiadást. Szerencsére antikváriumban még kapható.

Összehasonlítottam a két könyvet, bejelöltem a kimaradt részeket. Először csak ezeket olvastam el. A fölgülemlett kérdésekre jöttek a válaszok. A lyukak kezdtek eltűnni!

A kimaradt részek és a módosítások listáját az 1. számú melléklet tartalmazza.

Az engem megkapó részek pontos helyét – az eredeti könyvben (1983) – a 2. számú melléklet tartalmazza.

Az illusztrációkban bekövetkezett változásokat a 3. számú melléklet tartalmazza.

Egyéb észrevételek

Hibát véltem fölfedezni a 2005. évi könyv *önéletrajzában* (11. lap), még a rövidített *Életutam* alapján is. Az 1983. évi kiadás ezt megerősíti.

Az életrajz pontatlan része:

„1926-től 1931-ig a budapesti Képzőművészeti Főiskolán [...]

1930-ban Ferenczy István-díjat nyert, három hónapos tanulmányút Rómában.

1931-ben visszatért Szegedre. Tavasz c. szobrát készíti...”

A könyv részletei, amelyek ezt cáfolják:

Fővételi vizsga, 1926 (1983-i kiadás, 31. lap)

„Az 1926/29. években, mikor én a képzőművészetit végeztem, a művészeti forradalmak legnagyobb hullámverésein már túljutottunk...” (2005-i kiadás, 35. lap.)

„Harmadéves koromra teljesen asszimilálódtam. Megnyertem a főiskola szobrászati díját.” „A harmadik és negyedik iskolaév közötti nyarat a főiskola Ferenczy István szobrászati díjával Olaszországban töltöttem: Velence, Firenze, Róma, Nápoly voltak az állomásaim.” „Negyedik évemet meleg baráti légkörben végeztem a főiskolán. Ek-

kor mintáztam Tavasz című szobrom. Minden társamnak – Tápai helyett – Tónikám lettem. Év végén megindultan, szomorú szívvel búcsúztunk, hogy hazámba jöjjenek vissza: alkotó munkára, teljes művészi kibontakozásra, Szegedre.” (2005/36.)

„A Képzőművészeti Főiskolán díjat nyert Vívóm. A második és harmadik év szünetében, 1928-ban bátyámról mintáztam. Később hencegett is vele, hogy azért nyertem meg az Akadémia díját, mert ő állt hozzá modellt. 1931-ben kiállítottam a Múcsarnokban. A díj összege futotta egy olaszországi tanulmányútra.” (1983/33.) „A Képzőművészeti Főiskolát, mint Szentgyörgyi mester Ferenczy-díjas növendéke, kitűnő eredménnyel végeztem. Utána olaszországi tanulmányúton voltam.[...](Szeged, 1934. március 26.)” (2005/39.)

Szerintem az önéletrajzi adatok így módosulnak:

1926-tól 1930-ig a budapesti Képzőművészeti Főiskolán, 1928-ban készítette Vívó c. szobrát, mellyel 1929-ben Ferenczy István-díjat nyert. Három hónapos tanulmányút: Velence, Firenze, Róma, Nápoly.

1929/30: a főiskola negyedik évében *Tavasz* c. szobrát készítette. 1930-ban tért vissza Szegedre. 1931-ben *Vívó* című szobrát kiállította a Múcsarnokban. A honoráriumból olaszországi tanulmányútra ment. (1931-ben vette feleségül Bálint Piroskát.).

Az *Életutam* rövidített változatában, a *Főiskola* című fejezetben Stróbl Alajos (1856–1926) nevét Kisfaludy Strobl Zsigmondra (1884–1975) cserélték. (2005/35.) Bár csak néhány hónap állt Tápai Antal rendelkezésére, hogy Stróbl Alajossal vitáesteken vegyen részt, mégsem föltételezem róla, hogy a láthatóan gondosan megírt önéletrajzában ilyen nagy tévedést kövessen el! (Fölvételi vizsga, 1926: „egyhangú felvételi igenek a tanároktól. Később hallottam, Stróbl sajnálta, hogy nem őt választottam tanáromul.”) Összekeverte volna Stróbl Alajost, a Képzőművészeti Főiskola tanárát, a Liszt Ferenc-szobrok (1883, 1886), a Várban fölállított Mátyás-kút (1904), a Halászbástyán lévő Szent István lovas szobor, a szegedi Széchenyi-emlékmű (1914) stb. alkotóját, Kisfaludi Strobl Zsigmonddal, aki a Felszabadulási emlékművet (1947), a Kossuth-emlékmű főalakját (1952) vagy az egri Végvári vítézek (1968) stb. szobrokat alkotta?!

A *tiszteletre méltó szobrászművész*, Tápai Antal, Tóni Bácsi, Tóni Bátyám, sok esetben csak *Tápaiként* van említve a könyvben. Olvasásakor a következők visszhangoztak bennem: „és a karjaikkal körözve ordították: Tápai gencs, tápai gencs, tápai gencs, gencs, gencs, gencs! Alsóváros nem szereti Tápét. Valami védekezési készenlét indult bennem fejlődésnek a Távol utca sarkán.”

Aki figyelmesen olvassa a könyvet, fölfedezheti az *évszámmal kezdődő mondatok* következetes és szándékos használatát, az időbeliség pontos és egyértelmű meghatározása végett. A 2005. évi könyv ennek megszüntetésére az *Életutam* fejezetben megváltoztatta öt alfejezet első mondatának szórendjét.

Fájlalom, hogy míg a borító elején és hátulján, de ugyanúgy a belső tartalomban összesen négyszer van utalás az *Életutam* újbóli kiadására, a könyv ennek ellenére csak egy részét közli. Tápai Antal munkáiban rendkívül fegyelmezett, következetes és hiteles alkotó volt, úgy gondolom, könyvének írása közben tudta, hogy mit és mennyit akar magáról elmondani; de ezt igen!

Az új könyv rendkívüli értékeit nem vitatom. *Hiánypótló* az életmű-katalógus és a művészetével foglalkozó irodalom fősorolása. A könyv illusztrációi szemet gyönyörködtetők. A 2005. évi kiadású könyv új elemeit a 4. számú melléklet tartalmazza.

Remélem, nem kell sokáig várni, hogy egyszer egy könyvben a szeretett *tanítványok* meséljenek tanítójukról, mesterükről. Azokról a délutánokról, melyeket Tápai Antal otthonában töltöttek, beszélgetés közben Piroska néni pogácsáját fogyasztva. Mesélnek majd a barátok, akiket szertartással fogadott a szívébe: bicskanyítás, Samu-csókolás és pohártappal való koccintás után.

Ennyi olvasás után bizonyos hibákon is megakadt a szemem. A teljesség igénye nélkül ezeket az 5. számú melléklet tartalmazza.

1. sz. melléklet

Amit a 2005. évi könyv az 1983. évből kihagyott vagy módosított

Lapszám	Fejezetcím	Kihagyott részek
7	<i>Levél Móra Ferencnek 1958</i>	A teljes fejezet.
13	<i>Életutam</i>	Első mondat átírva.
14–15	<i>Ua.</i>	Egy fájó kudarcomat is megemlítem. [...] Akkor éljük át, ha fogékony és nyitott a lélek.
17	<i>Ua.</i>	A Délibáb utcai éveimben [...] és a kiirtott fűzbokrok között kerek napozót készítettünk.
17	<i>Ua.</i>	A fák kapaszkodnak vissza 1974
20–21	<i>Második hazatérés</i>	A képet kísérő magyarázat kihagyva.
22–25	<i>Kalapácspróba</i>	Érzelmi kapcsolataim [...] A fejezet végéig.
27	<i>Tisza-parti emlékek</i>	A teljes fejezet.
31	<i>Fölvételi vizsga, 1926.</i>	Tarhonyacsínáló 1968
32–33	<i>Főiskola</i>	Kép és kísérő magyarázata elhagyva.
33	<i>Ua.</i>	A teljes fejezet.
35	<i>Ua.</i>	Ha lazán is, de [...] pedig szégyenkezve írom le.
35	<i>Városom</i>	A <i>Vívó</i> és a <i>Tavaszi</i> c. szobrok magyarázó szövegei elhagyva.
37	<i>Ua.</i>	Az <i>Életutamban</i> (1983) szereplő (34. l.) Stróbl Alajos helyett Kisfaludi Strobl Zsigmond
38	<i>Szoboravatás</i>	Míg fel nem mentem [...] a szocializmus sodrásában éltem.
40	<i>Ua.</i>	Koldustánc az aranylakodalomban 1958
41	<i>Ua.</i>	A képet kísérő magyarázat elhagyva.
42	<i>Ua.</i>	Másnap nyílas viccmesterek [...] hogy végleg kiábránduljak Szegedből.
45–49	<i>Második katonáskodás</i>	Lourdes-i Mária-szobor képe és kísérő magyarázata elhagyva.
		Ősi keleti népek békeszózata 1941
		A képet kísérő magyarázat elhagyva.
		Hadikórházi emlék
		Kép és kísérő magyarázata elhagyva.
		A teljes fejezet.

52	<i>A Képzőművész Kör</i>	Első mondat átírva.
54	<i>Alkotóház</i>	Első mondat átírva.
55–56	<i>Ua.</i>	A fejezetet illusztráló valamennyi kép elhagyva.
58	<i>Az Evezős viszony- tagságai</i>	Akkoriban, mint vándoroktató [...] A fejezet végéig elhagyva. Illusztrációként csak az első kép szerepel.
60–61	<i>A Délvidéki Alkotó Központ</i>	A teljes fejezet.
62–63	<i>A művészeti szak- középiskola</i>	A gimnázium a középosztály [...] lendítőerőt jelentenek a munkában.
63–64	<i>Ua.</i>	A fővárosi Képző- és Iparművészeti Gimnázium [...] 841 forint lett a nyugdíjam.
68–73	<i>Adalékok a munka esztétikai kategóri- áihoz</i>	A teljes fejezet.
76–78	<i>Munka és művészet</i>	Az illusztrációk és a magyarázó szövegek kihagyva.
81	<i>Kovácsolt fejek</i>	Magyar Laci 1931
83–84, 86	<i>Ua.</i>	A kép és magyarázó szövege kihagyva.
87	<i>Hálóvető</i>	A Vöröskereszt-től mellett [...] a fejezet végéig.
91	<i>Dózsa György szobra</i>	Első mondat átírva.
100	<i>Irodalmi kísérlés</i>	A teljes fejezet.
101	<i>Huszedik század 1978</i>	A képet kísérő magyarázat elhagyva.
103–104	<i>Életutam legna- gyobb kanyarja</i>	A képeket kísérő magyarázatok elhagyva.
106	<i>Ua.</i>	A képek és magyarázó szövege kihagyva.

2. sz. melléklet

A kihagyott részek titkai

Móra Ferenc

Levél Móra Ferencnek 1958

Mikor először megláttalak [...] Akkor úgy éreztem, hogy egy irtóza-
tos szakadék túloldalán vagy, és soha-soha nem értjük meg egymást.
[...] bokázva és hajlongva vittem be a rajzaimat. Mit tudtam én,
mennyire dühített a hajlongásom. Így idomítottak bennünket, inaso-
kat. [...] Akartam-e? Belekapaszkodni a jóságodba, közel jutni hoz-
zád. Tőled kapni emberi szavakat. [...] Konok, lázadó és rebellis
népség voltam. [...] hányódtam, vetődtem, amíg a te áldott kezedbe
nem kapaszkodhattam. [...] Biztattál, bátorítottál, és korhóltál is, ha
kellett. [...] Azután jött immár magamra hagyva a küzdelem, család,
gond, válságok kívül-belül. [...] Végigéltem egy szobrászéletet, és
műterem nélkül is helyálltam. [...]

Életutam

csoda

A fák kapaszkodnak
vissza 1974

Akkor még nem tudtam, hogy a vizuális nagy élmények kivételes
ritka események. Akkor éljük át, ha fogékony és nyitott a lélek.
Volt nekünk egy Boszorkány-szigetünk, égig érő fákkal. Kb. 20 éve
a Hazafias Népfrontban megbeszéltük, hogy kijelölünk fákat, ame-
lyeket ott kell hagyni, ha kiszáradnak is: emlékműveknek, emlékez-

tetőnek. Én kijelöltem a Boszorkány szigeten három égiszű nyárfát. Elképzelttem, hogy milyen megrázó dokumentuma lesz a szegedi boszorkányégetésnek a három óriási facsontváz, az apró, új ültetésű suttyófák között. Tíz év múlva letarolták az egész szigetet az én nyárfáimmal együtt.

Második hazatérés

- rangbéli viszonyok Gyermek voltam még, de szinte megállt a szívverésem, amikor a megérkezett gazda kézcsókra nyújtotta kezét, és pajtásunk idős édesanyja és apja kezét csókolt a hozzájuk képest szinte gyermekembernek.
- rangkórság I. Horváth annál szívesebben sulykolta belénk, „sötétfejükbe”, a legfontosabb tudnivalókat: hogyan kell megszólítani a művezető urat, és még ennél is fontosabbat, hogyan kell bemenni és viselkedni a főnök úrnál.
- rangkórság II. Végignézett rajtam az idősebb inas göggyével: „Mi az, te vagyok én neked?” Magáznom kellett, mert egy évvel előbb ment nálam inasnak. Vele együtt 564 parancsolóm volt; az 565. számú bárca volt az enyém.
- Szél János [...] egyike volt azoknak, akik egész lényükkel hatottak rám. Szófukar, egyszerű, emberségében példaképem ma is. [...] Értelem, érzés és izomerő koordinációs képessége Szél mellett fejlődött legtöbbet. Munkaszerezetemet elsősorban Szélnak köszönhetem.
- kovácsolás [...] olyan örömet ébresztett bennünk, hogy a kovácsolás erőt zsarolójellege ellenére friss kedvvel, örömmel végeztük. Alig vártuk, hogy ráverhessünk. A fiatal izmok játékos erőfeszítése munkaörömmé, teremtő erőfeszítéssé változott.
- szabadság Nem éreztem tehernek a mesterségem kötöttségeit, soknak a napi tízórai munkát. Kovácsolás közben a szabadság új érzését éltem át, amikor határt, korlátot nem ismerve alakult a kemény acél a kezeim között [...] A kovácsolás nem fizikai munka volt számomra, hanem a kifejezés egyik fajtája lett.
- első világháború I. Ott őrizték szögésdróttal bekerített barakkokban a fehéres, gonorrhoeás, szifiliszes katonákat. Az első világháború visszataszító és félelmetes következményeit.
- első világháború II. A hosszú, véres, mocskos, nyomorúságos háború végéhez értünk. Hettekig kukoricakenyér, ganca, málé, (néha csíramálé) volt az ebédünk. Kukoricakenyér, ganca, málé. Kukoricakenyér, ganca, málé. Lelkünket ádtuk volna egy kis szalonnáért.
- kalapácspróba *Kalapácspróba*
[...] az új segéd emberré avatása a kalapácspróba volt. Az erre vállalkozónak a maga által lendületbe hozott nagykalapács (a Samu) talpát kellett megszokolnia.
- munka A munka formálja önmagát, a világot és az embert, a kovács alakításától kezdve a művészi domborművekig.
- iparos-rétég Manuálisan képzettek voltunk, minden humán műveltség nélkül. Cselekedeteink, tetteink helyzetfelismerésen alapultak. [...] Fantáziánkat, vágyainkat, reményeinket leszorította, kordába fogta életünk könyörtelen valósága. [...] lelkiileg kérésre edzett, idegileg tűrőképessé, testileg szívós, kis igényű, munkában kitartó réteg.
- bicska Talán az akkoriban készített óriási bicska mond rólam és ambícióimat megszabó, irányító, szűkebb és tágabb környezetemről a legtöbbet: [...] Törött ütőközöregből nagyjából kikovácsoltam a pengét, és

malomkő

a fásszínünkben, nagy erős tőkére, vastag szőgek közé szorítottam, így reszelgettem. A nyele, megnyújtott disznócsülök, ürgebőrrel bevonna. Minden alsóvárosi disznótörba kölcsönkérték. Vacsorához kinyitva a böllér elé tették. Nagy sikere volt. [...] A bicskát egy tiszai csónakkirándulásra elvittem. Felfordultunk a csónakkal, és két hétig búvárkodtam a Tisza mélyén, amíg művemet megtaláltam.

A tanya mellett mélyen besüppedve, évtizedek óta hevert egy kimustrált malomkő. A kocsisoknak új helyre kellett hordaniuk a trágyát, de a kő útjukba esett. [...] Édesanyám odament hozzájuk: „Majd a Tóni fiam, ha hazajön, elteszi innen.” A kocsisok nevettek, évődtek anyámmal, hogy „majd a Tóni fia”. „Igen, a Tóni.” „Szóval a Tóni fia.” Vicceldötek még egy darabig, aztán kerülővel hordták a trágyát. Mikor hazaértem, anyám a legtermészetesebb hangon mondta: „Ugyan tedd már odébb ezt a követ, nagyon útban van.” Körülástam a követ. Hatalmas rudakat két- és egykarú emelőként használva – a talajt mélyen feldurva – odébb bilenttettem a követ. Utána a földet elegyengettem. Visszaállítottam pontosan a régi állapotát, leveleket, gallyakat szórtam rá, és mélyen benyomott lábnyomokat készíttettem a kő régi helyétől az újig, onnan könnyebb csekélyebb nyomokat vissza. A kocsisok visszajövet körülcsodálták a helyet, és attól fogva megkülönböztetett tisztelettel köszöntek. Édes jó anyám elégtételt kapott.

Tisza-parti emlékek

első
pénzkereset

A Délibáb utcában Császáréknál nagy kövezett udvar volt, sok disznóól és egy üres tetőalja. Ott készült a jó szegedi tarhonya. A szét-dörzsölt, tenyérrrel gömbölyített és átrostált tarhonyát száradni kitették egy lepedőre, és mi gyerekek botra kötött pántlikával legyeztük, hessegettük róla a disznóólból rajzó legyeket. Két-három krajcárt is kaptunk érte.

Főlvételi vizsga, 1926

versenyutárs

Elkéstem [...] Egy öreg néni ült modellt. Óriási ambícióval fogtam a mintázáshoz, és a hét végére már nemcsak a néni feje volt tőkéletes, de a rajta lévő kötött kabát horgolt anyaga is le volt másolva. A felvételizők szabadulni akartak egy veszélyes versenyutárról, valamelyikük este beszúrt egy nagy függőleges lukat, vizet öntött bele, és szombat reggelre szétázva, szétesve találtam az én szép remekművem. Már egy óra sem állt új portré mintázásához a rendelkezésemre. [...] egyhangú felvételi igenek a tanároktól. Később hallottam, Stróbl sajnálta, hogy nem őt választottam tanáromul.

Városom

dac

Koldustánc az aranylakodalomban (1958). Főiskolai tanárom, Szentgyörgyi István, mindig hangoztatta, hogy függőlegesekből és vízszintesekből nem lehet, és nem is szabad szobrot komponálni. Ezek építészeti jellegek, ridegek, érzelmi tolmácsolásra alkalmatlanok. Azért is vízszintesek és függőlegesek a karok a szobromon!

Szoboravatás

Móra emlékmű

Másnap nyilas viccmesterek szemetesvödört borítottak a mellékalaknak, az öreg Mátyásnak fejére. [...] Folyt a piszkos latyak, a büzös piszkos lé az öreg fejről a testére. Átkozódva mostam és törölgettem a szobrom.

Második katonáskodás

Sztálin

Rémült volt a környék. Rajzoltam némelyiknek egy-egy Sztálin-fejet. Megmondtam nekik, hogy csak akkor akasszák ki, ha jönnek az orosz katonák. [...] Tóth Alajos kőművesmesternek is rajzoltam egy fél ives szép Sztálin-fejet. Összecsavartam, és a sarokba állítottam. [...] mire visszamentem, egy magyar tiszt csoport ebédelt abban a helyiségben ahol a rajzom a sarokba volt támasztva. [...] Nagyon természetesen viselkedtem, miközben a „kőművesmunkák kiviteli rajzaíért” odamentem a sarokba.

front

[...] a front innenső oldalán voltunk, kicsit könnyelműen véve az utunkat, elindultunk haza. [...] Egy asszony figyelmeztetett bennünket, hogy szerb partizáncsapat felé megyünk. Vadak, minden magyart agyonlőnek. [...] fiút faggattunk, aki kijött a közeli tanyájukból, hogy merre mi van. Azt mondta, arra ne folytassuk utunkat. Cigánycsapat garázdálkodik. [...] Találkoztunk egy parasztleánnyal. Szökött katonává, madárijesztőkről húzta le a gúnyát. [...] Összevissza öbölyögtünk, de estére beérkeztünk Alsótanyára [...]

pénz

Terveztem az új pénzünket. A tervek tervek maradtak, de 1947-ben az országos centenáriumi pénzzerempályázaton ezekkel a terveimmel nyertem második díjat. Az első díjat nem adták ki.

réztepsik

Vásároltam kimustrált réztepsiket, és kikovácsoltam belőlük Juhász Gyulát, Móra Ferencet és az önarcképet. [...] A Nemzeti Galériában rendezett kiállításunkon (1967) mind a három szerepelt [...]

művészetteremtő sziget

A Délvidéki Alkotó Központ

[...] a művészek nagyobb esztétikai műveltsége hat majd az ipar termékeire. A különböző szakmák egymás mellett, egymást megtermékenyítve így elérhetik a szakmában elérhető legnagyobb műveltséget. Ennek haszna feltétlenül megmutatkozik Szeged életében. Gazdasági életében éppúgy, mint külső városképében. Egy kis áldozatvállalással felnyomul Szeged a legnagyobb művészetteremtő szigeteinkhez.

megszégyenítés

Majd a kovácsolt szobornak lesz meg az eredeti mű varázsa; a szerzőszámok beszédes nyomai adnak neki stílust [...] Ugyanezeket megírtam Redőnek, Újvárinak. Falra borsót hánytam. Két év alatt három zsűri utasította el kérésemet. A csak emlékeztetőnek készült evezős szobor gipszét elvitték a műtermemből, és az Alap öntödéjében, Pesten a Jász utcában kiöntötték alumíniumba. A szoborral nem értek egyet. Nem írtam alá a nevemet. Utálom a nyafogó, sebeiket nyalogató embereket, a kudarchoz már hozzászoktam, de mit tegyek. Nem bírom még a megszégyenítéseket.

megalázás

Ötvennyolcból még egy komisz emlékem van. Saját költségemen retrospektív kiállítást rendeztem. Nagy munkával és költséggel összehordtam az anyagomat a Közművelődési palota kupolacsarnokába, és zsűrit kértem az Alaptól. Már azt sértőnek éreztem, hogy öreg művész létemre az anyagom elbírálásához egy éppen hogy az iskolapadból kikerült fiatal szobrászt küldenek, Mészáros Dezsőt. Azt vártam, azt hittem, majd közösen megbeszéljük, és úgy válogatjuk össze gyűjteményes kiállításom anyagát. Hiszen ő nem élte át azokat az időket és eseményeket, amelyekre lelki válaszok voltak a szobraim. Azok az én

életem kövületei. Elmondtam bennük apró lázadásaimat, megtorpanásaimat, az étellel való bonyodalmaimat. Komisz megalázás volt, mikor zsűrizés előtt Mészáros Dezső kiküldött a teremből!

A művészeti szakközépiskola

profilváltozás

A fővárosi Képző- és Iparművészeti Gimnázium értesített, hogy díszítőszobrászokat csak ők képezhetnek ki, és szakvizsgára is csak ők jogosultak. Profilváltozásra kényszerültünk. [...] A következő évben már épületszobrászokként indultunk. Év végén értesítettek a minisztérium szakoktatási főosztályáról, hogy épületszobrászokat csak a Fővárosi Építőipari Vállalat képezhet ki. Szakvizsgára is csak az a vállalat illetékes. [...] Már csak két évünk van hátra szakvizsgáig. [...] Megállapodtunk a közsobrászatrál. Ennek sehol, még a fővárosban sincs gazdája.

hajtóerő

Munkalázban égett minden tanuló. Minden feladatban a sikerélményeiket fokoztam. Úgy éreztem, ez a munka első hajtóereje.

esztétikum és morál

Adalékok a munka esztétikai kategóriáihoz

A munka széles sávon kapcsolja össze az esztétikumot, morált és humánumot, de morális és esztétikai elemei kibogozhatatlanul keverednek. A morális elemek (végső soron) produktívabbá, az esztétikaiak felfokozottan átláthatóvá teszik a munkát. Maga a munka ténye érzéseknek és gondolatoknak is csatartere. [...] Belső igazságokat csak egyének vallomásain keresztül, a legszemélyesebb természetű közlésekre épített hipotézisek halmozásával közelíthetünk meg. Fél évszázadon keresztül a munka új és új szintjén, mindig izgalmasabb régióiban, kudarcok és sikerélmények, kínos vergődések és felfokozott munkaörömök között éltem.

Munka és művészet

sült realista

Folyóiratok fényképei, újsághasábok közvetítik világméretű erőket küzdelmet. A 20. század robajában élek, és kit érdekel az, ami csak bennem van. Önmagamnak gyagvarászok? Önmagamtól önmagamig tartó kis lépés, de lépés. Belső igazságok is vannak, amelyek feszítenek, és termékeny pillanatokat szülnék. Importált új, külső sugalmazás nekem nem kell. Így vagyok „sült realista”.

Kovácsolt fejek

kegyelmes úr

Megnyertem, egyhangúlag, Szegeden egy országos pályázatot. Mindenki belebeszél a munkámba. Rengeteg kiadásom is volt vele. Jogalapom volt az egyhangú szavazat. Levették mégis a napirendről. Kértem a várost, hogy legalább a kiadásaimat térítse meg. Megírtam a kérvényt, aláírtam pár városatyával, de Shvoyt kifelejtettem. Figyelmeztettek, hogy az ő aláírása nélkül semmit sem ér a kérelmem. [...] A kegyelmes úr éppen jött ki a lakásából, az ajtó előtt találkozunk. Bokáztam és alázattal kértem a kérvényemre az aláírását. „Igen, igaza van. Kártérítés jár magának. Adja ide a kérvényét.” Mikor meglátta rajta a sok aláírást, elkomorodott, visszaadta: „Nem írom alá.” Később mondták meg: tapintatlanság volt, hogy nem vele írtam alá legelőször. Akkor, fiatalon még sértődékeny voltam. Lassan emeltem a papírt szemmagasságig, és mindig a szemébe nézve, lassan téptem szét, a foszlányokat odadoztam a lábai elé, szó nélkül megfordultam, és köszönet nélkül otthagytam.

Hegyi Pista

Több mint harminc éve halott, és még mindig előttem van bicégo alakja. [...] a Tisza medréből egy több százéves híd pilléreit szedték ki. Pálffy József polgármester nekem adta. Egy evezős vándordíjat kellett faragnom belőle. Ebből az öreg tölgyfából faragtam ki Hegyi Pista fejét. A kiállításomon Banner János professzor tapogatta, aztán azt mondta: „Ez a fej még bicég is.”

selejt

Ott hevert egy darabig a padlón. Délután besütött a nap a műhelybe, és az összetaposott fej súrolt fényt kapott. Játszott rajta a napfény, kijöttek a megmunkált felület szépségei, az apró kalapácsütések nyomai a modellírozott felületen szépen váltottak át a nagyobb gyűrődésekbe, és azok az anyag tiszta hajlásaiba. Nagy látványértékekbe tükröződött az egész munkafolyamatom, küzdelem az anyaggal, amelyben ő nem hagyta magát legyőzni.

Irodalmi kísérlet

Laokoón

[...] találkoztam ismét Laokoón köbe dermedt tragédiájával. Embertestbe bújta a két kígyó is. Hogy tépjék, szaggassák a szépet, emésszék az öröklétűnek született remekműveket, heccelődjenek a művészi formákon. [...] 1981 karácsonyára csak a kígyók hányadéka maradt meg [...] Hetven éve, hogy a modernkedők kezén bukfencet vetett a művészet. Heccelődtek klasszikus szépségeken. (Duchamp c. kagylója stb.) Laokoont úgy ábrázolták, hogy kígyók helyett kukacok másznak fel a három testre, és ezek csak vakaróznak. Szerintük „legszebb alkotás a rombolás”. Domborművem ezt a munkát a kígyók hányadékában ábrázolja.

Életem legnagyobb kanyarja

apai

nagyapám

Kubikos volt. Kemény legény. Részeges, verekedő fajta. [...] Egy hideg őszi napon – már jégtablák úsztak a vízen – fogadásból átúsztta a Tiszát, és visszafelé belefulladt. Öt liter bor volt a tét.

Lajos

Testvérem

A nyers élet volt a mestere, tehát csak a munka és a munkás festője lehetett. Módszerében, stílusában, önmagát adta. Minden inspirációja a munkából eredt.

Élettársam

1931-ben hétévi ismeretség után (már a főiskolán leveleztünk) vettem feleségül Bálint Piroskát: tiszta, szabályos szép vonások és ugyanilyen lélek. Háborúk, gazdasági válságok, anyagi gondok között is biztos támaszpontom. Bírta mellettem életünk súlyos megpróbáltatásait. Sokszor merítettem erőt én is az ő állhatatosságából. Élettársam a szó legszebb, legigazibb értelmében. Az ő gondoskodása kellett ahhoz, hogy kitartsak a pályámon. Két kisleánnyal ajándékozott meg.

házunk

1928 nyarán házat építettünk. [...] Anyám volt a házunkra a legbüszkébb. A következő nyáron építettünk hozzá nyári konyhát, ott varrogatott édesanyám, onnan átlátta az egész birodalmát. Ott is halt meg, csöndben, szinte észrevétlenül. A szíve ölte meg. Huszonhat évig élt a „saját házában”. Apám és a bátyám harminchat évig. 1976-ban kisajátították, dömperral nekimentek és fellökték. Jöttek a tavaszi esők, és sárrá ázott ismét a házunk.

A 2005. évi könyv új illusztrációi az 1983. évi könyvhöz képest

Fejezetek	Lapszám
Móra Ferenc: A kis Tápai	
Móra Ferenc (Nemzeti Emlécsarnok, Szeged)	8
Móra Ferenc-emlékérem	9
Életutam	
Anyám emlékműve	20
Első hazatérés	
Ének a búzamezőkről (részlet)	25
Faszobrászat	
Szent György a sárkánnyal	33
Főiskola	
Lovak III.	34
Lovak II.	36
Városom	
Éremterv (gipsz)	37
Alkotóház	
Móra Ferenc-díj	47
A művészeti szakközépiskola	
Tóth Péter: Tápai Antal emlékérem	51
Kodály Zoltán	52
Portrékovácsolás	
Szent-Györgyi Albert-plakett	53
Madách Imre-dombormű (Szeged)	53
Munka és művészet	
Faültetők (Szeged)	56
Család (Szeged)	57
Dózsa György szobra	
Dózsa-dombormű (Szeged)	66
Életutam legnagyobb kanyarja	
Mezőgazdasági emlékmű	76
Befejezésként	
Tápai Antal műtermében	77
Az Életutam (1983) könyv elhagyott illusztrációi többségükben Tóth Attila tanulmányában és a színes képek között föllehetők	81–104 I–XVII

A 2005. évi könyv új elemei

Fejezetcím	Lapszám
Tápai Antal életrajza	11
Tóth Attila: A paraszti öserő szobrásza	79
Tápai Antal művészetéről	81
A szülőföld vonzásában	83
A klasszikus példaképek nyomában	85

A nemzetmítosz vonzásában	88
Szobrászati kísérletek, eszmei tévutak, művészi magvetés	98
Színes képek műveiről és a vele kapcsolatos eseményekről	I–XX
Tóth Sándor búcsúztatója	103
Nagy László: Életszilánkok (részletek)	105
Életmű katalógus	109
Szobrok, kispasztikák, szobortervek, domborművek	109
A könyvben szereplő érmek és plakettok	115
Emlékérmek	116
Köztéri műveinek jegyzéke	117
Válogatás Tápai Antal művészetével foglalkozó irodalomból	120
Írásai	120
Műveiről	121

5. sz. melléklet

Hibák a 2005. évi könyvben

Hibák	Lapszám
Negyedszázaddal a mester halála után időszerűvé vált. [Tápai Antal halálának negyedszázados évfordulója 2011-ben lesz!]	Borító
Tápai Antal életrajzában hibás adatok.	11
...Rugdosta a lábáról, komikusán ugrált....	23
Úgy helyett úgy	27, 34, 39, 44
...itt-ott sötétebb zombék, és ő vándorol zombéktől zombékig,...	26
...jó-barátok...	28
Stróbl Alajos módosítása Kisfaludi Strobl Zsigmondra	35
Őt helyett öt	37
A szakócában már a munka és művészet alfaja megszületett, az ómegája pedig soha nem lóg megszületni.	57
Tanulmányai végeztével, 1931-ben tér vissza Szegedre, s harminc évesen – „fülig szerelmesen” – családot alapítva végleg letelepedett. Helyesen: 1930-ban.	84
Nyolcvanévesen, pályájára visszatekintve keserű öniróniával írta le ezeket a sorokat az életutam bevezetőjében... Helyesen: Az én világom c. fejezetben.	84
...búvópatakként felszínre tört ez múlt század első harmadára jellemző...	84
...elköltözése ürügyén költöztettek át Bertalan-híd újszegedi hídfőjéhez....	86
...amely jól ismert a múlt század háború előtt időszakának „szalonszobrászatából”.	86
...Az újabb szobor majdnem öt méter magas volt, állították föl a Mars téren...	90
...a testen fellelhető arányokat igyekeztem most is első lépéskény tisztázni:	105
...	
A Tápai Antal szobrásztanár emlékezete érem készítésének időpontja nincs feltüntetve.	116
1983: Kálmány Lajos vörösréz lemez Helyesen: 1982.	119
A Tápai Antal művészetével foglalkozó irodalom nem tartalmazza a könyvben két alkalommal is megemlített szakdolgozatokat.	123

TÁMOGATÓNK

A

Szegedért Alapítvány

E számunk munkatársai

Alaksza Helmut ny. városi bíró (Ózd)

Antal Tamás tudományos segédmunkatárs (SZTE Európai Jogtörténeti Tanszék)

Apró Ferenc ügyvéd, várostörténész

Bálint László ny. nemzetbiztonsági alezredes (Budapest)

Beke József ny. gimnáziumi tanár (Kecskemét)

Farkas Márton ny. osztályvezető főorvos, az MTA doktora, korábban egyetemi docens

Lengyel Eszter, a Tápai Antal Szakközép- és Szakiskola tanára

Pintér László könyvtárigazgató (Pécs)

Polner Zoltán ny. hírlapíró

Rakonczai János ny. főiskolai tanár

Román Károly ny. gimnáziumi tanár (Székesfehérvár)

Tamási Mihály ny. főszerkesztő

- 1 Péter László: Október fényei Szegeden. Bibliográfia. 1967. 50 p.
- 2 Gyuris György: Dugonics András. Bibliográfia. 1969. 50 p.
- 3 Péter László: Szeged fölszabadulásától az ország fölszabadulásáig. 1944-1945. Időrendi áttekintés. 1969. 44 p.
- 4 Vajda László: Móra Ferenc írásai. Bibliográfia. 1970. 154 p.
- 5 Gyuris György: Dugonics könyvtára. Katalógus. 1972. 116 p.
- 6 Kárász József: A Csongrád megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája. 1843-1970. 1974. 209 p.
- 7 Skaliczki Józsefné-Tóth Ferencné: Kodály műveinek hanglemezjegyzéke. Diszkográfia. 1974. 46 p.
- 8 Farkas Antal: Ünnepek készül. Válogatott művek. Válogatta és az előszót írta Szabolcsi Gábor. 1975. 154 p.
- 9 Móra István: Hazaemlékezések. 1979. 118 p.
- 10 Gyuris György-Vajda Lászlóné: Írások Móra Ferencről. Bibliográfia. 1981. 344 p.
- 11 Hartványi István: Mutató Németh László műveire. 1982. 95 p. 250 Ft
- 12 Apró Ferenc: Babits Szegeden. 1983. 226 p.
- 13 Gyuris György: Balázs Béla. Bibliográfia. 1984. 201 p. 100 Ft
- 14 Csillag András: Mutató a Vasváry-gyűjteményhez. 1984. 167 p. 250 Ft
- 15 Gyuris György-Péter László-Szabó Imre: Tóth Béla munkássága. 1984. 67 p. 300 Ft
- 16 A Somogyi-könyvtár Kossuth-levelei. Szerk. Péter László. 1986. 87 p.
- 17 Kortárs magyar írók évfordulónaptára. Összeáll. Juhász Zsuzsanna. 1991. 46 p. 100 Ft
- 18 Péter László: Szegedi ferencesek. 1991. 68 p.
- 19 Jakab Béla: Beretzk Péter munkássága. Bibliográfia. 1995. 146 p. 100 Ft
- 20 Takó Edit: Sfk Sándor munkássága. Bibliográfia. 1995. 480 p. 200 Ft
- 21 Írások Péter László 70. születésnapjára. Szerk. Apró Ferenc és Gyuris György. 1996. 393 p.
- 22 Reizner János. Szerk. Gyuris György és Tandi Lajos. 1999. 180 p. 300 Ft
- 23 Gyuris György: Ruszoly József munkássága, 1959-1999. Bibliográfia. 2000. 137 p. 300 Ft

Sorozaton kívül:

- Tóth Béla: Móra Ferenc betűösvényein. 1979. 422 p.
- Szeged vasművészete. 1980. 311 p.
- Szeged története. 1., A kezdetektől 1686-ig. Szerk. Kristó Gyula. 1983. 810 p. 1000 Ft
- A Somogyi-könyvtár száz éve. Szerk. Péter László. 1984. 448 p. 500 Ft
- Szeged története. 2., 1686-1849. Szerk. Farkas József. 1985. 846 p. 1000 Ft
- Apró Ferenc: Péter László munkássága. Bibliográfia. 1986. 353 p. 300 Ft
- Bóna Endre: Medicina in nummis Szegediensis. 1986. 114 p.
- Algyő és népe. Szerk. Hegyi András. 1987. 460 p.
- Vasváry Ödön: Magyar Amerika. 1988. 247 p. 500 Ft
- Szeged története. 3., 1849-1919. Szerk. Gaál Endre. 1991. 1214 p. 1500 Ft
- Tudós tanárok. Vál. Kellner János. Szerk. Péter László. 1994. 180 p.
- Szeged története. 4., 1919-1944. Szerk. Serfőző Lajos. 1994. 798 p. 1000 Ft
- Kiskundorozsma. Tanulmányok. Szerk. Kövér Lajos, Tóth Sándor László. 1995. 750 p. 700 Ft
- Apró Ferenc: Péter László munkássága. 2. 1996. VI, 256-391. p. Különnyomat. 300 Ft

Csongrád megyei könyvtári füzetek

- 1 *Skaliczki Józsefné*: Zeneművek ajánló alapjegyzéke. 1974. 32 p.
- 2 *Herczeg Mihály*: A hódmezővásárhelyi határ kialakulásának vázlatos története. 1974. 40 p.
- 3 *Szabó Imre*: Újabb pótlások Szeged főlsszabadulásának bibliográfiájához. 1975. 41 p.
- 4 *Huszka Lajos*: Szatmazi szőlőhegyek. 1975. 40 p.
- 5 Százéves a Somogyi-könyvtár. Dokumentumok. 1977. 80 p.
- 6 *Palásti Pál*: Csongrádi házak oromdíszei. 1977. 46 p. 2. kiad. 1978.
- 7 Krónikák a régi Csongrádról. 1704-1901. 1977. 54 p.
- 8 Szentesi tanulmányok. Az 1975. évi honismereti napok előadásai. 1977. 100 p.
- 9 *Ménesi Lajosné*: Délvidéki Szemle. 1942-1944. Repertórium. 1977. 84 p.
- 10 *Barta László*: A szentesi örökváltság. 1979. 101 p.
- 11 A szentesi honismereti napok előadásai. 1977. 1979. 85 p.
- 12 *Barta László - Páhi Ferenc*: Szentes utcanévei. 1980. 155 p.
- 13 *Polner Zoltán*: A Teknyőkaparó. 1980. 84 p.
- 14 *Kőszegfalvi Ferenc*: Puszták Népe. 1946-1948. Repertórium. 1981. 50 p.
- 15 *Polner Zoltán*: Ördögösök. 1984. 103 p.
- 16 *Lőkös Imre*: Vásárhelynek szélös határában... 1985. 142 p. 500 Ft
- 17 *Berta Tibor - Petik Ágnes*: Magyar Köztársaság. 1911-1913. 1986. 102 p.
- 18 *Polner Zoltán*: Jegykendő a forgószelemben. 1987. 99 p.
- 19 *Zsótér Gergely*: Mindszenti vőfélykönyv. 1987. 65 p.
- 20 *Polner Zoltán*: Hetvenkedők. 1989. 64 p. 150 Ft
- 21 *Horváth Dezső*: Móra köpárnája. 1994. 71 p. 300 Ft
- 22 *Polner Zoltán*: Boldogasszony ágya. 1995. 71 p.

Szegedi arcélek

- 1 *Apró Ferenc*: Írások Juhász Gyuláról. 1993. 55 p. 150 Ft
- 2 *Osztrovszky József*: Reform, forradalom, kiegyezés. Sajtó alá rend. *Ruszoly József*. 1993. 293 p. 300 Ft
- 3 *Ruszoly József*: Dettre János és kora. 1994. 317 p. 250 Ft
- 4 *Sándor János*: Az elfeledett színidirektor. [Makó Lajos]. 1995. 261 p. 300 Ft

Szeged múltjából

- 1 *Polner Zoltán*: Föld szülte fáját. Szeged környéki ráolvasások és népi imádságok. 1978. 320 p.
- 2 A Dél-Alföld madárvilága. Szerk. *Marián Miklós*. 1980. 258 p.
- 3 *Tápai Antal*: Életutam. 1983. 110 p.
- 4 *Ruszoly József*: A szegedi népképviselői közgyűlés. 1848-1871. 1984. 215 p. 200 Ft
- 5 *Vitos György*: Szegedi futballkrónika. 1987. 179 p.
- 6 *Gyuris György*: A Tiszatáj fél évszázada. 1997. 219 p. 300 Ft
- 7 *Ruszoly József*: A Város és polgára. 1999. 182 p. 300 Ft